

VIGILIA

Beszélgetés König bíborossal a „keleti politikáról”

Yves Congar: A Szentlélek a katolicitás princípiuma

Czeslaw Milosz: Sok vallás lármájáról

Dsida Jenő ifjúkori versei

Edith Stein írása Szent Erzsébetről

Aszalós János: Milyen egyházat akarunk?

1992/11

LUKÁCS LÁSZLÓ: Keresztények 801

EDITH STEIN: Életalakítás Szent Erzsébet szellemében
(Nógrádi Katalin fordítása) 802

YVES CONGAR: A Szentlélek a katolicitás princípiuma
(Barsi Balázs fordítása) 805

ASZALÓS JÁNOS: Milyen egyházat akarunk? 815

KORZENSZKY RICHÁRD: Egyházi iskolák alapítása 820

DSIDA JENŐ ifjúkori versei (Tertinszky Edit közlése) 824

RÓNAI ZOLTÁN: Szent Jakab fácánja (elbeszélés) 828

JOAN MARAGALL: Lelki ének (vers; Déri Balázs fordítása) 832

SUMONYI ZOLTÁN: Kézfogások 834

HOLLÓSI ÉVA: VI. Sándor pápa és a művészetek 836

CZIGÁNY GYÖRGY: Kockakövek (vers) 839

EVA PETRIK: Az egyház és az állam kapcsolata Ausztriában
(B. Réthelyi Sarolta fordítása) 840

SZABÓ FERENC: Az „Ostpolitik” emlékezete 844

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

FRANZ KÖNIG bíborossal (Lukács László) 849

ERKÖLCES ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: A próza válaszütja 855

MAI MEDITÁCIÓK

CZESLAW MIŁOSZ: Sok vallás lármájáról (Bojtár Endre fordítása) 864

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK”

TIMÁR ÁGNES emlékezése 867

SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón) 874

Címlapunkon: Szent Katalin lefejezése (famestet, 1460 körül)

Keresztények

A keresztény: Krisztus követője. Az az ember, aki a Názáreti Jézusban felismerte a Krisztust, a Megváltót. Istenfiának vallja a Feltámadottat, s közösségre lép mindazokkal, akik Krisztusba vetett hittel élnek. Ez a meggyőződés szabja meg gondolatvilágát és értékrendjét, ez szabja meg életének irányulását és gyakorlati döntéseit.

A Krisztus-követők közössége, az egyház: katolikus, azaz egyetemes. Ebben a minden emberi köteleknél erősebb közösségben megszűnnek a faji, nemzeti, nembéli különbségek, egyek leszünk mindnyájan Krisztusban. Ez az élmény váratlan és megszabadító erejű volt azoknak, akik az ókori rabszolgatársadalom megosztottságában, erős etnikai-nacionalista ellentétekkel szabdaltnak viláágában éltek. Pál szerint: „Itt már nincs görög vagy zsidó, körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittya, rabszolga vagy szabad, hanem minden és mindenben Krisztus.” (Kol 3,11 vö. Gal 3,28)

Krisztus követője, keresztény lehet mindenki, nemre fajra, foglalkozásra, rangra való tekintet nélkül. Eltorzítja a kereszténység lényegét az, aki bárkit is kirekesztene az egyházból, vagy aki a kereszténységet (vagy éppen a katolikus hitét!) egyetlen nemzet, faj, törzs vagy társadalmi osztály kiváltságává kívánná kikiáltani. Zsigereinkben ott élnek még az elmúlt évtizedek, amikor az egyházat, a keresztényeket mindig csak politikai erővé degradálták, és jobboldalinak, reakciónak, haladásellenesnek, tehát társadalom-ellenesnek kiáltották ki. Annak az ideológiának következménye volt ez, amely tagadta a hit létjogosultságát, s politikai kategóriákba igyekezett beleyörmöszölni minden jelenséget.

Azok is súlyosan visszaélnek a keresztény eszmékkel, akik eszközzé silányítják, és saját érdekeik aláátamasztására, párt- vagy ideológiai fegyverként próbálják használni. Különösen pedig, ha igaztalan és embertelen, faji, osztályellentéteket szító szövegek érveléseiben élnek vissza vele. A keresztény kurzus emlegetése után most feltűnik hazánkban a „keresztény középosztály” kétes értékű és megtévesztő fogalma is. Egyesek szóhasználatában pozitív előjellel, mint az úgynevezett magyar úton megvalósítandó eszmény, másokéban viszont legalább ennyire harsányan és hamisan, negatív előjellel, az ötvenes-hetvenes évek politikai vádaskodásainak szövegeit idézve.

A jelenség nem ma bukkan föl először. Például Bibó István 1947-ben még reménykedett a megkezdődött demokratikus átalakulásban, és ezért is sürgette az értelmiség megfelelő átalakulását. Kifejtette, hogy az 1919-es kommün után „az úriember új neve: keresztény középosztály”: „Keresztény középosztály annyi, mint úriember, úriember pedig annyi mint nemes ember.”

Itt lenne az ideje annak, hogy elválasszuk egymástól a pártharcokat és a kereszténységet, a csoportérdekeket képviselő jelszavakat, a különböző ideológiákat és a Krisztus-hitet, hogy ne azonosítsuk a Krisztus-hívőket egyetlen társadalmi osztállyal sem, s ne hivatkozzunk a kereszténységre úton-útfélen, főleg olyankor ne, ha a kereszténységgel homlokegyenest ellenkező programot hirdetünk meg.

A keresztény: Krisztus követője, tagja az egyház közösségének. „Sem területi, sem elvi, még faji szempontból sem lehet megkülönböztetni a többi embertől.” Ezt a mondatot (a Diognétoszhoz írt levélben) ezernyolcszáz éve írták le, de ma is érvényes. S mi, mai keresztények is ezt kérhetjük mindenféle hatalmak birtokosaitól, mindenféle ideológiák hirdetőitől és harcosaitól, amit akkor kért a levél írója: Hagyják meg a keresztényeket annak, amik: Krisztus követőnek, akik „a földön időznek, de a mennyben van a polgárságuk.” Hiszen „ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban.”

Lukács László

EDITH STEIN

Életalakítás Szent Erzsébet szellemében

Vajon miért kedveli korunk annyira az évfordulókat, miért váltunk, mondhatni gondos „jubileum-ünneplőkké”? Talán a nyomorúság nyomasztó terhe okán, mely vágyat ébreszt bennünk, hogy a jelen szorongató légköréből újból és újból kiszabaduljunk lélegzetvételenyi időre és boldogabb korok fényében melegedjünk? A jelenből való menekülés azonban terméketlen, ha nem mélyebbről fakadó, egészségesebb vágy irányítja tekintetünket a múlt felé; mert egy lélekben és szellemiekben szegény, de mindezeket szomjazó nemzedék hajlik arra, ahol egykor a lélek teljessége áradt, hogy igyék belőle. Mert a Lélek élő, és nem hal meg sohasem. Ahol egyszer munkálkodni kezdett, hogy emberéleteket, vagy az emberkéz alkotásait formálja, ott nem csupán halott emlékműveket hagy hátra, hanem rejtett, gondosan őrzött izzásként a titokzatos élet teljességét, mely fényesen lobog, világít, sőt, hevít, ha éltető fuvallat éri. A kutató elme szeretetteljes, mélyreható pillantása az az átható fuvallat, melytől a múlt emlékeiben rejlő parázsból felcsap a láng. Gyúlananyagává a megnyílt emberi lelkek válnak, és mert szent volt az a tűz, mely egykor itt a földön lángolt, s munkálkodásának nyomait hátrahagyta nekünk, minden helye és emléke szentül izzik.

Az áldásnak ezt a forrását nyitja meg számunkra annak a kedves szentnek emlékezete, aki hétszáz évvel ezelőtt, életének korai beteljesedésében hűnyta le szemét. Élettörténete csodálatos mesének tűnik: Pozsony várában megszületik a királyi gyermek, Erzsébet, és már ugyanebben az órában az eisenachi tudós, Klingsor kiolvassa a csillagokból, megjósolja jövőendő dicsőségét. Gertrud királyné káprázatos kincseket rakatott kocsikra, amikor Hermann thüringiai őrgróf a négyéves hercegnőt fia menyasszonyaként a messzi Wartburg várába vitette. A királynő további gazdag adományokat ígért, de a csillogás, hatalom és gazdagság utáni nyughatatlan vágya nyomorúságos véget vetett életének: összeesküvők gyilkolták meg.

A német népmesék bensőségességére emlékeztet a gyermek Lajos és Erzsébet története, akik szívből fakadó testvéri szeretetben nőttek fel. Akkor is rendíthetetlen hűséggel tartottak ki egymás mellett, amikor minden összeesküdött ellenük, hogy elszakítsa őket egymástól; amikor mindenki elfordult a különös, idegen gyermektől, aki szívesebben időzött rongyos koldusok között, semmint fényes ünnepségeken, aki inkább látszott kolostorba illőnek, semmint a hercegi trónra, a fényben és gazdagságban dúskáló udvari életre valónak.

Edith Stein 1891-ben született zsidó szülők gyermekeként, és neves filozófusként 1922-ben katolizált. A freiburgi egyetemen Edmund Husserlnek, a fenomenológia atyjának volt asszisztense. 1923–1931 között Speyerban élt, ahol belépett a kármelita rendbe. A rend a náci zsidó-üldözések elől Hollandiába menekítette, onnan hurcolták el az Auschwitz–Birkenau-i haláltáborba, ahol 1942-ben gyilkolták meg. II. János Pál pápa 1987. május 1-jén avatta boldoggá a kölni dómban. Edith Stein Szent Erzsébetről szóló írásából közlünk részleteket.

Ezután következik a lovagregény: a fiatal őrgrof beiktatása, a fényes esküvő, a hercegi pár boldogsága, Erzsébet fejedelmnei élete férje oldalán. Az egyre növekvő uralkodói gondok, a herceget fenyegető veszélyek, kormányzói feladatok ellátásában férje távollétében, küzdelem a népet megtizedelő éhínséggel és járvánnyal. Közben megkísérli legyőzni közvetlen környezete ellenállását, mely akadályozza, hogy minden erejével enyhítse a nyomorúságot. Végül férje fogadalma, mellyel a keresztes hadjáratra felesküszik, a búcsú és a válás szenvedélyes fájdalma, és a támasztát vesztett özvegy összeomlása férje halálhíránek halatára. Asszonyi sors, olyan, mint annyi más asszonyé — hihetnénk.

Ami azonban azután következett, az egészen újszerű és példa nélkül való volt. Az özvegy „mulier-fortis”-ként támadt föl bánatából, amint ünnepének liturgiája dicséri őt, és kezébe vette saját sorsát. Éjjel, viharban hagyja el Wartburg várát, ahol nem akarják engedni, hogy lelkiismeretének szava szerint éljen. Eisenachban keres menedéket maga és gyermekei számára, s mivel nem talál megfelelő szállást, átmenetileg anyai rokonaik vendégszeretetét veszi igénybe. S bár megbékél sógoraival, és szeretetben, tisztelettel viszik vissza Wartburg várába, nem sokáig képes ottmaradni: végig kell járnia azt az utat, amely fel-tárlult előtte, el kell hagynia az előkelő helyet, hogy a szegények legszegényebbei között éljen, mint egy közülük: gyermekeit idegen kézre kell bíznia, hogy ön-maga csak az Úrhoz tartozzék, hogy Őt szolgálja szenvedő testvéreiben. Mindenétől megfosztva tesz fogadalmat az Úrnak, aki mindenét odaadta övének: 1229 nagypéntekén helyezi kezét a minden díszétől megfosztott oltárra a marburgi ferences templomban, és felölti a rend ruháját, melyet harmadrendhez tartozóként már évek óta viselt. A szegények nővére lett, s abban a kórházban szolgálta őket, melyet maga építtetett számukra. Nem sokáig volt alkalma rá, mert két év alatt ereje felemészthódott, s huszonnégy évesen megadatott neki, hogy „bemenjen Ura örömébe”.

Legifjabb éveitől kezdve forró, könnyörülő szeretetben nyílt meg szíve minden szenvedő és szorongatott ember felé. Étel-t ad az éhezőknek, ápolja a betegeket, de soha sem elégedett meg azzal, hogy a fizikai szenvedést enyhítse, arra vágyik, hogy a didergőket saját szívéen melegítse. Kórházának szegény gyermekei karjai közé szaladnak és mamának nevezik őt, mert érzik, hogy igazi anyai szeretet árad feléjük. Mindez a túláradó gazdagság kimeríthetetlen forrásából táplálkozik: az Úr szeretetéből, aki oly közel van hozzá, amennyire csak elgondolható.

Krisztusi szeretet töltötte be, és formálta Erzsébet életét, ebből fakadt soha nem csillapodó felebaráti szeretete, és ebből eredt minden szívet meghódító vidámsága is. Kedvelte a szilaj gyerekjátékokat, és még akkor is örömet talált bennük, amikor az akkori erkölcs és illendőség szerint már rég el kellett volna hagynia őket. Örül minden szépnek, jól érti a módját, hogy felékesítse magát, fényes ünnepeket rendezzen, vendégeit megörvendeztesse, amikor fejedelmi kötelezettségei azt diktálják. Mindenekelőtt azonban a szegények kunyhóiba akar örömet vinni. A gyerekeknek játékokat visz, s maga is velük játszik. Még annak az özvegynek a mogorvasága sem tudta vidámságát elhomályosítani, akivel élete utolsó hónapjait megosztotta.

Erzsébet szíve mélyéig megrendült azon a napon, amikor szegények ezreit hívta meg Wartburgba, hogy özvegyi örökségének maradékát, amit készpénzben kapott meg, saját kezűleg ossza szét közöttük. Késő estig járt a sorok között ajándékokat osztogatva. Éjszakára is sokan ott maradtak, mert túl gyengék és elesettek voltak ahhoz, hogy a visszautat is megtegyék. A szabadban

telepedtek le, és Erzsébet tábortüzet rakatott a számukra. Ekkor ének szállt fel mellőlük. Erzsébet csodálkozva hallgatta, s megerősítve érezte magát abban, amit egy életen át hitt és gyakorolt: „Látjátok, mindig mondtam nektek, fel kell deríteni a szegényeket!”. Mélyen meg volt győződve arról, hogy Isten boldogságra szánta teremtményeit, ezért illő, hogy mi is sugárzó arccal forduljunk felé. Nem tudott másképp cselekedni, mint ahogy a szeretet diktálta, bármilyen szigorú korholást is kapott érte. Sohasem tudta megérteni, hogy miért illetlenség, ha az adományokat maga osztja szét a szegényeknek, hogy barátságosan beszélget velük, hogy kunyhóikba megy és a saját házaikban gondoskodik róluk. Nem akart önfejlő és engedetlen lenni, övéivel békéltségben élni — de emberi szabályok nem gátolhatták bensőjének parancsait. Ezért nem tudott huzamosan azok között élni, akik konvenciók kötelékében, rég megszokott keretek között, megkövesedett életfelfogás szerint éltek, s ezektől nem tudtak, nem is akartak megszabadulni.

Ugyanakkor a forrásokból kiderül, milyen kemény akarattal rendelkezett, milyen kérlelhetetlen harcot vívott saját természetével. Gertrud királynőt rokonai iránti mértéktelen szeretet, a büszkeség és kapzsiság tették gyűlöletessé a magyar nép előtt, s ezek okozták nyomorúságos halálát. Gátlástalan politikai nagyravágás sodorta Hermann őrgrófot állandó, nyugtalan harcokba, s végül egyházi átokkal sújtva a halálba. Még tulajdon férjét is vissza kellett tartania az igazságtalan hatalmi küzdelmektől, sőt ki is közösítették. Erzsébet szabad volt-e ezektől az alantas indulatoktól? Nem, hisz tudta jól, hogy nem engedheti át magát veszélytelenül érzelmeinek. Igaz, hogy már gyermekkorában szent furfanggal olyan játékokat eszelt ki, amelyek közben a kápolnához szökdécselhetett, vagy olyanokat, melyeknél magát a földre vetve titokban imádkozhatott, mégis fölébredt benne a gyanakvás, vajon nem szakad-e el Istentől a játék hevében? Még érthetőbbé válik az, amikor a fiatal lány az első tánc után komoly arccal visszalépett, és így szólt: Egy tánc elegendő a világ számára, a többitől Isten kedvéért le akarok mondani.

Aki feltétel nélkül adja át önmagát saját természetének, ide-oda hanyódik, és nem találja meg önmaga, élete tiszta formáját, aminek hiánya nem lehet azonos a természetességgel. Aki viszont megfegyvermezi természetét, a burjánzó hajtásokat megmetszi, magához illő formát ölt, legyen az akár készen talált forma. Csak így képes az ember helyet teremteni a belsejében rejlő lényegének. A kötelékekben fogva tartott formálóerő a fény felé fordul, mely biztonsággal vezet egy erő felé, mely megszabadítja őt, és teret nyit számára. Ez a fény és ez az erő az isteni kegyelem. A kegyelem hatalmas ereje működött a gyermek Erzsébet lelkében. Lángra gyújtotta, és az istenszeretet lángja fellobbant, áttörve minden burkot és korlátot. Ekkor bízta rá magát ez a gyermek az isteni vezetésre. Akarata az isteni akarat készséges eszköze lett, az Ő vezetésével képessé vált arra, hogy úgy fegyvermezze és vezesse saját természetét, hogy a belső szabad utat kapjon, sőt megtalálja azt a külső formát is, mely leginkább megfelel a belsőnek, melybe belenőhet anélkül, hogy természetes irányát elvesztette volna. Így emelkedett olyan tökéletes emberség szintjére, mely a kegyelem erejéből megszabadult és átszellemült természet tiszta kiadására. Ezekben a magasságokban nem veszélyes követni a szív vonzását, mert az emberi szív egyesült az Istenével, és annak ritmusát követi. Szent Ágoston merész szavai szerint: *Ama et fac quod vis* — szeress és tégy, amit akarsz!

Nógrádi Katalin fordítása

A Szentlélek a katolicitás princípiuma*

Nem beszélhetünk úgy az egyház egységéről, hogy ne érintsük katolicitásának (egyetemességének) kérdését. Ami Krisztus és egyháza közötti folytonosságot (kontinuitást) biztosítja, nem más, mint egyrésről a tőle jövő szavak, a keresztség, az Eucharisztia, az apostoli küldetés, másrésről maga a Szentlélek, aki közli az egyházzal önmagát. Ennek a Szentléleknek azonban, akinek mindent meg kell újítania, most csak egy részét birtokoljuk. Ezek a részek lényegesek, mert ha a Szentlélek nem is fejt ki még teljes hatását, amely által Isten lesz majd "minden a mindenben", mégis a Lélek eszkatologikus ajándékként lényegileg jelen van az egyházban és működik benne. A Szentlélek teszi egyetemessé (katolicizálja) az egyházat, mind a világ hatalmas terében, mind az emberi történelem idejében.

Küldetés térben

Jézus földi életében benne lakozott a Szentlélek és általa működött. A feltámadt Krisztus missziós küldetést¹ de előbb a Lélek ígérését majd tényleges ajándékát² adta, akinek eljövetele az apostoli küldetés és tanúságtétel alapja (princípiuma).³ Pontosan ez az egyik lényeges témája az Apostolok Cselekedeteinek. Az Úr mennybemenetele után, amikor ő visszatért az Atyához, a Szentlélek lett a hit és az élet kiáradásának erőforrása az egyházban.

Ekkor lép ki az egyház a zsidó világból. Fontos megjegyeznünk, hogy éppen ennek megvalósítása lesz a tizenharmadik apostol sajátos hivatása és fő műve, aki nem ismerte Krisztust test szerint, de akit az az Úr tett apostollá, aki Lélek. Pál nemcsak a pogányok belépését segítette elő Isten új népébe — hiszen már ott volt Kornéliusz és a családja —, hanem az átmenetet a görög és a görög-római világba. Ekkor jelent meg először a társadalmi-kulturális jellegű pluralizmus, amelyet aztán számos másnak kellett még követnie a századok folyamán különböző helyeken, ahol az apostoli ígéhirdetés elérte a népeket és a különböző kultúrákat. Micsoda kaland!

A görög-római világ viszonylag egységes volt, és azután jöttek a „barbár” osztrogótok és a vizigótok a 4. és az 5. században. Lassú, állandó és soha be nem teljesedő folyamat volt ez az egyház keleti és nyugati része között; majd később egyrészt a görögök, majd a szlávok, másrészt a latinok és a latinizált népek részéről. Ezután elindult a hatalmas méretű missziós hullám: a 6-8. századi ír térítés, a 13. századi ázsiai missziók, a 16. század hatalmas utazásai, felfedezései és hódításai, amelyeket missziós kezdeményezések kísértek, amelyekről nyilván nem lehet leegyszerűsítő módon beszélni, de amelyek mégis

* Részlet a szerző *Je crois en L'Esprit Saint* (Genf 1980) című művéből

csak megalapították a keresztény közösségeket Dél- és Közép-Amerikában. Aztán találkozott az Evangélium Ázsiával, ezzel az embereket, népeket, kultúrákat, vallásokat befogadó hatalmas világgal, majd Afrikával, amelyet kezdetben bizonyos leereszkedéssel, vagy talán megvetéssel, később jobban megismerve igen értékelve kezeltek.

Mindebből minket a népek, nyelvek, kultúrák és vallások találkozása érdekel. Sokáig nem igazán értékelték, vagy alig ismerték el a „másikat” a maga más-voltában, igazi értékeivel. Csak nem is olyan régen jutottunk el idáig. A másság befogadása most azzal járhat, hogy kételkedünk saját értékeinket illetően, és túlértékeljük a „másikat”, az egzotikusait. „A szomszéd kertje mindig zöldőbb”. A katolikus kereszténység a századok folyamán találkozott tehát különböző kultúrákkal, vallásokkal, és most is, a mi időnkben is arra kapott meghívást, hogy ismét találkozzon velük, megismerje azokat és új módon fogadja be. Miért? Mert az emberek sokkal szorosabb kapcsolatba kerültek egymással; az utazás, a szellemi és anyagi javak cseréje, az információk, a televízió által, mert sokkal jobb eszközeink vannak arra, hogy helyesen megismerhessünk különböző kultúrákat és vallásokat, és érdekelttek is vagyunk abban, hogy megismerjük azokat; mert talán (ha nem is mindig teljesen) a vallást illetően kigyógyultunk egyfajta politikai, apologetikus vagy „apostoli lelkülettől hajtott” imperialista sietségből. Így tehát az egyháznak ma az a hivatása, hogy új módon legyen a népek egyháza.

Pünkösdkor, amely az egyház születésnapja, az egyház az egyetemesség hivatásával lépett a világba. Nem uniformizáló terjeszkedés által, hanem azon tény által, hogy mindenki megérthette és saját nyelvén hirdethette Isten csodálatos műveit (ApCsel 2,6—11). A Szentlélek elküldése és ajándékozása által az egyház egyetemesnek született sok taggal és sajátos adományokkal: katolikus, mert partikuláris (sajátos), az adományok teljességét birtokolja, mert mindenkinek megvan a maga ajándéka. Az egyház Babel tornyának fordítottja. Nem abban az értelemben, hogy visszatérne a Babel tornya előtti egyformasághoz, hanem hogy ugyanannak az Evangéliumnak és ugyanannak a hitnek az inkulturációját hirdeti és valósítja meg változatos és különböző kulturális és emberi területeken. A jelen egyházat tehát két különböző, de egymáshoz szorosan kapcsolódó valóság egysége jellemzi.

1. A karizmák, vagyis a tehetségek, amelyeket a Szentlélek a közösség hasznára adományoz, azért, hogy fölépítse az egyház közösségét.⁴ Az Újszövetségben és a keresztény hagyományban nincsen még egy törvény, amelyet annyira hangsúlyoznának, mint a kölcsönös szolgálat és építés törvényét. A Szentlélek adományai sokfélék, és azok a fől sorolások, amelyeket Szent Pál ad, sem nem rendszerezettek, sem nem kimerítő jellegűek. Ezekkel az adományokkal a személyek rendelkeznek, de ezek a személyek nem individualista módon elkülönülő egyedek, hanem egy népnek, egy hagyománynak, egy kultúrának, egyetlen milliónek a gyermekei, és adományaik valamiképpen mind ezekhez alkalmazkodnak. A katolicitás megkívánja, hogy ezeket az adományokat és a kölcsönös segítséget összegezzék a különböző részek között, ugyanakkor legyen gondjuk az egészre és az egységre. Az anyagi segítséget illetően nagyszerű és tipikus példát ad Szent Pál, amikor gyűjtést szervez, hiszen ez a segítség a szentek javát szolgálja. Krisztus gazdagságának ismerete és kinyilatkoztatása, valamint a lelki segítség és egymást-kiegészítés szintjén maga a teológia és a katolicitás gyakorlása által valósul meg úgy, ahogyan ezt megfogalmazta például a *Lumen Gentium* (13).

2. A helyi és sajátos egyházak. Sem a II. Vatikáni zsinat, sem egyéb más dokumentum nem használ teljesen egyértelmű szókészletet. A magunk részéről úgy véljük, hogy a következő meghatározás megalapozott és világos: a helyi egyház Isten egyháza egy bizonyos helyen. A II. Vatikáni zsinat szép meghatározása az egyházmegyeről tökéletesen megfelel ennek.⁵ Sajátos egyháznak viszont azt nevezhetjük, amelyet valamilyen egyedi vonás jellemez; például a nyelv (tegyük fel a baszk nyelv), vagy tagjai sajátos milióból valók (például katonák). Ez a sajátos egyház lehet egy egész egyházmegye, vagy az egyházmegye egy része, vagy egyházmegyék egysége, egy patriarkátus (például az örmény egyház). A latin egyházban a helyi és sajátos egyházak felfedezése és értékelése a II. Vatikáni zsinat gyümölcse. K. Rahner szerint is egészen új keletű termése. A II. Vatikáni zsinat ezeket a helyi és sajátos egyházakat úgy tekinti, mint a Szentlélek által meghívott és egybegyűjtött népből álló egységeket. Ez viszont azt jelenti, hogy a Szentlélek számukra egyszerre az egység és a sajátos adományok princípiuma is. Saját feladatuk tehát fenntartani és állandóan megoldani a sajátosság és az egység között fennálló termékeny feszültséget. Egyszerre kell az egység és a pluralizmus: pluralizmus az egységben és egység uniformitás nélkül.

Amikor VI. Pál pápa 172 különböző vidékről és nyelvből származó misszionáriust szentelt egyszer pappá Pünkösöd ünnepén, átadva nekik az egység jelét: a római-latin misszálét, P. S. Monast, aki az Andok egyik kicsi népéhez indult misszióba, feltette a kérdést: hogy ezen szép és nyilván helyes gesztus ellenére mit fog csinálni ezzel a misszáléval közöttük? Milyen értelme lesz annak számukra, ha lefordítom? Ha nyelvészetileg le is fordítható a nyelvükre, de mit mondanak nekik ezek az orációk? Kétkedik és a „kultusz” és a „kultúra” közös szótövével játszva bizonyítja, hogy a liturgiának mindig egy nép liturgiájává kell válnia, ha élő akar maradni. De ugyanakkor az egyetemes egyház liturgiájának is kell maradnia, és az apostoloktól kapott hitet kell átadnia: íme a sokféleséget magábafooglaló egység problémája. A közösség (communio) nehézsége. A Szentlélek ügye!

A Szentlélek teszi egyetemessé az egyházat időben is

Állandóan hangoztatott igazság, hogy a Szentlélek biztosítja végső fokon az egyház hűségét az apostoloktól kapott hithez. Bár ez inkább az apostolsághoz (az egyház apostoli mivoltához) tartozó kérdés, mégis észre kell vennünk azt a mélységes kapcsolatot, amely az apostoliság és a katolicitás között fennáll, ugyanúgy, mint a katolicitás (egyetemesség) és az egység között. Az egyház sajátos vonásai egymásba fonódnak, mint ahogyan Krisztus különböző szerepei is. Krisztus papsága királyi és prófétai; Krisztus prófétai mivolta papi és királyi; Krisztus királysága prófétai és papi. Ugyanígy az egyház egysége apostoli, szent és katolikus. Katolicitása (egyetemessége) szent, egy és apostoli; apostoli mivolta katolikus (vagyis egyetemes), egy és szent; szentsége apostoli, katolikus és egy.

Az egyház hisz Isten Igéjében, amelyről a sugalmazott Írások tesznek tanúságot. Az egyház élete a századok folyamán a Szentírásról való elmélkedés volt. Márpedig állandóan a lelkünkre kötötték, hogy az Írásokat ugyanabban a szellemen és ugyanazon Szentlélekben kell olvasni, mint akinek hatására megírták azokat. Csak a Szentlélek hatására olvasott és értelmezett Szentírás a helyes. Ez az egyik hely, ahol nyilvánvaló az a rendkívül szoros kapcsolat, amely fennáll a Lélek és az Ige, a Paraklétosz és Krisztus között, mert minden Írás Krisztusról

szól, de mélységes értelme csak az Úrhoz való megtérés által tárul fel, aki bennünk úgy működik, mint a Szentlélek (2Kor 3,16—18). Origenész magyarázatai néha túlságosan finomak és részletezők, mégis többet adnak, mint egy-egy zseniálisan éles szellem. Szívét Jézus Szentlelke töltötte be, és csak azért tudta úgy olvasni az Írásokat, hogy azokból a teljes keresztény misztériumot hallja ki.

Igen, a keresztény misztériumot, amelynek Krisztus a princípiuma és abszolút középpontja. De Ő „értünk, emberekért és a mi üdvösségünkért” jött. Ezért a keresztény misztérium elképzelhetetlen a keresztények nélkül. Elképzelhetetlen minden meghívott nélkül (vö. Róm 8,28—30). Erre mutat a Szentírás lelki értelmezése, vagyis az, amely az egyház és a Szentlélek közösségében valósul meg. Hiszen a Szentlélek sugalmazta a szent Írásokat és ő világosítja meg az olvasatot is. A Szentlélek biztosítja a szöveg tévedhetetlenségét és olvasóinak igazhítőségét. A Szentlélek szerepének ez a redukálása kielégítheti a lelkeket egy olyan korban, amelyben az egyház nagyon is védekezni kényszerül a kritika támadásaival szemben. A biblikus és patrisztikus kutatások azonban szélesebb szemléletet tesznek lehetővé számunkra. A keresztény misztérium Isten önkinyilatkoztatása és önközlése az Ő Fia, Jézus Krisztus által a Szentlélekben. A Szentlélek, Szent Iréneusz kifejezése szerint „communicatio Christi”, vagyis közösség Krisztussal.⁶ Ezt nevezik Origenész és az atyák lelki értelemnek. Erről beszél a II. Vatikáni zsinat is, amikor azt tárgyalja, „hogyan kell értelmezni a Szentírást”.⁷ A Zsinat először is elismeri a szent szövegek (irodalmi műfajok, stb.) teljes történetiségét, kulturális, emberi föltételeit. Úgy tekinti a Szentírást, mint egyfajta szentséget, mint magát az egyházat és „per analogiam” (összehasonlítás révén) mint a megtestesülést, és aztán kijelenti, hogy „mivel a Szentírást ugyanazon Szentlélek segítségével kell olvasni is, magyarázni is, akinek sugalmazására készült... éppen olyan gonddal kell szemmel tartani a teljes Szentírás tartalmát és egységét is, számba véve az egész egyház élő hagyományát és a hithasonlóságot”.

Ha tehát a Szentírás tartalmára nézve Krisztus misztériumának közlése, ami nem más, mint a Szentlélek műve, akkor megérthetjük, hogy *positis ponendis* hasonlítható a hagyományhoz, az Eucharisziához, és magához az egyházhoz is: mert ezeknek lényegében ugyanaz a tartalma magának a Szentléleknek a közreműködése által. És ezt nemcsak Origenész vagy Szent Ambrus mondja nekünk. Ez magának a vizsgált valóságnak a realista és ugyanakkor lelki szemléletéből következik. Jól ki lehetne ezt fejteni Szent János evangéliumának 6. fejezetéből, vagy abból a hagyományos tanításból kiindulva, amelyet a zsinat is felújított; eszerint két asztal van: az Ige és az Eucharisztia asztala. Mindkettő maga Krisztus, aki azért adja önmagát, hogy életünk legyen. Mindkettő a Szentlélek hatására valósul meg. Mindkét valóságnak, amelyről beszélünk, van egy felszínes, külső szemlélete, melynél el lehetne időzni: hiszen az Írásokban lehetne csupán irodalmi szöveget látni, a hagyományban pedig tisztán emberi történelmet; az Eucharisziában pusztán ceremóniát; az egyházat pedig lehetne egyszerűen szociológiai szempontból nézni. De lehet mélyebb lelki szemlélettel is tekinteni ezekre az isteni valóságokra, mint olyanokra, amelyekben Isten kötelezi el magát az emberért Szentlelke által.

A Szentlélek aktualizálja az Igét, amikor annak betűjéből kiindulva minden nemzedék, minden kulturális környezet számára élővé teszi. Vagyis segíti a keresztény közösséget, hogy megragadja annak értelmét. Nemde pontosan ezt ígérte meg Jézus? Nemde pontosan ezt élték meg az első tanúk, és az első egyházak? Nemde ennek a tudatában élt az egyház és beszélt az ő hagyomá-

nyáról? Nemde ez az a pont, amelyben napjainkban széleskörű, ökumenikus megegyezés alakul ki? Bizonyos korszakokban, például az ellenreformáció és a nagy francia forradalom utáni katolikus restauráció teológiájában főleg azt hangsúlyozták, hogy a Szentlélek megadja az egyháznak a garanciát (ez alatt a tekintélyt és a magisztériumot értették), hogy ne tévedjen. Anélkül, hogy ezt a szempontot félreismerjünk, most inkább a hitismeret aktualizálását hangsúlyoznánk a maga folytonosságában, és azt a tényt, hogy az egész közösség (amelynek nyilván megvannak a maga pásztorai) részesül a Szentlélek segítségével. „Ne hívassátok magatokat mesternek, mert egy a ti Mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok” (Mt 23,8). A II. Vatikáni zsinat igen határozott tanítást ad erről: „Isten szent népe Krisztus prófétai küldetésében is részt vesz azzal, hogy — elsősorban élő hite és tevékeny szeretete által — széles körben tesz tanúbizonytságot róla és bemutatja Istennek a dicséret áldozatát: az őt megvalló ajkak gyümölcset (vö. Zsid 13,5). A hívők összessége a Szentlélek kenetét kapta (vö. 1Jn 2,20 és 27), így nem tévedhet meg hitében. Ezt a kiváltságot tulajdonképpen akkor nyilvánítja ki, az egész népben meglévő természetfeletti hitérzék birtokában, amikor — kezdve a püspököktől a legjelentéktelenebb világi hívőkig (Szent Ágoston) — kifejezi általános egyetértését hit és erkölcs dolgában. Isten népe a szent tanítóhivatal vezetése alatt — és hűségesen reá hagyatkozva — már nem emberi tanításban részesül, hanem valóban Isten ígését kapja (vö. 1Tessz 2,13): így azzal a hitérzékkel, amelyet az igazság Lelke hoz létre és tart ében benne, elveszíthetetlenül birtokolja a hitet, amely egyszer s mindenkorra szóló öröksége a szenteknek (vö. Jud 3), abba helyes ítélettel egyre mélyebben behatol és azt mindig nagyobb teljességgel érvényesíti életében”.

A hitnek ez a „kenete”, amely a Szent(Lélek)-től jön, hatékony a történelem egész folyamán. A Szentatyák egyetemes szokása egészen a tridenti zsinatig a következő szavakkal jelölte a Szentlélek hatékonyságát az egyházban: *revelatio* (*revelare*), *inspiratio* (*inspirare*), *illuminare*, *suggestio* (*suggere*). Csak elismeréssel adózhatunk Aquinói Szent Tamásnak, aki szakított ezzel a szóhasználattal és leszűkítette a reveláció szó tartalmát, sokkal konkrétabb jelentést adva neki, és azt főntartotta annak, amit most mi kinyilatkoztatásnak nevezünk. Meggyőződésünk, hogy nem tehetjük ugyanarra a szintre az apostoli egyházat alapító és létrehozó kor kinyilatkoztatását — sugalmazását, és a már megalapított egyház életében állandóan működő Szentlélek hatását. Mégis, a régi szóhasználatnak megvolt a maga oka. Úgy akarták szemlélni a kinyilatkoztatást, mint aktuális eseményt, amely az egyházban a hit-aktus által valósul meg. Egyébként állandóan így használja a liturgia is a bibliai szövegeket. A liturgia kivonja ezeket a szövegeket a történelmi kontextusból és szigorúan egzegetikus értelméből, és Isten önkinyilatkoztatásának és önközlésének aktualitását alkotja meg belőlük. Szent Bernát például igazolja ezt a szóhasználatot azzal a ténnyel, hogy Krisztus jegyese birtokolja Krisztus Lelkét. Az Aquinói Szent Tamás által bevezetett pontosabb szóhasználatnak viszont az a gyengéje, hogy a kinyilatkoztatást úgy szemléli csupán mint befejezett tényt, és most már annak értelmezéséről, kommentálásáról, kifejtéséről lehet szó. Így tehát, Isten kinyilatkoztató cselekvésének, a vallási igazságnak, a dogmának és a hitnek racionálisabb fogalma felé orientálódunk. Olyan fogalom felé, amelyet ma megkérdőjelez maga a magisztérium is és a teológusok is. Mégis ma is, mint a múltban, hirdetik, hogy a Szentlélek működik az egyházban. Megvilágosítja, vezet életét az Úr ígéréstének megfelelően. Nekünk a protestáns kritikával szemben, amely a sugalmazott szó-

veg pozitívizmusától szenved, egyben el kell kerülnünk azt a tévedést, hogy az egyház hagyományát a létrehozó Igével azonosítsuk, és vallanunk kell az ortodox testvéregyházakkal, hogy a hagyomány az egyháznak, Krisztus Testének az élete, amelyet ugyanaz a Szentlélek éltet, aki a próféták által szólt.

De vajon szól-e még ma is a próféták által? Ki merné azt mondani, hogy nem? De ha igen, akkor ki az, aki prófétál?

Válaszunkban először is el kell ismerni, hogy az objektív kinyilatkoztatásnak és az Ige közlésének a hallgatókban megfelelő a kinyilatkoztatás Lelkének ajánléka. Ezen a címen tehát azokban, akik meghívást kaptak a hitre, vagy a hitből élnek, jelen van Isten állandó kinyilatkoztató cselekvése. De még messzebbre is kell mennünk: Nem szól-e még ma is Isten az eseményekben és az emberek életében? Ezt a kérdést korunk állandóan felteszi.

A kereszténység mindig ismerte és elismerte a belső sugalmazásokat, sőt a buzgó lelki élet folyamán azt, amit Keresztes Szent János lényegi szavaknak nevez, amelyek azt eredményezik, hogy ilyen és hasonló utasítások válnak hallhatóvá: „Járj az én jelenlétemben”, „Légy békeességben”. Ne beszéljünk magánkinyilatkoztatásokról. Azoknak persze szerepük volt az egyház történelmében. Mindig is azt gondolták az egyházban, hogy a szentek élete a Szentírásnak cselekedetekben történő értelmezése. Ezért mondhatta XI. Piusz Lisieux-i Szent Teréz életével kapcsolatban, hogy a szentek élete Istennek egy szava, üzenete, igéje. És végül, mindig is úgy tekintették, hogy az egyház, amelynek életét a Szentlélek vezeti, az „*usus ecclesiae*”, azok a módok, ahogyan az egyház alakul, nagy értékű „teológiai hely”, főleg a szentségek területén. Aquinói Szent Tamás gyakran hivatkozik erre. A *sensus fidei*t, a hitérzékét, amelyet gyakran kevésbé pontosan *sensus fidelium*nak — a keresztény hívek hitérzékének — neveznek, joggal a teológiai helyek közé sorolták. Isten itt is megismertet valamit.

Mindez érdekes és fontos, de a tisztán keresztény valóságba tartozik. A kérdések viszont, amelyeket nekünk feltesznek, túlhaladják ezt a kört. A világnak egyfajta megtapasztalásáról van szó, amely által és amelyben a keresztények Isten új megismerésére találhatnak, és amelyben jelen van a Szentlélek működése. Úgy tűnik három mozzanatot kell itt megkülönböztetnünk:

1. Az *Actio Catholica* és a hozzá hasonló mozgalmakban, csoportokban gyakorolták azt a fajta reflexiót, amely elgondolkodik a környezet tényein, eseményein, amelyekben meglátták Isten felhívását, hogy próbálják megérteni az Evangélium fényében azt, és elkötelezettségükkel válaszoljanak rá. Ez volt az az „életáttekintés”, amelyről J. Bonduelle atya, a teológus beszélt, aki elmondta nekünk, hogyan ismerte fel a Lélek jegyét, amelyet a Joel próféta híres szövegét idézve Szent Péter apostol alkalmazott a pünkösdi Lélek-kiáradásra.

Tehát már a világ tényei is úgy jelennek meg, mint amelyek mondanak valamit Istenre vonatkozóan, amelyet meg kell hallgatni a Szentlélek kegyelmével.

2. XXIII. János pápa a *Pacem in terris* (1963. ápr. 11.) enciklikájával, főleg annak francia változatával és méginkább a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* dokumentumával „az idők jelei”-nek fogalma helyet kapott az egyház önmagáról alkotott képében, főleg a világhoz való viszonyában, amely világ egyben emberi történelem is és természet is:

„Az egyház kötelessége — említett feladata érdekében —, hogy szüntelenül vizsgálja és az Evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit.

Isten népe hiszi, hogy őt az Úr Lelke, a földkerekséget betöltő Szentlélek vezérli; ez a hit indítja arra, hogy törekedjék felkutatni, melyek végül is Isten

jelenlétének és szándékainak jelei a kortársakkal együttesen átélt eseményekben, igényekben és várakozásokban.⁹

Az időknek ezen jelei nincsenek meghatározva, de elégségesen körül vannak írva. Az idők jelei az a körülmény, amelyben az egyháznak, Isten népének gyakorolnia kell küldetését, olyan körülmény, amely bizonyos módon Isten jelenlétét és tervét, tehát vezetését tartalmazza. Ez a körülmény az adottságok, tények bizonyos összessége, amelyet a *Gaudium et spes* 4–10 pontjában leír, amelyekben az a közös, hogy valami változást jeleznek; más hasonló tényeket a zsinat más dokumentumai sorolnak fel.¹⁰ Ezeket a tényeket ki lehet emelni magának a kereszténységnek az életéből, de még általánosabban, ezek a világ mozgását jellemző hatalmas tények. És ezeket nem úgy kell értelmezni például, mint ahogy a szociológusok teszik — bár hasznos lehet az ő szolgálatuk, sőt szükséges is —, hiszen az Evangélium fényében, a hit mozgásában és a Szentlélek vezetése alatt. Minimumként azt mondhatjuk, hogy ezek a tények megjelenítik az emberiség történelmi fejlődését, és azt mondhatjuk, hogy mindez anyag az egyház, még pontosabban a katolicitás számára. Ez az első Ádám fejlődése, amelyet evangelizálni kell, és éppen ezért először is fel kell ismerni, és aztán ez ad aktualitást igehirdetésének, területet küldetésének, és új eszközöket az Evangélium hirdetéséhez.

Maximumként viszont Isten igazi üzenetét hallhatjuk ki a világ eseményei mögött működő energiákból és reménységből, melyek azokat mozgatják. Az Ige így a cselekvő Isten eseményekben megmutatkozó üdvtervével azonosul. Ha a pozitív kinyilatkoztatás nevében reagálunk, amely a sugalmazott írásokban található, azt mondhatják nekünk, hogy túl kell haladni hermeneutikával az egzegézist, vagyis azzal az értelmezéssel, amelyet számomra itt és most nyer Isten cselekvése a történelemben. Mi nem tagadjuk sem azt, hogy Isten cselekszik a világ történelmében, sem azt, hogy a történelmi eseményeknek és mozgalmaknak van valami mondanivalójuk arról, amit Isten akar üzenni nekünk, és arról, ami Ő maga. Csakhogy ennek az értelmezése nehéz. Az egyéni meglátások szintjét túlhaladni nem tudjuk csak akkor, hogyha a tények értelmezése az Isten üdvtervének pozitív kinyilatkoztatásához kapcsolódik, és azáltal nyer megvilágosítást, amelynek Jézus Krisztus a középpontja, tudva, hogy az üdvösség és az Isten Ország, amely az üdvösségterv célja, magában foglalja a teremtetést és annak vágyakozó sóhajtsáira és reményeire felel (vö. Róm 8,20–24).

3. Ma nagyon gyakran találkozunk papokkal, hitoktatókkal, akik nem Isten egy igéjéből vagy a Hitvallás egy cikkelyéből akarnak kiindulni, hanem a tényekből és az életből.

Példák: Hallgassa meg, ahogyan Isten nagyon valóságosan szól az életében és a világ életében. Isten beszél hozzánk minden eseményen keresztül...¹¹

Azok a közvetítők, amelyek nekünk kinyilatkoztatják Istent; a világ, az egyén a maga kapcsolataival, a közösség, az Evangéliumnak a történelemben való igazolása...¹²

Minden kortársunkkal együtt egyre kevésbé hiszünk az intézmények erejében és a dogmák érinthetetlenségében és inkább keressük a közvetlen életben a dolgok és az emberi kapcsolatok jelentését...¹³

Ezek az összefüggéseikből kiragadott idézetek lehet, hogy csak a pedagógiai megközelítést fejezik ki, amely nagyon is érvényes lehet, de illusztrálhatják azt a közös irányzatot is, hogy hagyjuk el, legalábbis első fázisban, a megszerzett tudást, a pozitív kinyilatkoztatást vagy a sajátosan vallásos terület adatait, hogy

megtaláljuk Istent, vagy a „Názáreti Jézust” az eseményekben és az emberi viszonyokban.

Amit mi visszautasítunk az ilyenfajta eljárás logikájában, az nem más, mint a bibliai tanúságtételben megjelölt Isten ígéjének (melyet maga az egyház hagyománya hordoz) helyettesítése a világ fejlődésére, mozgására és az emberekre irányított érdeklődéssel. Természetesen nem tagadjuk semmiképpen a tényt, hogy Isten szólhat hozzánk az emberek és az események által is. Csakhogy ebben pontosabban meg kell határoznunk a Szentlélek szerepét.

A Szentlélek „az Igén túli Ismeretlen”¹⁴

Ez a csodálatos kifejezés H.U. von Balthasartól való, amely jól fejezi ki a két valóság közötti egységet és azt a bizonyos feszültséget, amely ezt az egységet kíséri: Ige és Lélek. A szabadság és a titokzatos működés szempontját sugallja...

Mindaz, amit a Szentlélekről tudunk, pontosan megfelel ennek. A Szentírás mindig olyan szimbólumokkal jelöli, amelyek mozgásról beszélnek: lehelet és szél, tűz, élő víz, galamb amely repül, nyelvek... Az Újszövetség neki tulajdonítja a kezdetek energiáját, a szabadságot, a nyitottságot a másik elismerésére. Christian Duquoc, aki ezt megjegyezte¹⁵ bemutatja, hogy az Újszövetség szerint az Absolutum nem a metafizika nagy magányosa, önmagába zárt létező, hanem „extasis” (kilépés önmagából). Dénes mondja, hogy a szeretet „extatikus” (ömagából kilépő), az Atya ki-fejezi magát az Igében és a Szentlélek megtöri a két első személy egymásfelé fordulásának önmagáértvalóságát... Isten, ha önmagán kívül működik, azt mindig az Ige és a Lélek kettős küldetése által valósítja meg. A Lélek az energia, amely megtöri a múlt és a kezdetek káprázatát, hogy előre-mutasson egy olyan jövő felé, amelynek az újdonsága az első jellemvonása.

Az uppsalai Ökumenikus Konferencia 1968 augusztusában a következő témát jelölte meg: „Íme, újjáalkotok mindent” (Jel 21,5). Mgr. Ignace Hazim ortodox metropolitának kellett megtartania a nyitóbeszédet, aki magávalragadó módon írta le Istennek ezt a működését a Lélek által.

„A teremtő újdonságot nem lehet megmagyarázni a múltból, hanem a jövőből, márpedig nyilvánvaló, hogy az élő Isten cselekvése nem lehet más, csak teremtő. De Isten csodás tette, mely megnyilvánul Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, éppen abban áll, hogy az Ő teremtő cselekvése a jövőből érkezik. Próféta. Isten jön, érkezik a világba, mintegy a velevaló találkozásra, mert Isten megelőzi ezt a világot, hívja, küldi, növeszti, megszabadítja...”

A húsvéti esemény, amely egyszer s mindenkorra végbement, hogyan lehet a miénk ma? Csak az által, aki annak kezdetektől fogva és az idők teljességében is a cselekvője, a Szentlélek által. Ő maga személyesen az új valóság, aki működik a világban. Ő a „velünk az Isten” jelenléte, ki a mi lelkünkhez kapcsolódik (Róm 8,16). Nélküle Isten távoli lenne, Krisztus a múltban maradna, az Evangélium holt betű, az egyház pusztá szervezet, a tekintély uralom, a misszió propaganda, a kultusz holt emlékezés és a keresztyény cselekvés rabszolga-erölcs lenne. De benne és kikutathatatlan energiájában a kozmosz felemeltetik és az Isten Országának szülési fájdalmától nyög, az ember harcban áll a testtel, a feltámadt Krisztus itt van, az Evangélium az élet ereje, az egyház szentháromságos közösség, a tekintély felszabadító szolgálat, a küldetés Pünkösöd, az emlékező liturgia elővételezés. A Szentlélek által lehet megszületni Isten számára.

Szól a próféták által... Második eljövetele felé vonz minket. „Urunk és Éltetőnk” (Niceai-konstaninápolyi hitvallás). Ő az, aki által az egyház és a világ teljes létével kiáltja: „Jöjj el Űr Jézus!” (Jel 22,17–20).

A Szentléleknek az az energiája viszi bele a mi horizontális világunkba az új isteni dinamizmust.

Prófétai teológiát szeretnénk, amely képes a történelemből az Űr eljövetelét kiolvasni. Siettetni a teremtő Igének, Krisztusnak, a Megváltónak eljövetelét, mert hiszen feléje hajt minket a Szentlélek, hogy „minket elvezessen a teljes igazságra” (Jn 16,13).¹⁶

A Szentlélek teszi jelenvalóvá Krisztus húsvétját a teremtés eszkatologikus átalakításának céljából. Ő aktualizálja a Krisztusi kinyilatkoztatást is. Ő viszi előre az Evangélium ügyét a világban. Mert bár Krisztus csak egyszer született meg, egyszer szólt, halt meg és támadt fel, most azonban az emberiségnek ezeket a misztériumokat be kell fogadnia és annak gyümölcsöt kell hoznia, meg kell sokszoroznia végtelen módon a különböző feltételek közepett a tér és idő lehetőségei szerint. Létre kell jönnie az egységnek a már megkapott kegyelem és a soha nem várt között; az egyszer s mindenkoron elnyert és az örökké új között. Ez a Szentlélek, Jézus Lelke. Jézus mint Lélek képes véghezvinni, és most megértjük, hogy Ő egyszerre az „igazság Lelke” és a „szabadságé” is. A Biblia szellemében az igazság eszkatologikus valóság, és Isten erre a valóságra rendel mindent. Konkrétan ez azt jelenti, hogy a formák, amelyeket mi ismerünk, legyenek bár igazak és tiszteltetreméltóak, nem mondják ki a végső szót a valóságról, amelyet tükröznek. A dogmák tökéletesíthetők, az egyház a maga struktúrájában nyitott rendszer, az Ige a forma, a Lélek a lendületet adó isteni szél. Jézus rendelte az Eucharisziát, ő hirdette meg az Evangéliumot, de mindezeket a Szentlélek hozza a jelenbe. A világ történelmében ő egyesíti az első Ádámot az eszkatologikus Ádámmal. A világnak és egyben az egyháznak is az az omegája, aki az alfája. A Lélek műveli azt, amikor eszünkbe juttat mindent (Jn 14,26). Ő az, aki mindent Krisztustól fogad be (Jn 16,14), és Ő az, aki szabadságban ott fű, ahol akar (Jn 3,8). Láttuk, hogy a Szentlélek maga is Krisztussal együtt az egyház társalapítója. Csak ebben az értelemben igaz, hogy Isten mindent nekünk adott és mindent Jézus Krisztusban. És mégis van benne új, és valóban új dolog valósul meg a történelemben.

De a Szentlélek Jézus Krisztus Lelke. Nem más művet visz végbe, mint Jézus Krisztus művét. Nincsen külön Paraklétosz—(Szentlélek)—korszak, amely ne lenne egyben Jézus Krisztus korszaka is, ahogyan Joachim képzelte rosszul kifejezve eredeti és helyes meglátását; vagyis azt, hogy a történelem nyitott a reménységre és az új valóságra. A katolicitás Krisztus katolicitása. A Szentlélekről szóló tan egészséges voltát a krisztológiai vonatkozás biztosítja. Az egyház egyszerre Krisztus és a Szentlélek erejében képes végtelenül nyitott lenni katolicitásának (egyetemeségének) megvalósítására, amely egyben Krisztus egyetemesége is. Ezt csak a misztériumban képes megtenni, mert lehetetlen világosan szétválasztani azt, ami Istenért van attól, ami nem. Hiszen egyedül a Lélek tudja, milyen válasz születik meg a szívek mélyén. Azok a korszakok, amelyek világosan meg tudták különböztetni, hogy mi van Istenért és mi nem, intoleráns, olykor kegyetlenül véres korszakok voltak. Ezek a „keresztény” korszakok, de nem a katolikusak (egyetemesek). A mi korunk egészen új módon arra kapott Istentől meghívást, hogy befogadja a népeket, kultúrákat és vallásokat. „Nostra aetate” a zsinat első szavai a nem keresztény vallásokat illetően, de ez a dekla-

ráció ugyanakkor nyíltan megvallja a 2.pontjában az egyház hitét, ami szerint Krisztus „az Út, az Igazság és az Élet” (Jn 14,6). Ő marad a legtágabb értelemben vett (katolicitás) egyetemesség alfája és omegája, amelyet titokzatosan az Ige fölött, az Igén túl levő nagy Ismeretlen, a Szentlélek növeszt és érlel.

Barsi Balázs fordítása

Jegyzetek:

1. Mk 16,15—18; Mt 28,18—20; Gal 1,16; 2. A „Lélek ajándéka” itt is, mint annyi helyen az Újszövetségi Szentírásnak, magát a Lelket jelenti, mint a „Róma városa” kifejezésben arról a városról van szó, amely maga Róma. A Lélek ajándéka: ajándék, amely maga a Lélek. (ford.megjegyzése); 3. Lk 24,46—49; ApCsel 1,6—11; Jn 20,21; 4. 1Kor 12,7; 5. *Lumen Gentium* 23. 1 és 26; valamint a *Christus Dominus* 11.; 6. *Adv.Haer.* III. 24,1 (PG 7,966/); 7. *Dei verbum*, 12.; 8. *Lumen Gentium* 12. 9. *Gaudium et spes* 4. és 11.; 10. A liturgikus mozgalom, mely szintén a Szentlélek működésének a jele: *Sacrosanctum Concilium* 43; az ökumenikus mozgalom: *Veritatis redintegratio* 4; a népek szolidaritása: *Apostolicam actuositatem* 14; a vallásszabadság törvényhozásba iktatása: *Dignitatis personae humanae* 15; a papoknak a hívekkel együtt figyelniök kell az idők jeleire: *Presbyterorum Ordinis* 9; 11. Michel Quist: *Prieres* 1954.11.o.; 12. *Redécouvrir la vie religieuse* Paris 1974. 161.o.; 13. 1973. nov. a XXV. Katolikus Értelmiségiek Hetét előkészítő írásból; 14. H.U.von Balthasar: *Der Unbekannte jenseits des Wortes* In: *Interpretation der Welt* 1966. 638—645.o.; 15. Chr. Duquoc: *Dieu différent* Paris 1977.106.o.; 16. *Irenikon* 42. (1968) 344—359.o.

Jákob létrája (Lübecki Biblia, 1494)

ASZALÓS JÁNOS

Milyen egyházat akarunk?

Ez az írás a *Vigilia* augusztusi számában megjelent kerekasztal-beszélgetés (*Hogyan tovább, magyar egyház?*) gondolatait igyekszik továbbgörgetni.

Az egyházzal való kritikai beszélgetésünk három tényező páronkénti összetételéből fakad. Ez a három tényező: a *jelen helyzet* (melynek pontos feltárását a kerekasztal szereplői annyira sürgetik), *Krisztus tanítása*, mely ennek a feltárásnak szempontrendszerét, normáját szolgáltatja, és az *útvonal*, amelyen az egyháznak a jelenlegi helyzetéből kiindulva el kell indulnia, hogy örök céljához közelebb jusson. Ezt az utat (a Szentlélek útmutatása alapján) meg kell találnia, meg kell terveznie. A Szentlélek közreműködése által nem vész el a feladat kreatív jellege. A Lélek irányítása és az emberi döntés elsődlegesen nem ellentétes, hanem egymást feltételező fogalmak. Ezért merjük leírni, hogy "egyházat akarunk". Ez a prófétai tevékenység Isten népe egészének imádkozva gondolkodó együttműködését kívánja meg, azaz „a jövő egyházát megálmodni” a klérus és a laikusok közös feladata.

A jövő egyháza (nagyon is rész szerint való) vízióinkban hatféle tulajdonságból ötvöződik.

A jövő egyháza:

- közösségi egyház,
- az inkarnáció folytatása,
- a találkozás egyháza,
- a „csak-szeretet” Istenének otthona,
- konfliktuskezelő és tűrő egyház,
- hídépítő egyháza.

Közösségi egyházat akarunk

A közösségi jelleget elsősorban a hivatallal szemben hangsúlyozom. Ma a kívülállók nagy része az egyházat valamilyen hivatallal azonosítja, Magyarországon talán az átlagosnál nagyobb mértékben. „Hivatalra” természetesen szükség van, még egy kétszemélyes háztartásban is, de nem mindegy, hogy ez a hivatal csöndben meghúzódik a sarokban, vagy egyeduralkodóvá válik. A közösségi egyházban (s a közösségben általában) a „hivatal” csak a szükséges adminisztráció lebonyolítására vállalkozhat, de nem lehet hatalma a megszentelődés, az imádság, az igazság és a közösségi élet fölött.

A közösségi jelleg ugyanakkor az *egyedekből* álló egyházat is kizárja. Az egyház *személyekből* és nem *egyedekből* áll. Amíg az egyed, az individuum egyetlen célként a saját üdvösségét ismeri el, s a többiekét legfeljebb saját lelke megmentésére eszközként használja (lásd a jól is érthető, bár rettenetes kifejezést: „gyakoroljuk a szeretet”), addig a személy számára a másik ember saját személyiségének és üdvösségének elválaszthatatlan része, társa. Az üdvözülés közösségi

aktus. Természetesen — és ezt hangsúlyoznunk kell — a közösségi életforma nem jelenthet sem uniformizálódást, sem felmentést az egyéni erőfeszítésektől.

Az egyház közösségi jellege azt is jelenti, hogy közösségek közösségéből áll. A súlypontja azonban a személyes szeretet, a találkozás erősebb gyújtópontja felé, azaz a szerveződés alacsonyabb szintjei felé tolódik el. A szívünk szerint való egyház elsősorban a családban, a kisközösségekben, az egyházközségekben van jelen.

Ez a hangsúlyváltás szükségképpen decentralizál is; minden kis sejt önálló életet él, és lelkének kromoszómaiba írt genetikai kód szerint fejlődik, változik, pusztul el és születik újjá. Ez a kód azonban „tudja” azt, hogy a többi sejt is ugyanannak a kódnak a képmását hordozza, és egymás szolgálatára, szereztetére, kiegészítésére vannak rendelve, hogy egy nagyobb Test élő részeivé lehessenek. Ez az egyéni válás mégsem fejlődhet tökéletessé, ha a kisebb egységek nem rendelkeznek a kezdeményezés nagyobb lehetőségei és a felelősség nagyobb hányada fölött.

A magyar katolikus egyház ma ettől még nagyon távol áll. Hazudunk, amikor „Mi atyánk”-ot mondunk, de nem ismerjük a mellettünk álló hívő nevét sem. Hazudunk, amikor az utcán meg sem látjuk azt, akivel együtt áldoztunk. Hazudunk, amikor Isten népének nevezzük magunkat, de az istentiszteleti órákon kívül egy lépést sem teszünk azért, hogy kapcsolatainkat a mindennapi, „világi életben” szorosabbra fűzzük.

Isten otthonra vágyik ebben a világban. Otthona az egymást szerető emberek közössége lenne. Vajon megtalálja-e ezt akár a templombajáró katolikus hívek között?

Az inkarnáció folyamatos kiterjesztését akarjuk

Az egyház a világtól való eltávolodás (exodus) és a világgal való azonosulás (incarnatio) dilemmájával küzd. Normális (vagy talán ideális) körülmények között ez a kettősség jól kiegészíti egymást. Kritikus vagy átmeneti időszakokban vagy korszakokban (mint amilyen a miénk is) a feszültség ellenségeskedéssé nőhet és szakadáshoz vezethet.

A kommunista rendszerben az egyház csak a kivonulás útján járhatott. Most vitathatatlanul az inkarnáció ideje érkezett el. Szembe kell tehát néznünk e két alapmagatartás erőnyeivel és korlátaival.

Az exodus tisztán őrizheti meg az egyházat, ha az öntisztulás csatornáit nyitottak. Ellenkező esetben poshadás, megtorpanás, káros beltenyészet fejlődhet ki benne, s kialakulhat egy olyan kultúra, mely egy önmagába zárt, áthatolhatatlan fallal körülvett csoportot dédelget. Ha az ablakok nyitottak, s valamennyire az ajtók is, akkor lehetőség nyílik az egészséges megmértetésre, továbbfejlődésre, sőt, a társadalom befolyásolására is.

Az inkarnáció ezzel szemben nem ismeri a „kint” vagy „bent” dilemmáját; a „szent” és „profán” ellentéte is idegen számára. Belülről ismeri és ítéli meg a világ jelenségeit; a legfőbb bűnnek a merészség hiányát és a kerítések építését tekinti. Nem ismeri a fenyegetettség érzését sem, de néha éppen ez okozza tragédiáját. Az inkarnáció észrevétlenül rabságba vezethet, nem ő épül a világba, hanem a világ épül az egyházba, magával hozván az összes korlátot és hitványságot, amit pedig az egyház — dicséretesen — meghaladni és legyőzni készült. Elveszti önazonosságát, nem való másra, mint hogy kidobják és letapossák.

Mindkét egyházforma képes intézményeket létrehozni, haszonnal vagy fölöslegesen működtetni. Különbség is adódik bőven. Az exodus intézményei könnyen ikonosztázzá merevedhetnek, az inkarnációs egyházéi pedig kulturális-szociális mozgalmakká egyszerűsödhetnek. Az előbbiek mindent az örök igazságoktól várnak — az utóbbiak az igazság örökké új arcára, a prófétai szóra hivatkoznak.

A találkozás egyháza

Martin Buber gondolatai alapján a dolgok egyháza helyett a találkozását akarjuk kialakítani. A „dolog” az, ami nincs átítatva a „Te” állandó jelenlétével, a személyesség el nem múló jelenével. Egyházunkban most inkább a „dolgok” a súlyosak, legyen az akár az örök igazság, a szentség vagy szentelmény, akár a hit, az erkölcs, a karizmák. Gyakran a legszentebb találkozás pillanatát, a szentmisét is valamiféle dolognak tekintjük. Erről szóhasználatunk is árulkodik: a „misehallgatás kötelezettségéről” beszélünk, a „szentségek vételéről”, az „erkölcsi parancsok betartásáról”, mintha ezek jogi előírások, kötelező parancsok, teljesítendő feladatok lennének, sőt Istennel is úgy bánunk néha, mintha „Az” vagy „Ő” lenne (megint buberi értelemben), holott Isten ott van minden gondolat alján (Ady), sőt, átölelve tart, nem tudunk Róla beszélni anélkül, hogy Vele ne beszélénk. Saját magunkkal is tárgyként bánunk, absztraháljuk és tárgyasítjuk lelkünket is („lelki életet élünk”).

A jövő egyházában természetesen mindezeknek fontos helye van: a teológiai igazságoknak, az erkölcsnek, a szentségeknek, a szervezetnek, a jognak, az istenfogalomnak — de csak annyira, úgy és akkor, ahogyan a Találkozás Szentsége megkívánja.

Az egyház a „csak-szeretet” Istenének otthona

Varillon francia jezsuita egy írásában (F. Varillon S.J.: *Önmagáról*. Mai írók és gondolkodók /4, Róma, 1990) arról elmélkedik, hogy Isten következetesen a „csak-szeretet” Istene, annak minden következményével együtt. Egyháza sem lehet másfajta. A „csak-szeretet” egyháza kizár minden erőszakot és csak az önkéntes alárendelődés hierarchiáját ismeri. A fölérendelés, az uralkodás, a hatalom, az előírás, a büntetés, a kizárás, a kiátkozás fogalmai értelmetlenek számára. A Biblia nyomán jogosan beszélünk ugyan Isten ítéletéről, hatalmáról, büntetéséről, de — ha ragaszkodunk ahhoz, hogy „Isten a szeretet” (Jn 4,17), akkor megértjük, hogy itt az isteni szeretetből fakadó ítéletről, hatalomról, büntetésről van szó. A szeretet világa természetesen megkíván bizonyos „előírásokat”, sőt „parancsokat”, törvényt, de ezeknek nem sok közük van a világi társadalom hasonló fogalmaihoz. A szeretet törvényei, előírásai ugyanis inkább közlekedési szabályokhoz hasonlítanak. Arra való, hogy össze ne ütközzünk az egyébként sokféle irányú mozgás során, vagy túl ne szaladjunk a pálya szélén, s nem arra, hogy egyáltalán elinduljunk. Ezért rémülünk meg és némulunk el a jogi formulák, az utasítások, szankciók sokasága előtt. A csak-szeretet nem ismeri ezt a nyelvet. Ezért riasztja el egyházunk jelenlegi közlésmódja, arca a szimpatizánsok, de még távollévők tömegét is, hiszen — a templomba betévedve — leggyakrabban ezzel találkozik.

A csak-szeretet egyházában a tanításnak, az evangelizációnak, a pasztorációnak, a közösségi életnek, a szertartásoknak (és sok mindennek) az eddigiektől lényegesen eltérő, más arcot kell felvennie.

A csak-szeretet egyházát sajátosan az *eszköztelenség* jellemzi. Kétségtelen, hogy szükségünk van technikai berendezésekre, információs rendszerre, könyvtárakra, egyetemekre, konferenciákra; szükségünk van arra, hogy „elintézzük”, „megszervezzük” feladatainkat, ügyeinket, de egyre inkább gyanakodva nézem ezek túlsúlyát a személyes, a természetes, a szerves kapcsolatokkal szemben.

Ebben az egyházban a haszonelvűség kizárásával, a tisztességes nyereséggel szemben az *ingyenességnek* kell uralkodnia.

A napozás a városi ember számára ritka ünnep: a szabadság, a gondtalanság szimbóluma. Nemcsak a test, hanem a lélek is napra vágyik. Annak a Napnak a fényére, amelyik nem válogat jók és rosszak, erényesek és gonoszok között. Ez a napsugár a mindenkit elfogadó, mindenkire feltétel nélküli szeretettel tekintő, mindenkit egyetlennek, legfontosabbnak, pótolhatatlannak értékelő, mindenki szabadságát a legvégsőig tisztelő, az útból akár félre is álló Atya szívéből fakad. Ez ma az első mondat, amit az egyháznak mondania kell, amikor Istenről beszélni kezd. Csak ez után következhet a második mondat: ember, erre a feltételre szeretetre feltétlen megtéréssel válaszolj. Bár el nem maradhat, csak harmadikként hangozzék el a hívó szó: gyere közénk, járj rendszeresen misére, gyónjál... A sorrendet még ma is felcseréljük, s hátulról, a harmadik felszólítással kezdjük. Pedig ahhoz, hogy valaki életreszólóan megalapozza hitét és Isten parancsainak útjára lépjen, először *találkoznia* kell az őt mindenkinél nagyobbra értékelő, személyes közelségre vágyó, de nagyon csendes, halkszavú Istennel. Ezt a találkozást — rendkívüli esetektől eltekintve — csak ugyanebben a fényben fűdő egyházi közösség képes és köteles közvetíteni. Olyan egyház, amelyből árad Isten minden képezetet felülmúló öröme és békéje.

A csak-szeretet Istenének otthonában a legfontosabb esemény a hosszú, csendes, szóltan együttlét Istennel. Az imádság mesterei ezt szemlélődésnek nevezik: Isten beszél a csend súlyos szavával.

A konfliktustűrő egyház

Nem pusztán konfliktustűrő és azt jól kezelő egyházat akarunk abban az értelemben, hogy elégedjék meg a szembenálló eszmék, embercsoportok, érdekek bemutatásával, ahelyett hogy mindenáron keresné az ellenfelet, amit le kell győznie, a bűnt, amit meg kell bélyegeznie. Esetenként ez is feladata lehet. A konfliktusok kezelése azonban minőségileg több, mint azok keresése. Az ellentétek készíthetnek arra, hogy újabb, szélesebb keretét keressük, vagy építsük ki az egységnek (Taizé szép példa erre). Ha nem lehet közös nevezőre jutni, akkor módot kell találni a tiszteletteljes együttélésre. Ha ez sem megy, akkor először a saját lelkiismeretünket kell megvizsgálnunk: nem bennünk van-e a hiba? Ha nem, akkor megint mi legyünk az elsők, akik a másság keresztjét vállunkra vesszük. Ha az ellentétek az egyházon belül feszülnek, akkor nagyobb részt imádkoznunk és beszélgetnünk kell, s kisebb részben kell intéshez vagy elhatárolódáshoz folyamodnunk, ám minden hivatalosság nélkül. A fizikai és szellemi megbélyegzést örökre el kell hagynunk. Ha a feszültségek túlmutatnak az egyház falain, akkor az arány kissé változik, mert több egyeztetésnek, megbe-

szélésnek kell helyet adnunk. Két alapszabályt tartok fontosnak: soha senkiről ne tételezzünk fel rossz szándékot. Épp ellenkezőleg, keressük, szinte szuggesztívul a jót és először az igazat, a helyeset kutassuk a szembenálló véleményben, magatartásban.

A konfliktusok néha feloldhatatlan tragédiához vezethetnek. Ennek kockázatát vállalnunk kell, ha már mindent megtettünk az elhárítására. A keresztény szeretet ugyanis nem arra való, hogy a ténylegesen meglévő feszültségeket mindenáron eltakarjuk, rózsaszín ködbe burkoljuk, vagy ellenkező módon elviselésükre másoknak és magunknak parancsot adjunk, ha nem követtünk el mindent a feloldásukra.

A hídépítő egyház

A világ a 18. század végétől kezdve egyre gyorsuló ütemben szakad el az egyháztól. Magyarországon az elszakadás tényét a kommunizmus negyven éve tette világossá. A szakadás évtizedekkel előbb indult el, ám kis önámítással figyelmen kívül volt hagyható.

Az egyháznak ma egyik legfontosabb feladata az, hogy hidat építsen a távollévők felé. A hídépítés nagyobb erőfeszítést igényel és többbe kerül, mint palotát emelni önmagunk számára. Persze nem biztos, hogy odaátról elindul valaki is felénk. A hídon először nekünk kell átmennünk. Az embereket a saját élethelyzetükben, a saját nyelvükön kell megtisztelnunk, szeretnünk és agapéra hívunk. Az az egyház, amely nem képes otthagyni a kilencvenkilencet az elkódorgott egy miatt — nem Krisztus egyháza; ma pedig a kilencvenkilenc szóratott szét, s csak egy maradt meg!

Az egyháznak nem az a dolga, hogy folyton önmaga azonosságát keresse. Ezt a feladatot messze megelőzi az, hogy mások boldogságának építését szorgalmazza — s itt a „mások” akár ellenségek is lehetnek. Önmaga elvesztése által hoz százszoros termést, és éppen ebben áll az önazonossága. Vagy — ha úgy tetszik — az önazonosság hiteles keresése szükségképpen elvezet annak rejtett bemutatásához és az áldozat szerepéhez, a magát a kereszten elrejtő és feláldozó Ige példájára. (Fil 2.) A szeretetnek ez a szellemisége csálthatatlanul megmutatja az egyháznak, hogy mikor és milyen tükörbe kell mégis belenéznie, hogy egy kicsit rendbehozza magát. Az eljövendő zsinatok azonban bánjanak takarékosan a tükör előtti ácsorgással. Törekedjenek inkább arra, hogy az elveszett kilencvenkilenc számára mutassanak olyan tükröt, amely Istent tükrözi vissza számukra. Ezt a tükröt pedig átlátszó üvegből készítették, a korszerű ismeretek és tudományok korongján csiszolták simára, az önmagáról elfelejtkező szeretet foncsorával vonták be fényesre.

A jövő egyháza tehát nem hivatal, nem erődítmény, nem is palota, hanem családi otthon — kerítés és kapu nélkül. A hídon és nyitott ajtaján keresztül mindenkinek szabad útja van a tűzhely melegéhez. Mindenkinek helyet szorítunk ebben az otthonban: más felekezetűeknek, nem keresztényeknek is, nem hívőknek is. A katolikusok szent feladata, hogy az érkezőknek a lábát mossák, még akkor is, ha szitkot kapnak cserébe.

KORZENSZKY RICHÁRD

Egyházi iskolák alapítása

Napjaink egyik neuralgikus témája az iskola, az oktatás ügye. Különösen azóta vált azzá, amióta az egyház ismét iskolafenntartó szerepet vállalhat. A rendszerváltozás következményeként ugyanis megszűnt az állam iskolafenntartó monopóliuma. A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény biztosítja az egyházak számára, hogy iskolákat tarthatnak fenn.

A magyar iskolaügy, a magyarországi pedagógia hamarosan ezeréves jubileumát fogja ünnepelni. 1996-ban lesz az ezredik évfordulója annak, hogy megalapították a pannonhalmi bencés apátságot. Az iskolaügy és az egyház a magyar történelemben elválaszthatatlanul összefonódott. Az egyházi iskolák jelentősége nem feledhető — az iskolatörténet egyúttal kultúrtörténet is. Kultúraformálók, -őrzők és -teremtők voltak a magyarországi egyházi iskolák, nem csak a középkorban. Föltétlenül meg kell említenünk a középkori kolostori és káptalani iskolák után a protestantizmus iskoláit, a történelmi jelentőségű kollégiumokat, de ugyanúgy rendkívüli szerepük volt az ellenreformáció időszakában a jezsuita kollégiumoknak is.

Természetes fejlődés következménye volt, hogy a civil társadalom egyre nagyobb szerepet kért az iskolaügyből. Az a tény azonban, hogy 1948-ban erőszakosan, egyetlen tollvonással megszüntették a magyarországi egyházi iskolákat, s csak nagyon szűk keretek között létezhetett tovább néhány egyházi gimnázium, mindenképpen kulturális véték és jóvátehetetlen iskolarombolás volt. Az ideológiai, világnézeti diktatúra mindennek kedvezhetett, csak éppen a tanítás és a meggyőződés szabadságának nem. Az iskolának pedig kiváltképp a szabadság helyének kell lennie, minden kötöttsége, látszólagos merevsége ellenére.

A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény (az 1990. évi IV. törvény) szó szerint a következőket mondja: „Az egyházi jogi személy elláthat minden olyan nevelési-oktatási, kulturális, szociális, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet, amelyet törvény nem tart fenn kizárólagosan az állam vagy állami szerv (intézmény) számára. E tevékenységi körben az egyházi jogi személy intézményt létesíthet és tarthat fenn.” (17.§ /1/).

Már e törvény megjelenése és életbe lépése előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy a meglévő, összezsugorított egyházi iskolarendszer sem az egyházakat, sem az iskolába jelentkezőket nem elégíti ki.

Tagadhatatlan tény, hogy a rendszerváltozás után az egyház iskolák iránti igény ugrásszerűen megnőtt. Ennek az igénynek a forrása többféle, aminek feltárásához árnyalt oknyomozásra volna szükség. Leegyszerűsítve mondható, hogy van a társadalomnak egy jelentős — de kisebbségben lévő — csoportja, amely vallásos, és amely hitét az egyháza tanításának megfelelően gyakorolja is. Nem kevesen vannak — talán ez a többség —, akik számára az egyházi iskola azért kívánatos, mert véleményük szerint a keresztény-zsidó kultúrkincset ezek az iskolák jobban közvetítik, mint az állami, nem vallásos iskolák. Van egy harmadik csoport is, amelyik ezeknek az iskoláknak emberformáló, nevelő tevé-

kenységére figyel: számukra az etikus ember formálása az a cél, amely elérésében ezek az iskolák elképzeléseik szerint leginkább segíteni tudnak.

Az emberek előtt kétféle minta áll. Az egyik annak az iskolarendszernek a mintája, amely 1948-ban megszűnt. Elsősorban az idősebb nemzedék tekint vissza nosztalgiával erre az időre. A fiatalabb generációnak erről semmi emléke nincsen. Az ő számukra legfőképpen csak az néhány egyházi iskola létezik, amely túlélte a monolitikus ideológia egyeduralmát, s sajátos sziget-létével a másként-gondolkodás helye lehetett több mint negyven esztendőn át.

Szeretném hangsúlyozni, hogy meggyőződésem szerint sem az 1948-as iskolarendszer nem restaurálható, sem pedig az 1950 utáni nem reprodukálható. Egyrészt mert gyökeresen megváltozott a társadalom szerkezete, másrészt pedig, mert a folyamatosságot is biztosító néhány intézet annyira sajátos körülmények között létezett (többnyire teljesen szerzetes-iskolák voltak ezek), hogy ezek a létfeltételek új intézmények esetében nem biztosíthatók.

Az iskolaalapítási, -átvételi törekvéseket rendkívüli mértékben befolyásolja a múlt év közepe óta az 1991. évi XXXII. törvény, amely az egyházi ingatlanok tulajdonrendezésével foglalkozik:

2. § (2) Az ingatlanok közül — az (1) bekezdésben foglaltak szerint — az egyháznak át kell adni azokat a következő célok megvalósításához szükséges ingatlanokat:

a/ Hitélet vallásgyakorlás, konferencia telep, egyházi igazgatás, egyházi alkalmazásban álló személy elhelyezésére szolgáló lakás, papnevelés stb.

b/ szerzetesrend, diakonus és diakonissza közösség működése,

c/ oktatás, nevelés,

d/ egészségügyi, szociális cél, gyermek- és ifjúságvédelem,

e/ kulturális cél (közösségi ház, múzeum stb.).

Látható tehát, hogy a törvény nem elsősorban tulajdonhoz akarja juttatni az egyházakat, hiszen azok csak konkrét funkció vállalása esetén kaphatják vissza egykori épületeiket vagy csereingatlant a régi épületért. Ez a törvény az iskolaügyet, az egyházak iskolaindítási terveit kényszerpályára terelte. Hogy a tulajdonigény el ne vesszék, az egyházak beadták igényüket valamennyi egykori ingatlanukra, melyek között nagy számban szerepelnek iskolaépületek is. Mivel a törvény végrehajtására tíz éves időtartam áll rendelkezésre, az egyházi vezetők, akik az ingatlanvisszaigénylésért felelősek, nem tudtak mást tenni, mint hogy mindent visszakértek, ami egykor egyházuk tulajdonában volt. Hiszen ki az, aki felelősséggel ki tudja jelenteni, hogy egy adott épületre tíz év múlva nem lesz szükség? S mivel a törvény csak funkció megjelölésével együtt tud foglalkozni a kérdéses épületekkel, a közvélemény számára úgy tűnik, hogy az egyházak túlzott mértékben szándékoznak iskolákat indítani. Megítélésük szerint pillanatnyi lehetőségeik és a vágyaik között nem kis ellentét feszül.

Az ingatlanok visszaigénylése elsősorban az egyházon belüli restaurációs elképzeléseknek kedvez, illetve a restaurációtól való félelmeket gerjeszti. Az egyházak szándéka azonban semmiképpen sem lehet az, hogy mindent visszavegyenek, hanem csak az, hogy szolgálják a meglévő társadalmi igények kielégítését. A társadalomban megfogalmazódó kívánságok összessége az egyház tagjainak igénye, amelyre megfelelő válszt kell adniok mind az egyházaknak, mind pedig az önkormányzatoknak.

Az újrainduló egyházi iskolákat több csoportba lehet sorolni. Kiemelném azokat az intézményeket, amelyek egy-egy egyház vagy szerzetesrend történetével

szorosan összefonódtak, amelyek nélkül elvész az adott egyházi közösség önazonossága. Gondolhatunk a nagy múltú, történelmi jelentőségű református kollégiumokra, vagy egy-egy szerzetesrend olyan intézetére, amely meghatározó volt az adott közösség életében, mint például a cisztercita rend pécsi gimnáziuma, a Nagy Lajos Gimnázium, vagy a gödöllői premontrei gimnázium. E két példa két különböző indulási lehetőséget, típust tár elénk. A pécsi eset: jelenleg is működő, jó hírű iskoláról van szó, amely szellemileg „ráépült” az egykori cisztercita intézetre. Átmeneti állapotként önkormányzati hozzájárulással a cisztercita rend „jelenléte” két éven keresztül úgy volt biztosítható, hogy úgynevezett „cisztercita osztály” működött az iskolán belül, órarendbe épülő hittannal, vallásos nevelési programokkal. Hosszú tárgyalások, egyeztetések után a szerzetesrend 1993 szeptemberétől átveheti az intézet vezetését. Nem kevés feszültséget okozott, hogy sokan ellenezték a jogos igény teljesülését. Hiszen mi lesz a sorsa az iskola tanári karának, az iskola diákjainak, akik állami iskolába nyertek felvételt? Kölcsönös türelemre van szükség, és annak tudatosítására, hogy az ideológiai egyeduralomra semmiképpen sem következhet egy más előjelű, egyházi ideológiai egyeduralom. A pécsi intézetnek a ciszterciek vezetése alatt is sajátja volt a nyitottság. El kell oszlatni a félelmeket, a kölcsönös bizalmatlanságot.

A gödöllői premontrei gimnázium indításának tervezett időpontja 1992 szeptembere. Az egykori gimnáziumi épületben a gödöllői Agrártudományi Egyetem működik. A rend és az egyetem közötti megállapodás révén a rend egy később épült épületrészt kapott meg iskola céljára (amiért a kormánytól az egyetem kártérítést kér). A rend ellenben ahhoz, hogy az iskolát megindíthassa, egyetlen fillért sem kap: az épület átalakítását iskola céljaira nekik maguknak kell elvégezniük, holott az államosítás során korszerűen felszerelt iskolát vettek el a rendtől. Az újraindulás lehetőségét teljes nincstelenség mellett kapták meg, mégis vállalkozniuk kell rá, mert a huszonnegyedik órában adódott. Egy a kihalás szélén lévő idős szerzetestanár-generáció, néhány az illegalitásban a közösséghez csatlakozott középkorú szerzetes és néhány szerzetesnövendék, akik reménykedve vállalkoznak a hagyományok folytatására: mindez az idő és a pénztelenség szorításában. Hogy egy újrainduló egyházi iskola milyen anyagi gondokkal küzd, több példával is illusztrálható. Elég csupán a budapesti református gimnázium újraindításának első évére utalnunk: a Móricz Zsigmond Gimnázium épületében, egykori otthonukban „társbérlokként” kezdtek, egykor korszerűen berendezett és felszerelt intézetükben csupasz falakat kaptak vissza.

A régi, történelmi iskola újraindításának sajátos módja, amikor egy épületben létezik az államosított iskola, az egykori egyházi intézmény jogutódja, és az újonnan alapított egyházi intézmény. Ez a helyzet Pápan, ahol az 1991–92-es tanévben újra megindult a református kollégium gimnáziuma.

Sajátos együttélésre van kilátás Veszprémben: a katolikus egyház úgy indít gimnáziumot, hogy az önkormányzattal kötött szerződés értelmében megindul az egyházi szellemű oktatás az első évfolyamon, és amikor fokozatosan eléri az iskola tanulóinak (csoportjainak) felét az egyház által beiskolázottak létszáma, az egész intézmény egyházi vezetés alá kerül. Addig azonban a szerződés szerint igazgatóhelyettes gondoskodik az egyházi „tagozatról”.

Az épületek visszaigénylése által okozott feszültségek egyik érdekes példája található Miskolcon, a Hermann Ottó Gimnázium esetében. Az egykori üzemeltető a Szatmári Irgalmas Nővérek rendje volt. Ők jelenleg nincsenek abban a

helyzetben, hogy Miskolcon a régi épületükben a gimnáziumot fenntarthatnák. Ezért a miskolc—mindszenti egyházközség vállalkozott arra, hogy az épületben iskolát indítson, illetve a működő iskolát átvegye.

A feszültségek abból fakadtak, hogy a Hermann Ottó Gimnázium továbbra is önállóan óhajt működni. Az egyházközség kész lett volna arra, hogy átvegye az egész iskolát, és „kifuttassa” az önkormányzati intézményt. Elsőbbséget biztosított volna mindazoknak a tanároknak, akik lojális együttműködéssel az egyházi fenntartású iskolában óhajtottak volna dolgozni. Az önkormányzattól az iskola továbbélési lehetőséget kért. Új épületet, egy üresedőben lévő általános iskolai épületet is elfogadna. Az egyház az iskolát már 1992 szeptemberében indítani óhajtotta. A tárgyalások kompromisszumhoz vezettek: 1993-ban indul az egyházi iskola, teljesen újonnan szervezve, saját tantestülettel, nem átvett, hanem az új iskola által felvett diákokkal. A kompromisszum lényegéhez hozzátartozik az is, hogy az egyházi iskola esetleg nem az egykori egyházi tulajdonú ingatlanban indul.

Az ingatlantulajdon és az iskolaindítás nem kapcsolható össze. Az iskolaiügyet ingatlan-visszaigénylésre szűkíteni félreértése a lehetőségeknek, és sajátos politikai felhangot kapott. Akkor is indíthatna az egyház iskolát egy adott településen, ha ott soha nem volt tulajdonában iskolaépület. A feladat vállalásáról, átvállalásáról van szó, lakossági igény kielégítéséről, a szabad iskolaválasztás, valamint a lelkiismereti és vallásszabadságból fakadó joggal való éles következményeiről. Az ellátási kötelezettség az önkormányzaté. Ezt a feladatát azonban átruházhatja más jogi személyre, mely alkalmas ennek a feladatnak a végrehajtására.

Sok szerzetesrend ingatlanbonyodalmak közepette tudja csak megindítani egykori iskoláit. Egerben az Angolkisasszonyok intézetéről, a Szilágyi Erzsébet Gimnázium további sorsáról van szó. A rend tulajdonjogát elismerik, de ahhoz, hogy a működő gimnáziumot áthelyezzék más épületbe, sok millió forintba van szükség: ezt az önkormányzat az egyházi ingatlanok visszaadásához elkülönített költségvetési összegből igényli. A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskola-nővérek szegedi gimnáziuma pedig csak úgy tud megindulni, ha a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola egyes tanszékeinek megfelelő elhelyezés biztosítható.

Az iskolák indításával kapcsolatban nemcsak a hely, az épület jelenthet gondot, hanem az is, hogy kik tanítanak majd ezekben az iskolákban. Az egyházi iskola sajátos szellemiséget feltételez, a világnézeti semlegesség kérdése egész más módon jelentkezik benne, mint az önkormányzat által fenntartott iskolában. A tanárképzés az elmúlt évtizedekben a marxizmus—leninizmus szellemében történt, de természetesen sokan voltak, akik világnézete nem volt azonos a hivatalosan megkívánt felfogással, akik vallásosságuk miatt hátrányos megkülönböztetést szenvedtek.

Egyházi iskola alapítása vagy újraindítása olyan feladat, amely iránt igény mutatkozik a társadalomban. Erre a kihívásra az egyházaknak megfelelő választ kell adniuk. A feladat részben felkészületlenül érte az egyházakat, részben olyan helyzetben, amely egyes történelmi jelentőségű szerzetesrendek számára a túlélés, újraszerveződés utolsó lehetőségét jelentheti. Nem egyszerűen egyházi „belügy” ezeknek az iskoláknak a léte vagy nem-léte. Arról is szó van, vajon tud-e szembesülni a társadalmunk saját múltjával, a magyar szellemi közkinccs részének tekinti-e egykori kultúrateremtő intézményeit.

Dsida Jenő ifjúkori versei

A Magyar Rádió Hangmúzeuma részére 1958. február 10-én készítettem felvételt Győrött a helyi stúdióban Dsida Aladárral és feleségével, született Csengeri-Újlaki Tóth Margittal. A szülők kérésemre felidéztek 31 éves korában elvesztett fiuk, Dsida Jenő felejthetetlen alakját. A költő gyermek- és ifjúkori éveiről szóló vallomáson kívül magnóra mondtak néhányat Dsida Jenő zsenyéiből, melyeket 17-18 éves korában írt. A költemények az azóta elhunyt szülők birtokában voltak, eddig sehol sem jelentek meg. A visszaemlékezés teljes szövegét közöljük, a versek közül négyet.

Tertinszky Edit

Dsida Aladárné: Emlékezés Dsida Jenőre

Most elbeszélek valamit Dsida Jenő fiam gyermekeveiből. Igen jó gyermek volt, játéka főleg a könyv. A szoba sarkában elkerített, leszőnyegezett játszóhelye volt, ahol bő alkalma nyílt a járni tanulásra, amit korán el is sajátított, korán kezdett beszélni is. Hároméves korától a felolvasott meséket, verseket igen hamar tanulta meg. Végtelen szófogadó gyermek volt. Sokszor órákig elült a fotelben, amíg bevásárolni jártam, meghagyva neki, hogyha csengetnek se mozduljon, ajtót ne nyisson senkinek. Megmondtam neki, hogy senkitől se fogadjon el semmit, de főleg ételfélét, mert maszatos kis kezével bacilust visz a szájába és megbetegszik. Egyszer a házi bácsi, aki mindig tolokocsiban ült, egy fűrt szőlővel kínálta meg és biztatta, hogy nyugodtan egye meg, mert nem fogják megtudni. Nem akarta a bácsit megbántani, elfogadta és gyorsan a külső ajtó mögé bújt; addig szorongatta kezében a szőlőgerezdet, amíg az teljesen lefolyt a kezéből, természetesen nem kímélve a kis nadrágot, cipőt sem. Hívásunkra előjött és sírva mondta, hogy ő egy szemet sem evett belőle, de azért bújt el, mert a házi bácsi erőszakolta, hogy egye meg...

Hároméves korában kapott egy kis zöld vadászruhát, hozzá hosszú, tollas, süveg alakú kalappal. Igen tetszett neki a toalett és a tükör elé állva kijelentette, hogy most én Pityú úr vagyok. Ettől kezdve mindig Pitykónak Pityinkónak hívtuk és annyira rajta maradt a Pityú név, hogy nemcsak a családban, de a rokonságban is mindenki így szólította: a mai napig is mindig így emlegetjük. Korán, már négy éves korában ismerte a betűket, ötéves korában már rendszeren írt, olvasott. Szelíd, leányarcú, törékeny, gyöngye fizikumú gyermek volt, ezért kettőzött gonddal és féltéssel neveltük. Az elemi iskola első osztályát Budapesten a Virányosdűlő úti iskolában végezte. Az első világháború — amikor férjem bevonult —, elkényszerített svábhegyi villánkból szüleimhez Beregszászra. Ott eleinte igen jó érezte magát. Figyelte a jövő-menő embereket, vonatokat. Tudniillik állomáson laktunk, főnök volt édesapám. Később több verset írt ezekről az élményeiről. Azután már alig érdekelt, elvonult a kertbe, udvarra és állandóan olvasott. A második osztályt a beregszászi irgalmas nővérek iskolájában végezte. Ezt követően két osztály tananyagával birkózott meg egy év alatt, mivel megbetegedett, súlyos skarlátot kapott; hosszabb ideig nem járhatott iskolába. E

magas lázzal járó betegséggel szerezte a szívbetegségét is, ami később a halálát okozta. Szeptembertől márciusig tartott a sok egymást követő betegség, amit nagy türelemmel viselt.

Csak a negyedik osztályban írtam fiúiskolába, hogy a gimnázium előtt még szokja meg a fiúk érdekesebb modorát is. Nem jelentett ez nagyobb zökkenőt nála, mert a fiúk szerették, mondhatnám tisztelettel közeledtek hozzá. Az első gimnáziumot Beregszászon végezte. Beregszászon még nyolc évesen írt egy verset a háborúban küzdő édesapjához. Sajnos ez a vers nincs birtokunkban. Egy másik gyermekverse, ami elveszett, a *Gyöngyvirág* című volt, ezt nekem ajánlotta születésnapomra, és meglepetésképpen az egész szobát feldíszítette gyöngyvirágokkal. Később tizennyolc éves korában pótolta ezt a verset hasonlóval.

Gyöngyvirág

Édesanyámnak

*Örömkönnyek, emléke vésünk,
amelyek megáldották a mi születésünk.
Patakzó éji könnyek,
mik betegágyunk párnájára fájón ömöltek!
Patak, szent, mély forrásból,
mely áradt, zuhogott néha búcsúzáskor.
Lélek termékeny földje!
Anyai szeretet villogó gyöngye!
Ma egy csokorban mosolyog,
kis, fehér, gyönyörű gyöngyvirág lett.
Fehér virágú gyöngyvirág lett,
Mit könnyezőn megcsókolok.*

1919-ben édesapja egy rokkant-szállítmánnyal hazaérkezett négy éves orosz fogságából. Szatmárra kapott beosztást, oda is költöztünk. Fiam a gimnázium második osztályát Szatmáron, a római katolikus gimnáziumban végezte. A további hat osztályt a román líceum magyar tagozatában, és itt érettségizett kintetessel.

Ekkor már négy nyelven beszélt és fordított költőktől. Később még egy nyelvet megtanult. Zongorázott, rajzolt, festett, tökéletesen elsajátította a könyvtárazást és a könyvtárunkban az arra rászoruló műveket ő maga kötötte be. Több éven át segített gyengébben tanuló osztálytársainak. Egész lényét átfogó nagy érzés volt benne a szülői szeretet, különösen az anyai szeretet rajongásig, és ebből az érzésből táplálkozott sok fiatalkori verse.

A bölcsődal visszhangja

Édesanyám!

Ezek az apró, gyémántos dalok,
melyekbe egyszer majd belehalok
nem az enyéme!

Édesanyám!

Tizennyolc éve, hej emlékszel-é,
Te daloltad az én bölcsőm felé
utolsó szálig?!

Édesanyám!

Te építettél szívemhez hidat,
megismered-e a Te dalaiddat
ily messzeségből?

Édesanyám!

Ha szétrepültek mind, mind a dalok,
Hozzád repülnek fátklyás angyalok
köszönő csókkal!

Édesanyám!

Én már nem vagyok semminek oka,
ne szégyenkezz, vagy büszkélkedj soha,
soha miattam!

Édesanyám!

Szeresd nagyon az én verseimet,
mind Tőled jön és mind Hozzád siet,
sírdogálj rajtuk!

(1925. okt. 13.)

A kovakő

*Acél kovakő az én furcsa lelkem, melyeket folyvást összezsapkodok.
A szúzi szikrák szerte csiholódnak, néha, néha lángja is fellobog.
Ti csak nézitek, ennyi mérve rátok, semmi egyebet nem kell tennetek.
Ti örömotókra csiholom a lángot, fény, boldogság, s béke veletek!
E fényüzenet én egyetlen kincsem, de szívem csupa áldva szerető
S csak ütöm, ütöm tinéktek a szikrát, még elkopik, vagy szétreped a kő!*

(1924. aug. 11.)

Tudok

*Tudok komoran, nehezen dalolni,
morajló búsan, mint a tengerár,
mikor fölötte zümmögő zenével,
a sóhajtások sápadt lelke jár.*

*Tudok örülten, lázasan hadarni,
mint harsogásban rekedt harsona
és valahogy én magam is megérezem,
hogy ez nagy, furcsa, szörnyű, bús csoda.*

*Tudok szilajon cimbalomra vágni,
és kurjantani hozzá nagyokat
és ellopni a jövőtől a kincset,
mit majd öröms fényre hagyogat.*

*Tudok szomorún, kesergőn epedni,
hogy támoltyogva búsongjon a dal,
hogy mézzé olvadjanak szét a sziklák,
e szegény szívem csaknem belehal.*

*Tudok csengőkkel csókra csilingelni
s akkor mindenből játszi dal fakad!
Tudok százfelét, leírok százfelét
és átlehelem mindbe magam!*

(1924. aug. 3.)

RÓNAI ZOLTÁN

Szent Jakab fácánja

— Régimódi legenda —

Szent Márton egyházának boltívei alatt áhítatosan fújták a barátok a zsoldárt és a panaszos antifónát a római katonákról, akik az Úr köntösére sorsot vetettek. Ott állott közöttük Jakab is összekulcsolt kézzel és égfelé billentett fejjel jámborkodott, míg pillantása egy esetben kőmadárra nem tévedt, mely talán kétszáz esztendeje tollászkodott már egy oszlop tetején. — Nicsak, milyen hosszú a farka! — ötlött fel neki. — Mintha fácán volna... — De gyorsan elkapta helytelenkedő tekintetét és Krisztus friss sebeibe mélyesztette.

A refektóriumban mozdulatlan ültek. Csak a novíciusok majszoltak óvatosan a száraz kenyéren, meg az öreg Kerény atya, aki a pokol minden tüzeit ott érezte bensőjében, ha csak fél napig is nem evett. Hozzá, a füves baráthoz jöttek orvososságért a környék népei, de a maga bajára csak nem talált szert. — Esznek — töprenkedett Jakab —, pedig fiatalok és jobban bírhatnák a nagypénteki böjtöt... De Jakab, Krisztus Urunk halála napján!... — feddette magát s fülét nagy figyelemmel a felolvasó felé igazította. — No nézd, hogy erőlködik! — futott szét a szája széle a fiatal Hartvig láttán, aki ugyancsak belepirult az olvasásba. — Olyan vörös a képe, mint a ráké — rosszmájúskodott — vagy mint a fácán szemealja... — biggyesztette hozzá, de elsápadt belé. A fácán! Mindig a fácán!... Virágvasárnapkor hozta a molnár az apátúrnak s az kegyesen el is fogadta a jámbor ember szerény ajándékát. Egy combot pedig Jakab markába nyomott jószágos mosollyal: Hogy jobban bírd a nagyhetet... — Majd én megmutatom — fortyant föl magában a barát, éppen ebéd után voltak s azóta őrizgette ládájában a combot a Feltámadásra. De most, hogy az este is csak az Olajfák hegyéről szóló elmélkedést vacsoráltak...

— Deo gratias! — zöngött a refektóriumban s a barátok lehorgasztott fővel kifelé indultak. Jakab azonban felvágta a fejét és saruja csak úgy csattogott a folyosú kövén. Az alperjel hajtott is feléje egy megrovó pillantást, de ő fel sem vette.

Cellájában mellbe ütötte a hideg és a csönd. Hirtelen felcsapta a láda tetejét és lopva kivette a fácáncombot. — Nem, itt nem! — motyogta zavartan a feszület felé és kiosont az üres kerengőre. Gyors léptekkel körüljárta, tenyerét csak úgy sütötte a bő ujjába rejtett húsdarab. — Egy ilyen kis combocska oly nagy bűn volna? — mentegetőzőt és hozzátenni is alig merte: Az Úr Jézus úgysis meghalt minden vétünkér'... S már olyan kemény és száraz, hogy jól sem fog esni — csitította lelkiösmeretét. A tetőn megszólalt egy gerlice. — Rajtam kacagsz talán? — hördült fel a barát. — Akármi legyen is!... — és beleharapott.

A templom felől mintha kiáltottak volna. Jakab szólni akart, de csak valami furcsa, idegen hang futott át a kerten. Indulni akart, de belebotlott valami feketebe: egy barátcsuha nyújtózkodott előtte a földön. Ijedten kapkodott, de tagjai nem engedelmeskedtek úgy, mint addig. A kúthoz szaladt, hogy a víztükrőbe nézzon s megoldja a titkot. A vízen hajókázó levelek között azonban, melyeket ottfelejtett a tél, madárfej bámult vissza kis bőbitával, vörös szemaljjal és csillogó, zöld nyakkal.

Valahol sarkába ejtettek egy kaput. A dörrenésre a monostor kiskertjéből fácán rebbent fel és eltűnt a fák mögött. A barátok a kerengőn csak egy öreg csuhát találtak.

Máriaalmán vagy harminc tavasz óta élt egy remete. Eltérdeelt napszámban egy faragatlan kereszt előtt vagy könyvében lapozgatott. Igaz ugyan, betéve tudta minden betűjét a várandós és szoptató anyák imádságát beleértve, de azért csak olvasgatta, mert mit is csinálna az ember az ilyen jószággal, no meg a tudománnyal. Ha aztán ezt is elúnta, a madárnéppel társalkodott s azokat intette Istennek tetsző, jámbor életre. A mindennapiról a környék lakói gondoskodtak, ők vetettek neki egy-egy darab lepényt, sajtot, miegymást. Volt egy kis harangja is a kalyiba fölött, de ezt csak akkor rángathatta meg, ha el találtak feledkezni róla az emberek, s három napja csak abból élt, amit az erdő kínált. Hála a Mindenhatónak, ez csak ritkán fordult elő, s jobb is volt így, mert az erdő is szegény volt, kivált ilyenkor, tavasszal.

Egy szép reggel fácánra köszöntötte rá a jónapot. S mivel éppen azt várta, hogy estére meghúzhassa a bögrétöltő harangot, hát elkezdett prédikálni a madárnak a falánkság ellen. — Mert ti olyanok vagytok, szeretett testvérem, hogy napköltétől napnyugtáig csak szemezgettek a réten meg az erdőn, a szegény emberfiának pedig három napig is elkoroghat a gyomra, míg egy jótét lélek megkönyörül rajta... — Így korholgatta az árva madarat, míg annak két kövér könnycsepp nem buggyant ki szeméből. — Hát te ki fia-borja vagy, fácán, hogy sírni tudsz? — bámult el a remete a csodán. — Jakab a nevem, barát voltam odaát, a monostorban — bökött bóbitájával a völgy felé és elkotyogta szomorú históriáját. — Esztendeje már, hogy itt bolyongok a környéken — panaszkolta. — Hol róka feni rám a fogát, hol vérszomjas madarak kergetnek. A klastromnak pedig a tájékára sem merek repülni, mert a végén még engem ajándékoz a molnár az apátúrnak erre a virágvasárnapra. Nincs, aki segítsen rajtam! — siránkozott. — Látni, hogy tyúkeszed van — mondta a remete. — Jakabnak hívnak s mégsem okoskodtad ki, hogy szent patronósodtól kérj segedelmet. Az Apostol sírjánál bocsánatot nyerne a legnagyobb bűnösök is. Indulj szaporán, egyet se késsél, te fácán! — Aztán én, szegény madár, ugyan mit csináljak a hosszú úton? Az urak nyíllal lőnek, a kisasszonyok sólyommal hajtanak... Nincs messze, de talán a kegyelmes püspök úr váráig sem érnék... — Ne búsulj, Jakab! — állt fel a remete. — Menjünk együtt! Régen tervezem már, hogy elzarándokolok Hispániába, ahol a csillag megmutatta a mezőben az Apostol sírját. Talán az Úr küldött hozzám. Induljunk izibe!

Másnap, mikor megvirradt, már a szomszéd városban mutogattak ujjal az öregre, akinek a hátán, kalitban fácán tollászzkodott.

Már vagy harmincszor bealkonyodott azóta, de az útnak csak nem akart vége szakadni. Ha bevitt egy városkapun, ki is vezetett egy másikon; ha egyik ága szántóföldbe futott, a másik csak kanyargott tovább. Már el is únták számlálni a napokat; csak azt látták, hogy a hold képe másodszor változott belé. A remete rakosgatta szépen egyik lábát a másik elé zarándokbotjára támaszkodva, Jakab pedig hol a kalitban gunnyasztott, hol ott repkedett körülötte. Legszívesebben bizony már odaértek volna, mert baj volt elég.

Egyszer két vándorló deákkal találkoztak. — Hát te merre tartasz, öreg? — tudakolta az egyik. — Én csak amerre a nap is — próbálta a kérdező a háta mögé rejtetni a kalitkát. — Aztán ez miféle madár? — érdeklődött a másik. — Nem madár ez, hanem barát — magyarázta a remete, de azok csak hitetlenkedtek. — Talán zzarándokútra ment az eszed, öreg? — A' biz igen — de mi is megyünk véle! — elmeskedett és elmesélte Jakab történetét. — Csak nem nézel bolondnak minket? Megnézd, kivel beszélsz! — háborodtak fel azok. — Mi a kolóniai univerzitás bakkalaureusai vagyunk! — Tisztelem a tudománytokat... — mentegetőzött szegény. — No de egy-két tollacsokát ajándékozol nekünk, Jakab! — ráncigálta a madarat a kisebbik. — Fácántollal még úgysem írtam! — tódította a másik. — Barátnak meg minek is, hogy ekkora legyen a farka — huncutkodtak tovább. Isten tudja, tán meg is kopasztották volna, ha a kalit földre nem esik és ajtaján ki nem röppen a madár. Szedte a lábát utána a két deák, de hamar elunták s csak a remete szakállából vettek el pár szálát emlékül.

— Mind a te telhetetlen bendőd miatt, barát — korholta a remete. — Még az én ősz szakállam sem tisztelték. Pedig milyen jól megvolnék én nélkülöd! Nyugodtan imádkozhatnék a szentegyházakban és senki nem háborgatna. — A fácán panaszos pittyegésére aztán megbékélt, de alhatározta, Jakab históriáját többé nem meséli el senkinek. Máskor nemesember robbant rájuk erdő szélén. — Hát te, vén lator, ezt a fácánt meg honnan szedted? Nem tudod, parasztnak deres jár vadászatért, törvetésért? — A jámbor öreg alig értette az idegen úr szavait, de annál inkább fenyegető mozdulatait. S már azt számolgatta, hány éjszakát fog hasmánt nyugodni, amikor a közeli nádasból gém hussant föl. Az urak egyszerre elfelejtették a fácánt meg a parasztot s lovaikkal menten eliramodtak.

— No, Isten veled, Jakab! — búcsúzkodott a remete. — Én megyek a magam útján, járd te is a tiédet. Te csak kuporogsz vagy röpködsz jobbra, balra, én meg hurcolom a nehéz kalitkát országokon által, jó. Megcsúfolnak érte, kirángatják a szakállam, még azt is elviselem. De hogy lesitolvajnak nézzenek, pálcával fenyegetsenek engem, aki Máriahalmán imádságban öregedtem meg, azt már nem tűrhetem. Jájr szerencsével, Jakab! — Le is vette válláról a kalitkát, a madár szomorúan rebkent odább de aztán meggondolta az öreg: Ha már eddig hordoztam ezt a vasjóságot, csak nem hagyom itt az erdő közepén. A városba' talán adnak érte egy szentelt gyertyát. — A remete bandukolt tovább, a fácán meg eltűnt a fák között. De hogy az öreg kiért a rengetegből, térsze már ott várta. — No, bújj be barát! — esett meg rajta a szíve és rácsapta megint a kalit ajtaját.

Messze van még Szent Jakab városa? — kérdezgette esténként a zarándok az embereket. Egyszer aztán egy fogadó előtt megkapták a várva várt választ: Ha jól szeded a lábád, öreg, holnap ilyenkorra már ott szagolhatod a tömjénfüstöt. — De erre a remetének az éjszakai nyugalomtól is elment a kedve. Szaporázta pirkadatig, szuszogott napköltéig, s hogy nagymisére kongattak, már ott igyekezett a város szűk utcáin az Apostol sírja felé.

— Tán vásárra mégy, öreg? — tartotta fel egy hajdú. Nem tudod, hogy idegennek itt nem szabad kereskednie? — Dehogya is válnék meg a madártól, ha már eddig elhoztam! — bizonygatta amaz. — Itt nem lehet átalmennni! — top-pant eléje egyszerre három vitéz. — És ugyan miért nem? — türelmetlenkedett

a remete. — Mer' mi elállottuk az utat! — röhögött az egyik. — Fácántollal megválthatod a vámot, jó lesz a süvegünk mellé! — mondta a másik. — Ne mondd, hogy telhetetlenek vagyunk — szólt közbe a harmadik —, add ide a máját s már mehetsz is tovább! — Zakatolt is erre Jakab madárszíve! — Engedjete, sietős a dolgom! — Aztán ugyan hová? — Az Apostol sírjához, az Úr színe elé! — No menj csak, mi addig vigyázunk a madárra! — Hozzá ne nyúl! — kesergett a zárandok. — Éppen a Szentnek viszem! — Az nem él vele, de az érsek úrnál szerencsét próbálhatsz. De inkább hagyd itt minálunk! Nem lesz annyi gondod vele... — Most már elég, útonállók! — kiáltott a remete. — Hagyjatok, ez Szent Jakab fácánja! — és bemenekült a sokadalomba.

A szentegyház tele volt néppel. Volt ott spanyol, francia, talián és német, akadt polyák, és magyar is. Az érsek úr térült-fordult nagy fényesen a főoltár előtt, imádkoztak, énekeltek, ki ilyen, ki olyan nyelven, s a szent illat kellemesen birizgálta a zárandokok orrát. Itt már senki sem háborgatta őket. S hogy vége lett az áldozatnak, megperdültek a dobok, felsívítottak a dudák — bámult is a sok idegen, aki ilyen templomban még nem hallott! — a nép pedig megindult hosszú-hosszú sorban az Úr választottjának nyughelye felé. A remete olvasóját morzsolgatta, míg lassan rá nem került a sor. — Jaj, Istenem, csak nem lesz baj? — fogta el hirtelen a hitetlenség. — Hátha valami varázslat van benne s én az ördöggel cimboráltam az egész úton!... De a madáron nem látszott semmi ördögösség, csak pislogott nagy áhítatosan.

— Szent Jakab apostol, most tégy csodát! — esett térdre az öreg és reszkető kézzel kinyitotta a kalit ajtaját. Kilépett a fácán, s ahogy a szent kövekhez ért, kiáltott egyet s a következő pillanatban ott pucérkodott Jakab az Apostol előtt.

— Csoda! Csoda! — sikoltották a körülállók és futottak az érsekért. A fekete barátok pedig sietve hoztak egy csuhát, hogy betakarják Jakab meztelenségét. Tapogatták, ölelgették, az öreg remetét meg majd el is felejtették. De az mitsem bánta. Odakuporodott egy fészület árnyékába és boldogan brummogta szakálába az ávékat.

✱

Ha Szent Jakab városában jársz, mint én jártam, és megkérdezed az öregeket, talán találsz olyat, akinek a szépapja még látta kisgyerek korában az Apostol sírja mellett a falon Szent Jakab fácánjának kalitját, mert oda akasztották a csoda emlékéül.

✱

Tudálékos utószó. — Santiago de Compostela székesegyháza évszázadokon keresztül a kereszténységnek Rómával és Jeruzsálemmel vetekedő zárandokhelye volt. Ott, nem messze a Finisterre—, a Világvég-foktól nyugosznak a hagyomány szerint Zebedeus fiának, az idősebb Jakab apostolnak maradványai. A zárandoklatok a IX. században indultak meg és a XII. óta ülnek meg szentévet, amikor az Apostol ünnepe, július 25-e vasárnapra esik. A zárandokok védelmére kiadott, királyi menlevelek a magyarokat többször az első között, a franciák, olaszok és németek után említik. A régi írások egyik-másik nevét meg is őrizték, így Tar Lőrincét és Pilisi Jánosét, Zsigmond király lovagjait.

„Szent Jakab fácánja” több régi legendaelemet, néprajzi és helyismereti adatot sző egybe. Mai érzésvilágunktól a fácánna váló barát és barátta váló fácán históriája kissé távol esik, „régimódi legenda”. Bár láttunk már a moziban new-yorki történetet, melyben valaki kutyává változik. Igaz, hogy Szent Jakab közreműködése nélkül...

JOAN MARAGALL

Lelki ének

*Ha a világ ily szép, Uram, szemünket
ha ott belül örök békéd uralja,
egy másik életben adhatsz-e többet?
Ezért vagyok féltékeny szemre, arcra,
e testre, és mi nyugtot nem talál,
Uram, a szívre... s rettent a halál!
Miféle más érzéssel láttatod majd
e kék eget a hegyeknek fölötté,
a roppant tengerárt, a nap sugárát?
Érzéseim békéd itt töltse meg,
s e kék ég kell, nem vágyom más eget.*

*Ki csak annak a percnak mondja: "Állj meg!",
amely elhozta néki a halált,
nem értem őt, Uram; én annyi percet
állítanék meg mindahány nap, mindet
örökké tenni szívemben! S ha már
"örökké tenni" — maga a halál...?
De akkor hát mi is lenne az élet?
Csupán az elmúló időnek árnya,
távolt közelbe játszó délibáb,
a "sok" s "kevés" számlálgatása volna,
amely — mert minden minden már — csalárd?
Mindegy! Legyen e világ oly sokféle,
oly kiterjedt, oly ideiglenes,
e föld, és mindazok, mik rajta nőnek,
ez itt az én hazám, Uram; és, kérdelek,
égi hazám is — nem lehetne ez?*

*Ember vagyok, mértékem emberi,
miket hiszek s remélek, mindazokban;
s ha itt hitem, reményem nem meri
útját folytatni, felrovod majd túlhan?
Ott túlhan, lám, az ég s a csillagezrek,
— ember maradnék ott is boldogan.
Ha alkotásod mind ily szép szememnek
ha szememet érettiük teremtetted,
becsukjam tán, keresve más hogyan?
Hisz ilyet nem találok semmikor.
Uram, te vagy; de azt ki tudja, hol?*

*Mindaz, amit látok, bensőmben rád
hasonlít; hadd higgyem, itt vagy tehát.
S ha amaz óra eljő rettegetben,
hogy becsukódik majd e földi szem,
Uram, nagyobb szemet nyiss föl nekem,
add arcodat szemlélnem véghetetlen!
Legyen a halál nagyobb születésem!*

Déri Balázs fordítása

A 19—20. század fordulója körüli évtizedekben a nemzeti-nyelvi identitását lassan újra megtaláló Katalónia az Ibér-félsziget gazdaságilag legfejlettebb, leginkább polgárosult vidékévé, fővárosa pedig ragyogóan tervezett gazdag új negyedeivel és pezsgő kulturális életével igazi világvárossá vált. Innen indult az andalúz Picasso, a katalán Pau (Pablo) Casals pályája, és itt alkotott, számos kiváló társával együtt Antoni Gaudi, a mi szecesszióknak megfelelő katalán modernizmus legnagyobb alakja. A századforduló irodalmi életét felforgató és megújító irodalmi modernizmus a győztes katalán nacionalizmus eszményeinek kifejezését, egyszersmind a kortárs európai irodalom áramlatainak befogadását tűzte ki céljául.

Joan Maragall (Barcelona, 1860 — uo. 1911) modernista költészete a Pireneusokon túlra tekintő, de nemzeti jellegét öntudatosan őrző gazdag katalán nagypolgárság optimista életszemléletét tükrözi. Gyáros apja benne szeretne volna látni utódját, de a fiatalember előbb jogi tanulmányokat folytatott, majd újságíróként, lapszerkesztőként dolgozott, verset írt és fordított. A szépséges mediterrán nagyvárosban, a jólét függetlenségét élvezve boldog családi környezetben, a kortársak tiszteletétől övezve élt s alkotott. Az őt körülvevő világ derűje és saját harmonikus személyisége miatt gondolkodása olyan ellentétes politikai nézeteket is sikerrel integrálhatott, mint a liberalizmus és a konzervativizmus; az életigenlés, a nagyon is evilági szépségnek szinte a panteizmus határát súroló imádata és a soha meg nem tagadott katolikus hit alig kibékíthető ellentmondásának termékeny feszültségéből pedig olyan nagy versek születtek, mint a halál közelségében írt *Cant' espiritual* (Lelki ének 1911), amely címében tudatosan utal az első nagy, Istennel és önmagával vívódó katalán lírikus, a valenciai Ausiàs March (1397-1459) versciklusára.

Déri Balázs

SUMONYI ZOLTÁN

Kézfogások

(Krakkó — Dobra — Pozsony)

A 90 éve született Illyés Gyula emlékének

Az 1589-es esztendő novemberének korareggelei szokatlanul szürkék és barátságtalanul hidegek a lengyel királyság fővárosában. A Mariecky-székesegyház mögötti kis piactérről, pontosabban a Maly Rynek 14-es számú házából két fiatal novícius siet fázósan a Mária-templom főbejárata felé. Amint kiérnek a nagy piactér sarkára, a szomszédos Bárányos házból, ahol azidőtájt a kacér Wesselényiné is gyakran tartózkodik, kilép egy délceg katona, s kapatosan kurgongat a jezsuita-palánták felé. Magyarul, lengyelül, latinul — ahogy éppen a nyelvére jön, hiszen csak kötekedni akar.

A didergő vézna fiúk persze kikerülik a hajnali duhajkodót, de az idősebbik mégis valami szent borzongással vegyes tisztelettel nézi a hirhedt magyar főurat. Hiszen ő tudja, hogy kicsoda, s titokban már néhány versét is lemásolta: Gyarmati Balassi Bálint.

Am a költő honnan is tudhatná, hogy a következő évszázad legnagyobb magyar íróját riogatja, aki csak két éve került el Váradról?! És lehet, hogy soha többé nem találkozhatnak. Soha többé?! — Mert az igaz, hogy a fiatal Pázmányt szigorú szerzete néhány hónap múlva Krakkóból Grácba, majd Rómába vezényli; a délceg úr-költő pedig hazamegy Magyarországra, hogy még elérje az utolsó komolyan vehető várostromot: nehogy lekésse valamiképp a hősi halált!

Hanem hát hol van még az a hősi halál, ki gondol arra harminchat évesen?! Most, amikor újra hazatérhet! Nem olyan földönfutó ő, ahogy már sokan gondolták: most is lám fölkereste egy fiatal lengyel nemes, hogy írna neki néhány ajánló sort Batthyány Boldizsárhoz Németújvárbá. Hát persze hogy ír, vagyis hogy írna, csak hogy Boldizsár úr, az ő atyai pártfogója éppen meghalt, korai özvegységre hagyva az árva Zrínyi Dorica asszonyt. — Úristen, micsoda szerelem volt az! S micsoda országra szóló skandalum annak idején, jó negyedszázada, a házasságuk. Még az ő zólyomi mestere sem értette, hogyan is veheti feleségül az a világot járt protestáns úrfi a Zrínyi bán leányát. — Ő pedig azt nem érthette, miért örült Bornemissza mester Szigetvár elestén ekképpen: Lám, a pápista Zrínyi elvette Isten büntetését.

Most hát, hogy Boldizsár úr megidvezült, ír a fiának, Ferencnek, ismeretlenül is. Hadd szolgálja a Batthyányakat ez a derék lengyel vitéz!

* * *

Képzeli el, hogy 1627 tavaszán egy agg kísértet-lovas poroszkál a dobrai várkastélyhoz vezető úton. Az öreg ló és a szerszámozás illik a síri vitézhez, akinek csak merev bal lába van a kengyelben, mert jobb lába helyén térdtől valami fatuskó ütődik a zötyögő jószág oldalához. A nyeregkárában a buzogány

helyén egy mankó, s csupán a széles szablya jelzi, hogy nemesember s egykori vitéz hadnagy közeledik a Batthyányak dobrai kastélyához, s nem valami száz-éves lócsiszár. Mert legalább százévesnek látszik, pedig legföljebb hetvenkettő lehet... vagy lehetne.

A kapuőr nem is akarja beengedni a frissen rendbehozott kastélyba, ahová csak alig egy éve költözött át a hatalmas németújvári várból a megözvegyült Batthyány Ferencné: báró Poppel-Lobkovicz Éva. Hanem az agg vitéz szerencséjére éppen a kapunál éri őt utol egy négylovas zárt kocsi, oldalán nagy sárga bíbornoki címerrel, s ahogy a darabontok sietve kaput nyitnak, a bíboros kiint a lovas felé, engedjék csak be, ő ismeri még Krakkóból: jó embere volt a megboldogult Ferenc úrnak!

Az ötvenes éveiben járó ösztövér főpap is nehézkesebben száll ki a batárból, mintsem energikus mozdulataiból elvárhatnánk. Talán a csúz, talán a hosszú utazás, de azért egy napnál tovább nem maradhat. Mint a Zrínyi-árvák frissen kinevezett gyámja épp' csak értük jött, a hét éves Miklósért és az öt éves Péterért. Hiszen már elég nagy fiúk, illő tudományra fogni őket; elég volt Poppel Éva rokoni anyáskodásából, gyerünk Grácba, a jezsuita páterek iskolájába!

Az esztergomi érsek pozsonyi palotája egy kicsiny zárt téren áll, s egyik ablakából sem látni a Kismartonból idevezető útra. Így hát az öreg bíboros — hogy megőrölte az utóbbi tíz év! — kurta botjára támaszkodva vonszolja magát egyik ablakmélyedésből a másikba. Már itt kellene lenniük azoknak a mihasznáknak, több mint egy hete indultak Rómából, hát csak nem érte őket valami?! Portyázó török, miegyéb... Persze, a nádor fia is velük van, előbb Kismartonba mennek, de hát akkor is! Aggódása szinte átmenet nélkül vált erős indulatra, már-már a fiúk ellen, amikor jelentik végre az Zrínyi-grófokat.

Miklós ismerve az öregúr indulatos természetét, s tudva, hogy ilyenkor csak a saját hóbortjaival lehet leszerelni, útizsákjából gyorsan előhúz egy formás könyvecskét. Nézd, atyám! — mondja köszönés helyett, — Orbán pápa versköte! Nekem dedikálta!

Az érsek megszeliélkülve átvesszi, belelapoz, s "szép, szép", morogja a foga közül. Aztán a könyvespolchoz biceg, leemel egy kézzel írott füzetecskét: hát ezt ismered-e? "Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét, Sok hitetlenségét, undok fertelmességét,..." — Hát persze! — lelkendezik a kamasz —, de még a szerzőjét is! Ott láttam Dobrán, amikor értünk jöttél.

— Hogy láthattad, akkor már jó harminc esztendeje halott volt!

— De, igen, még beszélgettem is vele! Arról beszélt, hogy tartozunk őrizni életünket, valameddig lehet tisztességgel, arra nézve, hogy hazánkban többet szolgálhassunk. De a dicsőségnek törvénye az, hogy kívánjuk a halált, mikor életünk tovább tisztességes nem lehet.

— Ezt mondta? Hát, akkor lehet, lehet — adja meg magát az érsek. — Hiszen lásd, alig is lenne több, mint nyolcvan éves... Ó, a szegény, szegény...

VI. Sándor pápa és a művészetek

A katolikus egyház idei kerek évfordulóí között egy ötszáz évvel ezelőtti esemény is figyelmet érdemel: 1492-ben került VI. Sándor néven minden idők egyik legvitatottabb egyénisége a pápai trónra. A spanyol származású Rodrigo Borgia igazi reneszánsz uralkodóként inkább államférfiúi és hadvezéri erényekkel jeleskedett, mintsem elhivatott főpapi életet élt volna.

V. Miklós (1447—1455) óta a pápák a világi olasz fejedelemségek szellemében éltek és cselekedtek. Nem volt ez másként III. Calixtus (1455—1458) esetében sem. Alfonso Borgia egyházjogász volt és Valencia püspöki székéből került a pápai trónra. III. Calixtus tevékenységének középpontjában a törökellenes kereszties háború megszervezése állt. De még ennél is nagyobb buzgalommal igyekezett az első Borgia-pápa az Egyházi Állam főbb pozícióit rokonaival és katalán párthíveivel betölteni. Ezért csinált már 1455-ben az akkor 24 éves unokaöccséből bíborost. Rodrigo Borgia ügyes diplomáciai érzékkel, erkölcsi és vallási gát-lások nélkül követte politikai céljait, vált csakhamar a legtekintélyesebb bíboros-sá, több pápa alkancellárjaként működött. Eközben Rodrigo Borgia egy világi reneszánsz herceg életét élte.

1492-ben megnyílt a főpap számára az út a pápai trón felé, a konkláv éy-hangúlag választotta Rodrigo Borgia-t Isten legfőbb földi helytartójává. VI. Sándor továbbra is mindent a politikának rendelt alá, célja a Borgia-család itáliai hatalmának a kiépítése volt, felfogásában a pápaság már nem volt több, mint a legjelentősebb itáliai fejedelemség. A pápa hatalmát először az Egyházi Állam-ban szilárdította meg, helyreállította az elődei alatt meglazult közbiztonságot, főként spanyol híveivel töltötte be a vatikáni adminisztráció állásait. VI. Sándor fia, Cesare Borgia bíboros hozta létre a pápai zsoldoshadsereget, a katonákat főként a svájci kantonokból toborozták.

A Borgiaék távlati célkitűzése egy örökletes itáliai királyság megteremtése volt. Az itáliai hegemonia megszerzésére a pápa elsőszülött fia, Cesare révén töreke-dett. 1493-ban Cesare kardinális lett, de öt évvel később visszalépett a papi hivatástól, hogy teljes erővel a világi politika szolgálatába álljon. Cesare Borgia volt 1513-ban Macchiavelli fejedelmének mintaképe. A firenzei író Cesare gát-lástalan kegyetlenségét szükségszerűségként kezelte, mely az egyetlen út egy egységes olasz monarchia megteremtéséhez. Az itáliai városállamoknak azon-ban még nem volt érdekük a politikai egység, a versengésben és nem az összefogásban látták jövőjüket.

VI. Sándor nem csak politikai hatalmának kiterjesztésével foglalatoskodott azonban, a földi hívságok egyikét sem vetette meg, élvezte az életet. A Borgiaék Itáliában is mindvégig őrizték spanyol nyelvüket és kultúrájukat, hogy olasz művészeket és tudósokat foglalkoztattak, azzal a pápai udvar illetve Róma el-várásainak tettek eleget, de az is igaz, hogy az olasz kultúra ekkor lényegesen magasabb fokon állt, mint a spanyol.

A nagy egyházszakadás után, V. Miklós pápasága alatt emelkedett Róma ismét a művészeti és szellemi központ rangjára. V. Miklós neves humanista

lévén maga gondolta ki Róma teljes újjáépítésének nagyszabású tervét. A programnak azonban csupán töredéke valósult meg: a Vatikán megnagyobbítása, egyes templomok restaurálása és a Szent Péter-templom terveinek elkészítése. A munkákat V. Miklós utódai folytatták, a következő mintegy kétszáz évben szinte minden pápa adott megbízást vatikáni illetve római építkezésekre.

Noha VI. Sándor maga nem volt humanista, nem fordított olyan nagy figyelmet a művészetek és tudomány pártolására mint például a Rovere-pápák IV. Sixtus (1471—1484) és II. Gyula (1503—1513), mégis több jelentős műalkotás készült pontifikátusa alatt. Elődeihez hasonlóan VI. Sándor is támogatta a római ásatásokat, melyek révén egyre több antik művészeti emlék került a felszínre és szolgálhatott a reneszánsz művészeinek mintául. Ekkor ismerték meg az első, úgynevezett groteszkeket, azokat a fantasztikus növényi és figurális elemeket egyesítő dekoratív falfestményeket, melyeket a cinquecentóban előszeretettel utánóztak. Ugyancsak a Borgia-pápa alatt találták meg a klasszikus görög művészet egyik csúcspontjaként számon tartott Belvederei Apollónt egy 2. századi római márványmásolat formájában. A szobor ma a Vatikáni Múzeumban látható.

VI. Sándor első dolga volt, mikor beköltözött a Vatikáni palotába, hogy új termeket válasszon lakosztályául az előző pápáéké helyett. A részben újonnan épített, egy sorban elhelyezett hat helyiségből álló Appartamento Borgia különleges művészettörténeti jelentőségét gazdag freskódíszítése adja. A falfestményeket az umbriai Bernardino Pinturicchio készítette, aki 1480—82 között Perugino segédjeként dolgozott a Sixtus-kápolna freskóin. Több római templomban is találunk Pinturicchio-képeket. 1492—95-ben dolgozott a mester a Borgia-lakosztály egyházi témájú, részben szimbolikus freskósorozatán, melynek dekoratív részeinél tanítványai is segítettek.

Az első terem egy nagy előcsarnok, melyben Pinturicchio még kevés alakot festett saját maga, itt tartotta VI. Sándor audienciáit, a falakat pápaelődeinek portréi díszítik. Ezt három téglalap alakú terem követi, melyek freskói már az umbriai mester sajátkezű munkái, végül pedig a VI. Sándor által emeltetett torony zárja le az együttest: ebben kapott helyet a pápa hálóterme és magánkápolnája. A középső három helyiséget keresztboltozat fedi, festett stukkódíszek címerkeit, allegóriákat és prófétaalakokat ábrázolnak. Az első terem falain Jézus életéből vett jelenetek láthatók. Az ajtó fölötti kép itt a *Föltámadást* mutatja, amint Krisztus sírjából kiemelkedik, előtte Sándor pápa térden állva imádja. A pápa kövér és érzéki alakja kitűnő jellemábrázolásra vall. A szemközti falon, egy másik ajtó fölött a kis Jézust ölében tartó *Madonna* modellje Vasari szerint Giulia Farnese, az idős pápa utolsó szenvedélye volt.

A következő termet a szentek életéből vett történetek díszítik. Az Alexandriai Szent Katalin elítélését ábrázoló képen a császár Cesare Borgia vonásait mutatja, az uralkodó kíséretében a művész VI. Sándor környezetének több jelentős személyiségét örökítette meg. A császár kíséretében van turbánnal a fején Bajszid, a szultán testvére is, aki a pápa és a török hódító barátságának zálogaként tartózkodott Rómában.

A negyedik helyiségben a hét szabad művészet allegóriái láthatók. Itt a leglátványosabb a színek gazdagsága: arany, sötétkék és vörös árnyalatok ellenpontozzák egymást. Az egykori hálóhelyiség és kápolna (a Hit szobája) freskóinál Pinturicchio egy korábbi módszert követve a képmezőt egészen kicsi egységekre bontotta, hogy ily módon az ellentétes színek ne ütközzenek túlságosan. Ezek-

ben a termekben szibillákat és prófétákat, illetve apostolokat és prófétákat a Hit terjesztőiként ábrázolt a mester.

VI. Sándor az Angyalvárban is építtetett magának néhány helyiséget, ezekben Pinturicchio a Borgia-pápa uralkodásának főbb eseményeit örökítette meg a fal-festményeken. Ezeket a freskókat ma csak korabeli leírásokból ismerjük, nem maradtak fenn. A századfordulón VI. Sándor az Angyalvár és a Szent Péter bazilika között sugárutat nyitattott, így járulva hozzá Róma reneszánsz kori kiépítéséhez.

A bíborosok és a pápa rokonai is számos jelentős művészt foglalkoztattak. 1499-ben Sforza bíboros meghívására költözött az építész Donato Bramante Milánóból Rómába. 1502-ben kezdte el a mester a Gianicolo dombján egy kis körtemplom, a Tempietto építését. Különösen a kupolakialakítása gyakorolt döntő hatást a római építészet további fejlődésére. Bramante római munkásságának javarésze azonban már II. Gyula pontifikátusának idejére esett.

Cesare Borgiának bőkezű mecénásként sikerült Leonardót is a maga szolgálatába állítania. 1502-ben Leonardo Cesare hadmérnöke és barátja lett, művészeti tevékenységet viszont nem folytatott Cesare megbízásából. Leonardo nem lakott Rómában, egész Itáliában utazgatott, fő tartózkodási helye ezekben az években Firenze volt.

VI. Sándor lányát, Lucrezia Borgiát is felhasználta politikai céljaira, háromszor házassította ki. Lucrezia 1501-ben lett Alfonso d'Este felesége és 18 évet élt a ferrarai udvarban, ahol számos humanistát és művészt gyűjtött maga köré, köztük Lodovico Ariosto költőt. Latin nyelvű költeményekben imádta a humanista Pietro Bembo a hercegasszonyt.

Lucrezia, akárcsak apja, rajongva szerette az ékszereket, gondozta az Este-család kincseit és több aranyművest foglalkoztatott. Közel négyezer darabot tartalmazott Lucrezia kincstárának leltára. 65-ös szám alatt található például egy hímzett Borgia-cimer: egy aranyvászon egyik felén gyöngykoszorú, a másikon egy bika tarsollyal, gyönggyel keretezve. Lucrezia soha nem érezte magát ferrarainak: gyermeket szült a városnak, munkálkodott érte, és ezért megbecsülést kapott cserébe, de szeretetet soha. Kedvenc udvarhölgyei spanyolok voltak, öltözködésében és életvitelében is mindvégig őrizte a spanyol kultúrát.

CZIGÁNY GYÖRGY

Kockakövek

(Túz Tamás emlékének)

*Akkor tudod, hogy ott az árnyak
árvizében derékig állnak
házaink, rajtuk égő felhők
s tömjén áll fehér végtelenből.
Falai, fáai: Káptalandomb!
Zárt erkélyek: ablakaikban
nyár és angyalok szárnya villan.*

*Akkor tudod, láttuk egymást ott:
kék reverendád, vonulástok
a révfalusi hídon vártam.
Fény annyi gyült föl a Dunában
akárha öröklétünk volna,
holott e ragyogás volt nemlét.
Nem tudom, búgtak-e a gerlek.*

*Akkor tudod, emlék se vár most.
Lehelletüinktől fényes város
utca-zajában hallgatóznak
az egykor ott heverő holtak.
Emlékek helyett csak a hűség.
Csak gondolhassunk rájuk: nap tör
fel máris a kockakövekből.*

Az egyház és az állam kapcsolata Ausztriában

Az Osztrák Köztársaság és a katolikus egyház viszonyának jogi alapjait az alkotmányjog és a konkordátumok rögzítik. Az alkotmányjog 1867/14-es paragrafusa szavatolja a vallásszabadságot, az 1867/15-ös biztosítja a nyilvános vallásgyakorlás jogát, a 9. paragrafus pedig tartalmazza az emberi jogok védelmében létrejött európai egyezményt. A konkordátumok közül 1855–70 között volt érvényben a monarchiával kötött konkordátum (amely a tévedhetetlenségi dogma kimondásakor veszítette érvényét). A Szenszék és az első köztársaság között 1933/34-ben jött létre konkordátum. A máig is érvényes kiegészítő szerződést a második köztársasággal 1960–67 között kötötték, melynek alapján:

- az egyházak jogosultak iskolákat létrehozni és fenntartani (a pedagógusok működésének anyagi és személyi feltételeit alapvetően az állam biztosítja);
- a hitoktatás kötelező tantárgy az iskolákban;
- az egyetemi katolikus teológiai fakultások állami intézményként működnek;
- a papok/papjelölteknek nem kell fegyveres szolgálatot teljesíteniük;
- a gyónási titkot és a hivatali titoktartást az állam tiszteletben tartja;
- püspöki kinevezés csak a szövetségi kormány jóváhagyásával történhet (a vétő jogával még sohasem éltek);
- egyházi hozzájárulási rendszer jött létre;
- megszűnt a II. József-i vallási alap (10% + évenként mintegy százmillió schilling jóvátétel);

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a római katolikus egyház a második köztársaságban lényegesen nagyobb fokú függetlenségre tett szert, mint az elsőben.

Az első köztársaság idején

Az egyház és az állam kapcsolatának politikai vonatkozásait vizsgálva fel kell elevenítenünk a történelem néhány mozzanatát. A monarchia idején a "trón és az egyház szövetségét" csak II. József kérdőjelezte meg. A Habsburg-államokban a legmesszebbmenőig érvényesülő alapelv szerint a katolicizmus az állam szolgálatában álló vallás és egyetemes világnézet volt, amelynek elismerése mindenki számára kötelező volt, még

ha egyéni meggyőződése nem is állt összhangban ezzel. Az államegyház intézményét tehát az egyháztudat, de nem szükségszerűen a hit jellemezte. A felekezeti kérdés az egyes politikai áramlatokban is ennek megfelelően különbözőképp merült föl: a német-nemzeti áramlatban "el Rómától mozgalom"-má alakult, miközben a szociáldemokraták egyházellenesek voltak. A 19. század végén létrejött keresztény-szocialista mozgalom antikapitalista, antiliberalis és antiszemita nézeteivel társadalomkritikusnak tartotta magát. Következésképpen a mértékadó konzervatív katolikus körök hevesen elutasították.

Az első köztársaság kezdetén tehát el sem tudták képzelni, hogy az egyház a forradalmak viharában a császárság védelme nélkül fenn tudna maradni. A katolikus egyház a keresztény-szocialista pártot ügyeinek intézőjeként tekintet-

te, s a párt önmagát is az egyház világi karjának tartotta. Ez a jelenség, az egyház és a párt történelmi azonosulása, hamarosan (főként a keresztény-szocialista választási sikerek után) súlyos konfliktushoz vezetett a szocialistákkal. A katolicizmust a legmesszebbmenőkig azonosították a konzervatív politikai táborral. A szociáldemokrácia által erőltetett polgári házasság, az Otto Glöckel idején szorgalmazott iskolareform mind azt jelezték, hogy kitörőfélben van a kultúrháború. Az egyházból való kilépés mozgalommá vált, a szabadgondolkodó körök taglétszáma százezer körül mozgott. Mindez munkásmegmozdulásokban csúcsosodott ki, melyek 1927. július 15-én az Igazságügyi Palota felgyújtásához és az ezt követő túlságosan kemény megtorlásokhoz vezettek. A frontok megkeményedtek. Dollfuss, a későbbi 1934-es rendi állam megalapítója tekintélyelvű újjáalakítási elképzeléseinek hirdetésében a katolikus szociális tanításra, különösen a *Quadragesimo annora* hivatkozott, s 1933-ban az Osztrák Katolikusok Napját is erre a célra használta föl.

Akkoriban sokak számára már igencsak kérdésessé vált a helyzet: a papság körében kezdeményezések indultak el a hit elmélyítését célzó lelkipásztori feladatok újfajta értelmezésére, liturgikus mozgalom kezdődött. Az irányzat szószólói keresték a kapcsolatot azokkal is, akik a "katolikus táboron" kívül álltak. Ezt a tárgyalási készséget a másik oldalról a "hívó szocialisták szövetsége" viszonozta, melyet csak a szabadgondolkodók szorítottak háttérbe 1932-ben. A katolikus szövetségeken belül, különösen a Neuland Szövetségben, a „politikai értelemben vett döntéshozatal elkerülésének bátorságát” kiemelkedő politikai erénynek tekintették. Ez tudatos szembenállást jelentett a hatalmi katolikus szövetségekben érvényben lévő alapelvekkel szemben. Erre az időre (XI. Piusz pápa pontifikátusa idejére) esik a Katolikus Akció első megalapítása is, melyet az egyház irányítása alá rendeltek, pártpolitikai értelemben azonban független volt.

Végül 1933 végén az Osztrák Püspöki Kar utasítást adott minden papnak a pártpolitikából való kivonulásra.

Az 1938-as nemzeti szocialista okkupáció vezetett oda, hogy a feszültségek nem éleződtek tovább. Az ellenállásban újfajta összetartozás alakult ki az üldözött hazafiak között — függetlenül attól, hogy valaki keresztény-szocialista vagy szociáldemokrata nézeteket vallott. A politikai vagy vallási üldözöttek közül 724 pap volt börtönben, és 110 pap pedig koncentrációs táborban.

A második köztársaság és az egyház

1945-ben, a második köztársaság beköszöntével az állampolitika új korszaka kezdődött, mely az egyháztól is megkövetelte helyzetének új meghatározását a társadalomban és a politikában. Az osztrák püspöki kar 1946-os döntését Innitzer bíboros fogalmazta meg "szabad egyház az új államban" jelszóval, melynek értelmében az egyház sehogyan sem kötődhet egyetlen párthoz sem, a nemzeti szocialista korszakban megalkotott egyházi támogatási rendszer fenntartásával pedig független kíván maradni az állami támogatástól.

Az egyház új helyzete inkább hasonlított az evangélikus egyház helyzetéhez, mely Ausztriában köztudottan sohasem volt államegyház. Ez megkönnyítette az első ökumenikus lépések megtételét.

Az egyházon belül újdonságnak számított az a monopolhelyzet, melyre a Katolikus Akció tett szert, amely szerzetet felváltotta a korábbi egyházi egyesü-

leti, egyesülési, szövetségi formákat. A többi katolikus egyesület csak 1957-ben tömörült az AKV munkacsoportba. A hetvenes évek utolsó éveiben számos új mozgalom jött létre, melyek kialakították az egyház plurális képét Ausztriában is. A Katolikus Akció az egyház irányító szervezetei alá tartozott, és tagozatai számára megtiltott mindenféle pártpolitikai kötődést. A második köztársaságban a Katolikus Akció szervezte és bonyolította le az első összausztriai katolikus napot, ahol nyilvánosságra hozták a Mariazeili Nyilatkozatot. A nyilatkozat jelmondata: "Szabad egyház, szabad társadalomban", s ebben olvasható a következő: "A szabad egyház... saját magára támaszkodik... nincs császára és kormánya, sem pártja és osztálya... de tőkével sem rendelkezik maga mögött... A szabad egyház nem a sekrestye-egyház vagy a katolikus gettó jelentése... A szabad egyház a világra nyitott kapuk és kitárt karok egyháza, mely kész együttműködni minden emberrel..."

Az osztrák püspökök az 1956-ban kiadott szociális pásztorlevélben a liberális kapitalizmust éppúgy elutasítják, mint a kommunizmust, egy mérsékelt szocializmus számukra azonban csak "annyiban elfogadhatatlan, amennyiben önmagát materialista világnézetként értelmezi", és a szellem önállóságát tagadja.

A második köztársaságban tehát a katolikus egyház "az isteni rend és a keresztény társadalmi rend időtlen érvényű törvényeinek" védelmezőjeként és hirdetőjeként lép fel. A hívő katolikusoktól elvárja, hogy "ezen alapelvek alapján az eléjük táruló politikai programokat megvizsgálják, és döntésüket ennek alapján hozzák meg" (Katolikusok Napja, 1958). Az egyház az államot a társadalom integrációjának elősegítésével szolgálhatja, mégpedig egyenlő távolságtartással minden párttól.

Természetesen ezen pártok célkitűzései is megváltoztak az első köztársaságiakhoz képest. Ausztria szocialista pártja (csak 1991 óta nevezik ismét szociáldemokrata pártnak) a két háború közötti időszak hagyományaihoz kapcsolódik, de új, az egyházzal szemben toleráns, ám némiképp vitatott álláspontot hirdet. Egyrészt a párton belül nem állítja vissza a szabadgondolkodók szervezetét, másrészt viszont a szocialista írók és újságírók egyesületének 1957–58-as programbeszédében megállapítja: "A kiengesztelődés az egyházzal a szocializmus ideológiai önmegsemmisítésének egyik tünete".

A keresztény-szocialisták helyét 1945-ben az Osztrák Néppárt foglalta el. Ez a párt felekezetiileg függetlennek vallja magát, de az ember és a társadalom keresztény felfogásán alapul. E magatartás többek között a klerikalizmustól és az osztályharcból való távolságtartást jelentette, de egyben nyitottságot is a liberális körökkel szemben.

Ennek ellenére a múltban és mindmáig vitatott az ÖVP néhány kiemelt tagjának szemlélete: míg egyesek az egyház távolságtartó magatartását lehetőségnek tekintik a párt számára a nagyobb nyitásra, mások az elidegenedéstől szenvednek, és még ma is úgy érzik, hogy az egyház cserben hagyta őket.

Az egyház új irányvonalát, a nyitás és a politikai párbeszéd felé való egyenlő távolságtartást mindenekelőtt König bíboros képviselte, aki kereste és meg is találta a párbeszéd lehetőségét a szakszervezetekkel. (Az osztrák szakszervezetek szövetsége pártokon felüli, de kezdettől fogva mindmáig szocialista felhangú). Az új irányvonal hirdetése miatt a bíboros a lelkes, egyetértő hangok mellett gyakran ütközött erőteljes elutasításba, és csak a világegyház szintjén nyertek igazolást törekvései: XXIII. János pápa (*Mater et Magistra* 1961 és *Pacem in terris* 1963) és a II. Vatikáni zsinat által is.

A demokráciától való csömör és az elégedetlenség a lakosság körében nagyfokú — a hagyományos pártok klasszikus, de nem kielégítő problémamegoldási erőfeszítései ellenére is. (A legutolsó három év legfontosabb választásainál a legnagyobb csoportot a nem választók tették ki!) Nagy a veszélye annak, hogy az általános elégedetlenség erőteljes jobbratolódáshoz és radikalizálódáshoz vezet.

Az általános szervezeti és intézményi válság az egyházra sem marad hatástalan. Akárcsak a polgári tábortól, az egyháztól is egyre többen távolodnak el, mindeneke előtt a nők és a fiatalok.

Cikkünket azzal a megállapítással kezdtük, hogy a monarchiában az egyház-tudat erősebb volt, mint a hit, most elmondjuk ennek fordítottját: a hit nagyobb, mint az egyház-tudat. A monarchia államegyházából és az első köztársaság népeggyházából közösségi egyház lett, mely számos pozitív vonást mutat: mélyebb lelkeséget, erőteljesebb közösséget, lehetőséget a személyes hitéletre... Ugyanakkor ez veszélyeket is rejt magában: az elszigetelődést, a bezáródást a saját problémákba, egészen az elszakadásig...

A hivatalos egyház néhány mértékadó képviselője ezekre a jelenségekre szinte pánikszerűen reagál: restaurációt sürget, mozdulatlanságot, elszigetelve magát, s ezáltal megvonja magától a társadalompolitikai befolyás lehetőségét...

Két évtizeddel ezelőtt az osztrák katolikus egyház olyan tekintélyes társadalompolitikai tényező volt, melyet az ország politikai hatalmasai nem kerülhettek meg, ma azonban az a veszély fenyegeti, hogy zsákutcába lép — önmagának és a társadalomnak egyaránt kárára.

Időszerű feladatok

A feladatokat számba véve nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyház sok társadalmi vonatkozású területen (szociálpolitika, menekültkérdés, fejlődő országok megsegítése, oktatáspolitikai, családjogi kérdések...), ahol illetékes a szó-lásra, hallatnia kell a hangját. Megalkuvás nélkül ragadhatja meg a lehetőséget a gyengék és hátrányos helyzetűek védelmében (nem veszíthet el egyetlen választót sem!) és ez kötelessége is. Az egyháznak nyitnia kell a társadalom felé, és nem csak válaszolni kell, hanem választat érvekkel alá is kell támasztania.

A személyiség fejlesztése minden egyes ember kötelessége: politikai felelősség terhel minden keresztényt. (Így például az ötvenes évek választási felhívásai, mint a "katolikusok, válasszatok katolikusokat!" szükségszerűek és helyénvalók.)

Nincs "katolikus párt" (ez hibás visszatérés lenne az egykori politikai katolicizmushoz!), de egy párton belül minél több a katolikus, azok annál inkább fogják a katolikusok érdekeit képviselni.

Az üdvösség szolgálata és a világ szolgálata alkotja az egyház alapvető feladatát. Papoknak és aktív világiaknak mindkettőt közösen kell teljesíteniük, noha a világiak felelősségének súlypontja természetesen a világ szolgálatában áll. Az egyház minden egyes tagjának az a politikai feladata, hogy a társadalmat boldogulása irányában megváltoztassa. Erre a feladatra kaptuk a keresztséget és a Szentlelket. Ebben az értelemben a pünkösöd, a földet megújító lélek ünnepe, egyben politikai ünnep is.

B. Réthelyi Sarolta fordítása

SZABÓ FERENC

Az „Ostpolitik” emlékezete

Ez az alcíme annak az interjúkötetnek, amelyet Domenico del Rio és Renzo Giacomelli tett közzé *San Pietro e il Cremlino* címmel (Piemme, Róma 1991), és amelynek borítólapján a Szent Péter-bazilika kupolája mögött a Kreml tornyai magasodnak, alattuk pedig a faltörédeken olyan rajzok és felírások, amilyenekkel tele vannak ma is Róma falai: kommunisták, terroristák és fasiszták jelszavaitól kezdve szerelmesek vallomásáig. Emlékszem, 1977. június 9-én reggel, amikor a Vatikánba tartottam, hogy VI. Pál pápának tolmácsoljak, a falakon láttam a tiltakozásokat: „KADAR BOIA”, Kádár gyilkos. A keleti politika egyik jelentős eseménye volt az, hogy VI. Pál pápa A. Casaroli érsek, az „Ostpolitik” főszereplője társaságában fogadta Kádár Jánost. Az Egyházi Közügyek Tanácsának titkára, a későbbi bíboros államtitkár akkor is, de a későbbiek során is ezt hangoztatta: a *modus vivendi* kereste a Szentszék a totalitárius rendszerben élő egyházak számára; majd a történelem ítél, hogy helyesen cselekedett-e?

Jóllehet Európában döntő fordulat következett be 1989-ben, ma még hiányzik a kellő történelmi távlat ahhoz, hogy teljes fényben lássuk és láttassuk a keleti politika történetét, fontosabb mozzanatait, a kompromisszumokat és a meg egyezések dokumentumait, illetve az ígérek, elkötelezettségek meg nem tartását (a kommunista hatóságok részéről), a szentszéki képviselők és helyi egyházi vezetők melléfogásait és naivságát... Lehet, hogy mindenre nem is derül fény, hiszen például az Állami Egyházügyi Hivatal bizonyos dokumentumai eltűntek. Ezért most csak a keleti politika képviselői, elsősorban is Agostino Casaroli megnyilatkozásaira és bizonyos kétségtelen tényekre, eredményekre hivatkozhatunk.

A keleti politika — pasztorációs politika?

Az „Ostpolitik” igazában XXIII. János pápával született meg, Hruscsov és Kennedy idejében, a II. Vatikáni zsinat elején, amikor — a Sztálin halálát követő időszakban — a világpolitikában bizonyos enyhülés következett be, és az egyháznak is új tavaszt ígért az akkor megnyílt vatikáni zsinat. Bár lehetségesnek látszott Róma és Moszkva közeledése a két háború között, a jezsuita M.d’Herbigny és az asszumpcionista P. Neveu püspökök küldetése nem járt sikerrel, amint ezt A. Wenger könyve dokumentálja; a háború után pedig elkezdődött a véres egyházüldözés Közép-Kelet-Európában: J.J. Szlipij (1945), A. Stepinac (1946), Mindszenty József (1949), J. Beran (1949) „pereivel” és elítélésével a „vasfüggöny” mögötti „hallgatás egyháza” vértanúsága következett.

A. Casaroli meghatározta, mit is ért vatikáni „keleti politikán” (R): az *Ostpolitik* a Szentszék tevékenységét jelöli, ami igazából nem „politika”, hanem vallási, egyházi tevékenység. János pápa és utódai aggodalommal figyelték a kommunista rendszerben élő egyházak életét, a vallási helyzetet, az illető országok kormányaival való kapcsolatokon keresztül keresték azokat az utakat, amelyek révén megjavíthaták a hívők helyzetét. Ezért lehetne — ahogy H. Schambeck, Casaroli bíboros beszédeinek és tanulmányainak kiadója hangsúlyozza (HSV,

XXII) — a kérdéses „politikát” helyesen „*Pastoralpolitik*” (lelkipásztori politika) kifejezéssel jelölni. Casaroli egyik 1974-es interjújában (HSV, XXV), számolva a kritikákkal is, az *Ostpolitik* szükségességét is kiemelte: „Az *Ostpolitik* kötelessége a Szentszéknek, ezt én már gyakran hangsúlyoztam. Semmi köze sincs olyan kompromisszumhoz, amely feladná a hit igazságait vagy az emberi együttélés alapvető erkölcsi törvényeit.” A keleti politika főszereplője tudatában volt az út bonyolultságának, látta a veszélyeket, tudta, hogy szükség van a keresztény okosságra, és arra is, hogy bizonyos ponton meg kell állni: „*Non possumus!*” — eddig, tovább nem, ezt már nem tehetjük meg. A lelkek üdve volt a legfőbb törvény („*Salus animarum suprema lex*”); e „politika” az egyház továbbélését akarta biztosítani, *de nem minden áron* akart például püspököket kinevezni. Azt sem állította, hogy tévedhetetlen. (Vö. HSV, XXV-XXVII) Tulajdonképpen az *Ostpolitik* abba a sokrétű *dialógushálózatba* illeszkedett, amelyet XXIII. János után VI. Pál és II. János Pál bontakoztatott ki a II. Vatikáni zsinat szellemében.

Hogyan is kezdődött?

A hidegháború utáni „olvadás” a „hihetetlen triász” (Norman Cusin amerikai történész kifejezésével): Hruscsov, Kennedy és XXIII. János pápa korszakában. „XXIII. János pápa akkor kezdett el gondolkozni a »keleti politika« szükségességéről — mondta Casaroli a *La Repubblica* munkatársának (vö. még SC, 46kk.) —, amikor lehetővé vált König bécsi bíborosérsek számára, hogy Budapesten első ízben találkozzék Mindszenty bíborossal, aki az 1956-os forradalom után az Egyesült Államok követségére menekült. Hasonló jelzés történt Beran prágai érsek ügyében is, akit a kommunista rendszer háziőrizetben tartott. Mindez 1963 áprilisában történt. Én akkor éppen Bécsben tartózkodtam egy szentszéki küldöttség élén, amely a konzuli joggal foglalkozó ENSZ-konferencián vett részt. Ott ért utol a Pápa utasítása, hogy utazzak Budapestre, majd Prágába. Akkor az Egyházi Közügyek Tanácsának helyettes titkára voltam, és addig nem foglalkoztam különösebben a keleti országokkal. Mindez április végén történt; úgy emlékszem, König bíboros április 18-án járt Budapesten. Én május 3-án egyedül utaztam Budapestre. Három napot töltöttem ott mint a magyar kormány vendége. Tárgyalásokat folytattam a kormány egyházügyi megbízottjával, és egy munkatervet dolgoztam ki. Találkoztam Mindszenty bíborossal is.”

Casaroli bíboros ezután röviden leírja Mindszentyvel való találkozását, illetve a bíboros életmódját az amerikai követségen, majd így folytatja: „Budapestről előbb visszautaztam Bécsbe, majd onnan május 9-én a csehszlovák fővárosba indultam, ahol szintén három napot töltöttem, és találkoztam a vallásügyi hivatal funkcionáriusaival. Prágából visszatértem Bécsbe, majd május 16-án Rómába. János pápa ekkor már élete alkonyán járt, nem sokkal később, június 3-án meghalt. Azonnal fogadott és több, mint két órán át magánál tartott dolgozószobájában. Minden iránt érdeklődött, mindent tudni akart. Emlékszem, hogy környezete aggodalmaskodott, hogy ne fáraszam túlságosan, miközben ő — úgy vélem — teljesen tisztában volt állapota súlyosságával. Kopogtak egyszer, majd még egyszer... A pápa elkísért az ajtóig, és a következő szavakkal búcsúzott tőlem: »Nem kell elhamarkodni a dolgot. Hagyni kell, hogy a helyzet érlelődjön. Közben mi folytassuk a munkát jóakarattal és bizalommal«. János pápa ezekben a dolgokban nem volt türelmetlen. Tudta, hogy időre lesz szükség.”

Nemegyszer bírálták Casaroli érseket azért, hogy ő „találta ki” az *Ostpolitikot*, és „vette rá” a pápákat, hogy a Szentszék e kétes értékű „politikába” belevigyék. A valóságban minden jel arra vall, hogy Casaroli bíboros egyszerűen engedelmeskedett János pápának is, majd pedig VI. Pálnak és II. János Pálnak is. Lehet, hogy a „vasfüggöny mögül jött” lengyel pápa már nem akarta leállítani vagy megváltoztatni a keleti politika addig kijárt útjait; de az is lehet — és ez valószínűbb —, hogy tudatosan éppen azzal „hagyta jóvá” az *Ostpolitikot* (ő, aki pedig jól ismerte a kommunista világot), hogy Casaroli érseket bíboros államtitkárrá nevezte ki, vagyis az olasz főpap lett „jobbkeze”. Végül is Wojtyla pápa „félreállíthatta” volna Agostino Casarolit úgy, hogy — akár bíborosi rangot adva is neki — valamelyik olasz főegyházmegye vagy egy jelentéktlenebb vatikáni dikasztérium élére nevezi ki. Ha ezt nem tette (nem tehette?), elfogadta az általa képviselt *Ostpolitikot* is.

Itt néhány szót kell szólnunk a „Keletről jött pápa” keleti politikájáról. Természetesen elsősorban saját hazája, Lengyelország politikai-vallási helyzetének alakulását követte közelről, de a Vatikánban fogadott egyházi és állami vezetőkkel való tárgyalásai során, utazó nunciusa révén (bár talán ez utóbbi legkevésbé jött számításba) bele is szólt a lengyel ügyekbe. Kifelé ez legtöbbször úgy nyilvánult meg, hogy Wojtyla pápa a Jasna Góra-i Fekete Máriának ajánlotta hazája sorsát, nehézségeit, kibontakozását. (Mi magunk egymás között így szoktuk mondani a Pápa Máriához intézett imáit olvasva: „a Szentatya megint *politizált* a Fekete Madonnával”.)

Ezt a megállapításunkat —ti. hogy a Pápa „beleszólt a lengyel politikába” — megerősíti az is, amit már pápasága elején megfigyelték egyes szakértők II. János Pál „monarchikus” kormányzói stílusáról; ti. vezetésre termelt egyéniség, erős akarata lévén, gyakran egyedül dönt, miután megkérdezte közvetlen munkatársait, tanácsadóit. Állítólag a jezsuita P. Sorge, a *La Civiltà Cattolica* volt igazgatója jellemezte így Wojtyla pápát: „II. János Pál meghallgat sok embert, kevéssel beszél és egyedül dönt.” Ez vonatkoztatható keleti politikájára is; elsősorban Lengyelországgal kapcsolatos intézkedéseire, de a többi volt kommunista ország egyházpolitikai ügyeinek intézésére is. Annál is inkább, mivel ő maga jól ismerte a kommunista rendszert.

Hogy II. János Pál pápának döntő szerepe volt az 1989-es fordulatban, a kommunizmus bukásában, azt — többek között — megállapította Mihail Gorbacsov is, a *La Stampa* című olasz napilap 1992. március 3-i számának vezércikkében. Gorbacsov szerint II. János Pál nemcsak a múltban játszott nagy szerepet, hanem a jövőben is jelentős politikai súllyal fog rendelkezni, és pedig ebben az átmeneti korszakban az emberi személyek öntudatát, szellemét erősítheti a társadalom átalakítására.

Casaroli: „Apologia sui”

Casaroli bíboros államtitkár az utóbbi években többször nyilatkozott a keleti politikáról, többek között a Mindszenty-ügy kapcsán, vagy a magyar kormány és a Szentszék közötti 1964-es részleges megállapodás 25. évfordulóján. Ez utóbbi alkalommal, 1989. szept. 15-én az *Osservatore Romano* vezércikkét minden bizonnyal ő sugallta. 1989-cel bekövetkezett a nagy fordulat, amikor is sokan

bírálták mindazokat, akik a kommunistákkal "egyezkedtek", dialógust kerestek, Casaroli bíboros államtitkár megvédte álláspontját, illetőleg az „Ostpolitik”-ot.

Már korábban is válaszolt bizonyos ellenvetésekre. A Kádár-látogatáskor általa sugallt beszédben VI. Pál pápa megjegyezte, utalva a XXIII. János által kezdeményezett közeledési politikára: „Magát a kezdeményezést és eredményeit sokan éber és nem ritkán bíráló figyelemmel kísérik, legalábbis kételkedéssel fogadják. Ezekről az eredményekről, lelkiismeretünk ítélete után, majd a történelem mond végső ítéletet. A katolikus egyház, és vele a Szentszék, miután alkalmazkodnia kellett kétezer esztendő története viszontagságaihoz, nem riad vissza a merésznek tetsző döntésektől sem. Az egyházat nem az vezeti, hogy a pillanatnyi előnyöket vagy a népszerűséget keresse, hanem az örökkévalóságra irányuló küldetésének mélységes indítéka, az az elhivatottsága, hogy az embert szolgálja, aki Isten gyermeke és képmása, akinek óvni kell jogait és jogos törekvéseit, hogy emberhez méltó életet éljen, békében, igazságos társadalmi rendben, a határokon is túllépő testvériségben. *Hisszük, hogy az eddigi tapasztalatok igazolják a megtett utat*: azt, hogy párbeszédet folytatunk a közös problémákról, ügyelve arra, hogy tiszteletben tartsuk az egyház és a hívők jogait, jogos érdekeit...”

Valóban, mindig tiszteletben tartották az „egyezkedéseknél” az egyház és a hívők jogait? Persze, a *szándék* megvolt, mindig *remélték* (az egyháziak, a Szentszék és a magyar vagy más helyi egyház képviselői), hogy a dialógus egyre több eredményhez vezet, egyre nagyobb tér, szabadság nyílik a hitélet kibontakozásához. De vajon egy idő után — éppen a korábbi tapasztalatok és a megtett út alapján — nem kellett volna felülvizsgálni a módszert? Nem kellett volna-e erélyesebben fellépni? Kevesebb kompromisszumba beleegyezni? Vajon a „kis lépések” végül is nem egy helyben topogássá váltak Magyarországon, az Állami Egyházügyi Hivatal ravasz és ügyes vezetőinek ellenőrzése, feltételei, ultimátumai folytán? Persze, a Pápa és a Szentszék tájékoztatása sem volt mindig tárgyilagos: a helyzetet sokszor megszépítették, a „jó viszonyt” az egyház és az állam viszonyának „rendezettségét” emlegetve (vö. *Vigilia*, 1984/9), és az elért kis eredményeket hangoztatva, elhallgatva viszont a Hivatal teljes ellenőrzését, gyámkodását, az egyházi élet kibontakozását megbénító rendszabályait. Az 1989-es fordulat után mindez napvilágra került.

Egyesek megjegyezték, hogy II. János Pál pápa, minthogy ismerte a kommunista egyházpolitikát, jórészt maga vette kézbe az „Ostpolitik”-ot, ezért sem volt szükség bizonyos diplomata személyek leváltására. Ez a megjegyzés valószínűleg igaz Lengyelország, hazája esetében, de nem érvényes általában. Mindenesetre, Casaroli bíboros államtitkár és a Szentszék mindvégig megvédte az előző évtizedek keleti politikáját, elsősorban is annak *szándékát*, a *remélt* lelkipásztori eredményekre, az *adott valósággal számoló* realitásérzékre hivatkozva, és mint már említettem, azt hangoztatva, hogy bizonyos határokat nem léptek túl, a veszélyes kompromisszumoknál meg tudtak állni.

Az *Osservatore Romano* 1989. szept. 15-i számának vezércikke, a Szentszék és a magyar kormány diplomáciai kapcsolatai előestéjén, visszatekintve a negyedszázad alatt megtett útra, az 1964-es részleges megállapodástól elkezdődő úgynevezett „kis lépések” eredményeire, pozitív mérleget készít: „A Megállapodás megvetette az akkor elkezdődő és kibontakozó dialógus alapjait. Rendszeressé váltak a hivatalos tárgyalások, és ezeknek köszönhetően, a »kis lépéseken« keresztül, a Szentszék és a magyar állam közötti kapcsolatok fokozatosan megjavultak”. És a Vatikán félhivatalosa a pozitív eredmények közül felemlít néhá-

nyat: a pápa apostoli látogatása Magyarországon valószínűleg 1991-ben; a diplomáciai kapcsolatok közeli felvétele; valamennyi püspöki szék betöltése, a szerzetesrendek és egyházi mozgalmak újjáéledése, a készülő új vallásügyi törvény. Az *Osservatore Romano* csak azt nem látja, hogy ezek az eredmények inkább a „gorbacsovi fordulatnak”, illetőleg a kommunizmus bukásának köszönhetők, semmint az „Ostpolitik”-nak és a kis lépéseknek. Magyarország, miként a többi közép-keleti ország, egy-két év alatt nagyobb lépett előre, mint a negyedszázad alatt megtett út volt.

Hogy is ne idéznénk fel itt Casaroli bíboros államtitkár szavait, amelyeket 1990. február 9-én a budapesti sajtókonferencián mondott, miután aláírták a Szentszék és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó új Megállapodást: „A ma aláírt megállapodással túlhaladott és érvényét veszti az a részleges megállapodás, amely 1964 szeptemberében jött létre a Szentszék és a magyar kormány között. Minthogy én voltam e megállapodás egyik aláírója, úgy tűnhetné, mintha az atya (félig) temetné gyermekét. Valójában, úgy is mint az 1964-es megállapodás létrejöttének egyik hajdani szerzője, boldog vagyok most, hogy a több fölöslegessé tette a kevesebbet; de azért nem feledve, hogy az akkori munka — és nem volt kevés! — valamint az azt követő »kis lépések« sorozata segítette elő a jelenlegi helyzet megérlelődését. Nem volt tehát elvesztett idő és haszontalan fáradozás. Az igazságnak tartozunk azzal, hogy erre emlékeztetünk.”

Végül idézzünk abból a beszédből, amelyet Casaroli bíboros államtitkár 1990. június 2-án Krakkóban tartott, amikor a város Teológiai Akadémiája díszdoktori címmel tüntette ki. Az „Ostpolitik”-ról ezeket mondotta: „A Gondviselés megadta azt, hogy az egyházat szolgálhattam a Szentszék úgynevezett »Ostpolitik«-ja, keleti politikája korszakában, mint XXIII. János és VI. Pál pápa munkatársa és az utolsó tizenegy év alatt nagyobb felelősséggel II. János Pál munkatársaként. Ez a tény kiváltságos helyzetet és sok tekintetben egyedülálló tapasztalatot biztosított nekem. Tapasztalataim jó része az úgynevezett valós szocializmus országaival való kapcsolatokhoz fűződik. Természetesen, az »Ostpolitik« szektora nem volt szerény egyházi szolgálatom egyetlen része, mégha ez is volt a legismertebb — megbecsült vagy bírált — szolgálatom...” A Szentszék tudta — fűzte hozzá az Ostpolitik főszereplője — hogy az egyházé a jövő, és a »remény ellenére is remélve« folytatta működését, abban a biztos tudatban, hogy az egyház élete és tevékenysége számára nyitott minden új tér, és intézményes struktúrájának minden új megerősítése, ami lényeges szolgálatához, hozzájárult a vallási élet védelméhez és felvirágoztatásához ott, ahol ideológiai meggondolások előre látták és elhatárolták annak végét. Biztos volt abban is, hogy minden erőfeszítés az egyház és a vallási lelkiismeret nagyobb szabadsága érdekében egyben a népek szabadságának szolgálata is.”

Felhasznált irodalom:

D.del Rio— R.Giacomelli: *San Pietro e il Cremlino* Piemme, Róma 1991. 28—36.o. A.Casaroli itt közölt interjúja még kiegészítendő azzal, amelyet a *La Repubblica* című lap 1988. szept. 3-i számában adott D.del Rio vatikanistának (R); Antoine Wenger: *Rome et Moscou. 1900—1950*. Desclée de Br. Párizs 1987 (RM); Hansjakob Stehle: *Die Ostpolitik des Vatikan* Piper München/Zürich, 1975 (OV); Agostino Kardinal Casaroli: *Der Heilige Stuhl und die Völkergemeinschaft* Duncker Humblot, Berlin 1981 (HSV); Mindszenty József: *Emlékirataim* Toronto, Vörösváry 1974

Franz König bíborossal

König bíboros 1905. augusztus 3-án született. Rómában, a Collegium Germanicumban végezte filozófiai és teológiai tanulmányait, Sankt Pöltenben lett hit-tanár s nagyhatású ifjúsági lelkipásztor a Gestapo zaklatásai ellenére. A háború befejezése után habilitált a bécsi egyetemre, majd a salzburgi teológiai főiskolára hívták meg a morális tanárának. Ekkor írta meg világhíressé lett, háromkötetes művét a világ nagy vallásairól. 1952-ben szentelték címzetes püspökké, a Sankt Pölten-i egyházmegye segédpüspökeként. 1956-ban XII. Piusz pápa nevezte ki bécsi érsekké, 1958-ban lett bíboros. 1985-ben, 80 éves korában vonult nyugalomba. A II. Vatikáni zsinat egyik kiemelkedő személyisége, megalapításától kezdve hosszú éveken át a Nem-hívők Titkárságának elnöke volt.

— *Milyen élményeket őriz római éveiből?*

— Szívesen gondolok vissza filozófiai tanulmányaimra. Éppen Arisztotelészt tanultuk, az Első Mozdulatlan Mozgatóról szóló tézisét. S összehasonlítottuk Szent Tamással, aki így magyarázza Arisztotelészt: ez az Első Ok — Isten, „aki legyen áldott mindörökké”. Éppen ezt a mondatot olvastam, amikor megszólaltak Rómában a húsvéti harangok, s én úgy éreztem, a teremő Úristen dicséretét zengik.

Szememben van ma is a Capitolium. Itt állt valaha a csodálatos Forum, a nyüzsgő római élet középpontja. S ahogy ma szétekintek rajta: a hajdan gyönyörű épületekből csupán romok maradtak meg. Ekkor éltem át először a múlandóság élményét: így múlik el a világ dicsősége. A 93. zsoltár fohásza jutott eszembe: „Trónod szilárdan áll kezdet óta, te, Uram, öröktől fogva vagy.”

A harmadik pedig az egyház egyetemességének élménye. Fiatal koromtól kezdve vonzott a nyelvek és a vallások sokfélesége. Egyszer a Szent Péter bazilikába mentünk pápai misére. A legkülönbözőbb nyelveket hallani, a legkülönbözőbb színű arcokat látni mindenfelé. Csöndes zsongás tölti be a hatalmas templomot, még akkor is, amikor — a pápa érkezésekor — felharsannak a fanfárok, s megszólal az orgona, majd a kórus. De átváltoztatáskor egyszerre elcsöndesedik a hatalmas tömeg, s a misztérium előtt leboruló áhitat tölti be a templomot.

— *Bécsi érsekként sok támadás is érte a szocialistákkal való kapcsolatai miatt. Egyesek „a nagy hiúépítőként” dicsérték, mások viszont „vörös kardinálisnak” gúnyolták.*

— Innitzer bíboros utódként kerültem Bécsbe. Sokfelé hívtak gyűlésekre, előadást tartani, világi társulatok, így a szakszervezetek is. Elvállaltam, de nyíltan hirdettem: nem vagyok egyik pártiak sem a püspöke, nem tartozom sem

csak a munkaadókhoz, sem csak a munkavállalókhoz. Minden katolikusnak (s ez akkoriban Bécs lakosságának kilencven százalékát jelentette) vagyok a püspöke, hiszen az egyház mindenkiért van. Hozzátettem azt is, hogy ez nem volt mindig így az egyházon belül sem. De valahányszor az egyház politizálni kezdett, annak mindig súlyos következményei voltak. Nekünk is tanulnunk kell a múltban elkövetett hibáinkból.

— *Hogyan fordult érdeklődése a vasfüggöny mögötti országok felé?*

— Régről szoros kapcsolatban álltam Setepinac bíborossal, Zágráb érsekével, letartóztatása előtt, majd után is.

Akkoriban a vasfüggöny még átjárhatatlan volt, 1960-ban mégis megpróbáltam vízumot kérni Jugoszláviába, hogy részt vegyek Stepinac temetésén. Legnagyobb meglepetésemre meg is kaptam a vízumot. Ekkor Varasdin mellett súlyos autóbaleset ért, a jeges úton frontálisan összeütköztünk egy teherautóval. Sokáig feküdtem súlyos állapotban a helybéli kórház egyik szobájában. A falon mindössze egy Tito-kép lógott. Akkor gondolkoztam el rajta: nem az-e a Gondviselés akarata, hogy a bécsi érsek — földrajzi helyzeténél fogva is, hiszen a vasfüggöny közvetlen közelében él — viselje gondját a kelet-európai egyházaknak?

Felgyógyulásom után először Wiszinsky bíborost kerestem föl Varsóban. Aztán 1961-ben Mindszenti bíborost. XXIII. János pápa kért meg rá, hogy hívjam meg Mindszentyt a zsinatra. Szívesen eleget tettem kérésének, de fogalmam sem volt, hogyan jutok át a vasfüggönyön. A pápa a maga szokott humoros módján válaszolt. Menjen ki a pályaudvarra, vegye meg a jegyet, üljön fel a vonatra, és utazzon Budapestre. Feltételezem, hogy a magyar hatóságok azért engedtek be, mert úgy gondolták, arra akarom rábeszélni Mindszentyt, hogy hagyja el az országot. Erről azonban szó sem volt. A pápa elsősorban arra kért, hogy a nevén üdvözljem Mindszentyt, s adjam át a meghívást a zsinatra, hátha el tudna jönni, de ez csak másodlagos volt.

Soha nem fogom elfelejteni első utamat Magyarországra. Az osztrák követ a saját autóját küldte értem Budapestre. Még a püspöki palotában sem mondtam meg, hová indulok. Két rendőrtiszt elkísért a határig, s ott megmutatták a szögesdróttal, tankcsapdákkal teli határt. Elbúcsúztak tőlem, s nekiindultam a határállomásnak. Odaadtam az útlevelem, s elkészültem a hosszadalmas várátkozásra. Legnagyobb meglepetésemre szó nélkül visszaadták az útlevelem. A követségi sofőr időnként rámutatott egy-egy autóra, amely az út szélén állt, benne két emberrel: ezek a titkosrendőrség tagjai. Ilyenek vették körül az amerikai követséget is.

Beléptem a követségre, Mindszenty elem jött a szobája ajtajáig. Első kérdése ez volt: „Quid desiderat summus pontifex a me?” Mit vár tőlem a pápa? Én is latinul válaszoltam: Nihil. Semmit. Aztán bevezetett a dolgozószobájába — két szobás lakosztálya volt. A követség alkalmazottai elmondták: egyetlen látogatót sem fogadhat, csak gyóntatója keresheti föl havonta egyszer. Azonnal bekapcsolta a rádiót, teljes hangerővel, hogy a lehallgatókészülékeket semlegesítse. Folyékonyan beszélt latinul. Aztán angolra fordítottuk a szót, de ezen a nyelven nehezebben szólalt meg. Rögtön megéreztem, mennyire vágyik arra, hogy végre beszélhessen valakivel. Elbeszélte, hogyan él itt. Megmutatta azt a belső kis udvart, ahol esténként sétálni tud.

Attól kezdve gyakrabban fökerestem. Később egyszer sürgős vatikáni utasításra. Cicognani bíboros kért föl: „Utazzon azonnal Budapestre. Mindszenty bíboros el akarja hagyni az amerikai követséget. Ezt mindenképpen meg kell akadályozni.” Mindszenty bíboros ezzel fogadott: „Az amerikai kormány tárgyalásokat akar kezdeményezni a kommunista magyar kormánnyal. Ez ellen tiltakozásul elhagyom a követséget.” Azt válaszoltam: „Bíboros úr, mit ér el ezzel? Az utcán rögtön elfogják, börtönbe zárják, s a világ nem is tud többet Önről.”

Budapesti látogatásaim bátorítottak fel arra, hogy fölkeressem a többi országok üldözött püspökeit is. Erre nem kaptam semmilyen vatikáni utasítást. Csupán tudtukra akartam adni üldöztetésükben: az egyház törődik velük, nem hagyja el őket. Évekkel később, amikor a Vatikán tárgyalásokat kezdett a kommunista kormányokkal, akkor kérdeztek meg korábbi útjaimon szerzett tapasztalataimról. Az én útjaim bizonyára nem sokat jelentettek diplomáciai szempontból, de úgy érzem, mégis megerősíthettem az egyházak vezetőit hitükben, hűségük kitartásukban. Útjaim során személyesen tapasztalhattam, milyen szoros őrizetben tartották a püspököket, titkosan, de nyíltan is megfigyelés alatt tartották őket. Akadt olyan, aki a szobájában nem is mert beszélni velem, csak a lépcsőházban vagy a kertben.

Az egyház vezetése a hatvanas évek elején új álláspontot alakított ki a kommunizmussal kapcsolatban, és a távolságtartás, az elítélés politikáját a közeledés, a párbeszéd keresése váltotta fel. Ez az új, „keleti politika” hozott eredményeket, de bőségesen akadtak bírálói is.

— XII. Piusz a világháború előtt élesen elítélte a kommunizmust. 1934-ben a Szent Officium dekrétumot adott ki, amely kiközösítéssel sújtotta azokat, akik a kommunistákkal együttműködnek. Ehhez bizonyára hozzájárult egyfelől a nemzeti szocializmus növekvő veszélye, másrészt a nyugaton megerősödő kommunista mozgalom. Akkoriban sokan azt gondolták, hogy a kommunistákkal nem lehet szóba állni, el kell őket szigetelni.

— Ez a szemlélet XXIII. János pápa idején alapvetően megváltozott. Ő nem a nagy politikai koncepciók embere volt, hanem ízig-vérig lelkipásztor, aki minden embert megpróbált megszólítani. Így tett a kommunistákkal is. Ez aztán erősen növelte az olasz kommunista párt tekintélyét, ami meg is mutatkozott a következő választásokon. A pápát ekkor sok támadás érte. Emlékszem rá, mennyire bántotta őt, hogy a kommunisták előretöréséért őt tették felelőssé.

— Hadd térjünk vissza egy pillanatra XII. Piuszhoz. Szemére vetik, hogy a nácikat nem ítélte el olyan határozottan, mint a kommunistákat. Van igazság ebben a vádban?

— XII. Piusz sokáig volt nuncius Németországban, tökéletesen beszélt németül és szerette a németeket. Hitler uralomra jutásakor eleinte csakugyan fontolgatta, hogy valamilyen konkordátumot kellene kötni vele, ezek a tervek aztán természetesen megghiúsultak, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy mennyire kegyetlen, elnyomó és igazságtalan diktatúra van kiépülőben. Az ellentét ekkor egyre élesebbé vált közve és a katolikus egyház között.

— XXIII. János pápa 1963-ban halt meg. A nagy kérdés ekkor az volt, vajon folytatja-e az új pápa az előző évben megkezdett zsinatot. Montini milánói érsek lett a pápa, VI. Pál néven. Rögtön bejelentette, hogy a zsinatot folytatni kívánja, mégpedig elődje

szellemében. A történelem nagy alakjának tartom őt. A zsinat fénye XXIII. Jánost ragyogja be, a zsinat terhét pedig VI. Pál hordozta.

A zsinat három titkárságot állított fel a nem katolikusokkal való kapcsolat felvételére. A Keresztény egység titkárságát XXIII. János pápa már a zsinat előtt létrehozta, első elnöke a német Bea bíboros lett, helyét aztán a holland Willebrands bíboros vette át, most pedig az ausztrál Cassidy érsek vezeti. A második titkárság a nem-keresztény vallásokkal keres párbeszédet, a zsidósággal, az iszlámmal, tehát a másik két nagy monoteista vallással, de aztán a nagy ázsiai és afrikai vallásokkal is, azokkal, is, amelyekben magának a vallásnak, az istenhitnek a fogalma is meglehetősen bizonytalan, mint például a hinduizmusban. E titkárság felállítását a zsinat ajánlotta a pápának. 1965-ben aztán felállították a Nem-hívók titkárságát is. A pápa ennek élére engem nevezett ki, Ekkor megkérdeztem a pápától, mit is jelent ez, kikkel kell párbeszédet kezdeményeznünk; a többi vallásokat nagyjából ismerem, de hogyan kezdjünk párbeszédet az ateistákkal? VI. Pál így válaszolt: „*Usus docebit*”, a gyakorlat majd megmutatja, mit kell tennie.

— *Hogyan vett részt Bíboros Úr a „keleti politika” kialakításában?*

— Ekkor kerestem kapcsolatot a marxistákkal, hiszen ez volt a legnagyobb, hivatalosan is ateista ideológia. Először Jugoszláviát kerestem fel. Azt az álláspontot képviseltem, hogy ha a kommunista kormányzat nem nyomja el a vallást, az egyházak életét, akkor tudunk párbeszédet kezdeni egymással. Emlékszem egyik beszélgetésemre az akkori kommunista Szlovénia miniszterelnökével. Megkérdeztem tőle: „Ha egy egyetemi tanár kifejtette növendékeinek a marxista filozófia tanait, hozzáteheti-e, hogy vannak más filozófiai rendszerek is, amik e kérdésekről másként vélekednek? Kifejthetik-e a keresztény világképet?” Egy pillanatig elgondolkodott rajta, majd így válaszolt: ha keresztény, akkor jobb, ha inkább matematikát tanít.

XXIII. János pápa elhatározta, hogy nem-katolikusokat is meghív a zsinatra megfigyelőként. Athenagorasz pátriárka ezt akkor elutasította. Az orosz egyház képviselői azonban a konstantinápolyi elutasítás ellenére megjelentek Rómában, a zsinat kezdetén, s anyomukban aztán eljöttek a többi ortodox egyházak küldöttei is. A zsinat utolsó nagy dokumentuma, a *Gaudium et spes*, Egyház a mai világban, részletesen foglalkozik az ateizmus kérdésével is. Nagy vita alakult ki a zsinaton, hogy a kommunizmust kifejezetten elítéljék-e. A kommunista országok püspökei ekkor nagyon határozottan kérték, hogy ne provokálják ezeket a kormányokat. Mint a nem-hívók titkárságának elnöke, én voltam a felelős e fejezetek elkészítéséért. Végül az a döntés született, hogy az élesen elítélő fogalmazást inkább elkerüljük.

Sok vita volt a vallásszabadság kérdéséről is, de ez akkoriban elsősorban nem az ateizmussal függött össze. Egyes nyugat-európai országokban — gondolok például Spanyolországra — a kormányzat sok szállal hivatalosan is kötődött az egyházhoz. Sokan kívánták ekkor, hogy definiálják, mit is jelent a vallásszabadság. Az államnak biztosítania kell az egyházak szabad működését, de a kettő nem fonódhat össze egymással.

— *A hatvanas években kezdődött a marxista-keresztény párbeszéd kísérlete is.*

— Marxista részről erősen szorgalmazták ezt a párbeszédet, részben propagandisztikus célzattal, részben pedig azért, hogy a másik oldalt, tehát a keresz-

tényeket fellazítsák, ahogyan ezt a békepapi mozgalom esetében próbálták. Meg kell vallani, gyakran sok naivitással találkozhattunk abban, ahogyan a katolikusok fogadták ezeket a kezdeményezéseket.

— *Hogyan értékeli Bíboros Úr a zsinatnak ezt a nyitását a világ felé ma, amikor inkább újra a falak építésének vagyunk tanúi?*

— Az I. és a II. Vatikáni zsinat között többek között az is nagy különbség volt, hogy az I. Vatikáni zsinat zárt ajtók mögött tanácskozott. Ez aztán sok gyanakvást, torz előítéletet váltott ki. A II. Vatikáni zsinat — a pápa kifejezett kívánságára — megnyitotta ablakait, s az egész világ szemtanúja lehetett a zsinat munkájának. Ennek eredményeképpen az egész világ igen nagy érdeklődéssel figyelte a zsinat munkáját.

Minden zsinat után hosszú ideig tart, amíg az eredményei gyümölcsöt hoznak és befogadásra találnak. Így volt ez például a tridenti zsinat esetében is. Nem kell csodálkoznunk rajta, ha ma is csak lassan válik közkinccsé a zsinaton kialakult új szemlélet.

— *Hogyan indult el a zsinat munkája?*

— A zsinat előkészítésére a pápa külön bizottságot hozott létre. Engem is meghívott. Különböző témákat kellett javasolnunk, olyanokat, amelyek a mai egyházban a legfontosabbak. Hatvan témát gyűjtöttek így össze, és rengeteg javaslatot, részletes megokolással. Kezdetből nyilvánvaló volt, hogy ennyi témával képtelenség foglalkozni. A zsinat első munkanapján felállt Liénart bíboros, s azt javasolta, hogy hozzunk létre különbizottságot a témák előkészítésére. Döpfner és Alfrink bíboros mellett én is tagja lettem ennek a bizottságnak. Az is nyilvánvalóvá lett: a zsinat az egyház legfőbb tekintélye, törvényhozó szerve, neki magának kell tehát meghatároznia azt is, hogy milyen témákkal kíván foglalkozni. Ekkor aztán szépen félretettük a sok-sok javaslatot, és végiggondoltuk, melyek azok a legfontosabb feladatok, kihívások, amelyek ma az egyház előtt állnak.

A vélemények persze eltértek egymástól. Egyesek szerint a liturgia a legártalmatlanabb téma, bár itt is jelentős változtatásokat javasoltak: az áttérést az anyanyelvre, a liturgia megújítását, a liturgikus tér átrendezését. A katolikus hívek azonban nem voltak felkészülve ezekre az újításokra, sokan megbotránkoztak rajtuk. Azzal vádolták a zsinatot, hogy megingatja az embereket a hitükben. Sok bizalmatlanság, vád és gyanakvás fogadta a liturgikus konstitúció rendelkezéseit. A lelkipásztori bölcsesség azt kívánta, hogy lassan, fokozatosan, kellő előkészítéssel vezessék be a zsinat előírásait.

A zsinat utáni években aztán újabb problémák jöttek felszínre. Kiderült, hogy a hívek, sőt a papok jórésze sem olvasta el alaposan a zsinati szövegeket, másrészt, hogy sokan csak néhány jelszót használtak fel a zsinatból. „Az egyház mindent modernizál, mindent megváltoztat, s ezáltal elveszti az eredeti lényegét.” Sokan félreértették a zsinat tanítását, s ezért aztán egyéni beállítottságuk szerint értelmezték, az egyházon belül, de az egyházon kívül is. A liturgiáról beszéltem az előbb, de sok hasonló gyanakvást, félremagyarázást és félreértést említhetnék például az ökumenikus mozgalom területén is.

— *Hogyan látja Bíboros Úr a zsinat befogadását a volt kommunista országokban?*

— A kommunizmus összeomlása után lassan oldódik az a sokkhatás, amely ezeket az egyházakat érte. Sok országban nincsenek szemináriumok, könyvek, hivatások, hiányzik a hitoktatás, nem ismerik még a zsinati dokumentumokat sem. Albániában például egyetlen papszentelés sem volt lehetséges az elmúlt évtizedekben, olyan brutálisan üldözték az egyházat. Amikor a felszabadulás eufóriája 1989-ben elmúlt, rá kellett ébredni, hogy az egyháznak az újrakezdés rendkívüli nehézségeivel kell szembenéznie. Ez új lehetőségeket nyit az ökumenikus kapcsolatokban is. Komolyan fölvetődik a kérdés, nem mehetnénk-e vissza a nagy szakadások előtti egységhez. Korábban ezekben az országokban a keresztény egyházak közti dialógust mesterségesen is gátolták.

— *Hogyan látja Bíboros Úr a szekták terjedését Nyugat-Európában, s a kommunizmus alól felszabadult országokban?*

— Az ökumenikus párbeszéd a történelmi egyházakkal, az Egyházak Ökumenikus Tanácsához tartozó egyházakkal folyik. Az 1960-as évek végétől robbanásszerűen terjedni kezdtek az új szekták. Ezek most abba a vákuumba léptek be, amelyet a kereszténység ellangyosodása okozott a nyugati jóléti társadalomban. Itt Bécsben sem tudnám megmondani, hány szekta, vagy másképpen fogalmazva új vallási mozgalom működik, oly sok kisebb-nagyobb csoport található. Meglepően sok embert tudnak magukhoz vonzani, a hagyományos plébániáktól is, elsősorban a magányosokat, a világnézetükben vagy érzelmi világukban bizonytalanokat, akik úgy érzik, az egyház nem foglalkozik velük eléggé. Úgy is tekinthetjük őket, mint akik így protestálnak a mi elégtelen lelkipásztori módszereink ellen, s akkor bizony komoly lelkiismeretvizsgálatot kell tartanunk.

— *Hogyan telnek most Bíboros Úr napjai?*

— Korábban Bécs érseke voltam, most egyszerű káplánja. Sokfelé hívnak, bármálásra, előadásokra, lelkigyakorlatokra. Teszem a dolgomat, ameddig az Úr azt nem mondja: most már elég, gyere haza, barátom.

Lukács László

Számunk szerzői:

Aszalós János matematikus

Korzenszky Richárd bencés

Rónai Zoltán író, Madrid

Sumonyi Zoltán író, költő

Hollósi Éva művészettörténész

Eva Petrik tanár, az osztrák Katholische Aktion elnöke

Szabó Ferenc jezsuita

RÓNAY LÁSZLÓ

A próza válasútja

Ahogy az új magyar líra kezdőpontján kétféle törekvés képviselőiként jelent meg Ady Endre és Babits Mihály, a magyar próza forradalmasítói előtt is két lehetőség állt. Ezt a csak látszólag annyira különböző prózapoétikai választást testesíti meg Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond pályája. Krúdy ezer szállal kötődött a századvéghez, s amikor megszabadult a mikszáthi hatásoktól, reális elemekkel teli modern álmvilágot teremtett. Móricz inkább Ady Endre párja: sorsvállaló prózaíró, aki kijárta a naturalizmus iskoláját, majd a józan magyar népi szemlélet úttörője lett, anélkül, hogy különösebb jelentőséget tulajdonított volna a modern próza szemléletét és kifejezés módját átható intellektualizmusnak. Ösztönös és hatalmas írástehetsége, kirobbanó ereje révén lett igazán nagy író, miközben valóságismerete és szomjas kíváncsisága mindvégig fogékonnyá tette az újra.

Móricz Zsigmond

Egyszerre járta ki Mikszáth, a naturalizmus és Nietzsche iskoláját. Első nagyszabású regényének, a *Sáráranynak* főhőse, Turi Dani szívében hordozza azt a pogány érzésvilágot, lebírhatalatlan, gőgös éntudatot, amelyről Nietzsche írt, ám mindezt sivár, önző, kisszerű, bérítő környezetben, ahol ekkora bírvágy és szenvedély csak tragikus véget érhet. Vagy ha nem tragikus, akkor tragikomikus, mint *Az isten háta mögöttben* (1912), ahol az öngyilkossági kísérletet elkövető kisvárosi Bovaryné az ülepére esik.

Mikszáthot idézik viszont azok a pályakezdő regényei, amelyekben a dzsent-rivilág halódását mutatta be, ám ábrázolásának élességét, erejét gyengítik ekkori szemléletének idilli, megbocsájtó vonásai, melyek még a nagyobb igénnyel írt *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (1914) világát is áthatják. Talán csak a *Jó szerencsét* előlegezi azt a tragikus életszemléletet, következetesen előkészített drámai végkifejletet, amely legnagyobb műveit jellemzi. Már ebben a regényében feltűnik az előre elrendelés baljós és bérítő tudata. Hősei szinte kivétel nélkül keresztjük alatt görnyedve haladnak nyomorúságuk útján, amelyről csak a szerencse, a múlt század regényvilágának jól ismert Fátuma térítheti el őket.

Lobogó szövétnék címmel egy falusi pap élettörténetébe kezdett 1910-ben, jóval a háború előtt. A háborús események hatására azonban átdolgozta, kiszélesítette cselekményét, mert „a vér és acélözön előtti magyar élet képére” akarta művét

kiteljesíteni. Így jelent meg 1917-ben *A fátklya*, a magyar messianisztikus életérzésnek talán legteljesebb dokumentuma, amely egyszerre minősült nemzetgyaláznak és hatalmas tettnek. A főhős, Matolcsy Mátyás előbb szövetséget köt a bűnnel, majd szembeszáll vele, és ebben az öldöklő küzdelemben, embertársaiért feláldozva magát a szeretet jegyében fogadja a halált. „Elvégeztetett, de semmi sem tisztázott” — ezek utolsó szavai. Az égő csűr fénye, a haldoklók jajsza valóban messzebbre mutat: a nagy világégésen túlra, ahol új érzések születnek s új elhatározások szükségesek.

Már ebben az első korszakában, novellában, regényben is bizonyította és hitetlenül ábrázolta, hogy az emberi élet egyik legfontosabb eleme a szexualitás. Az érzelmeket olykor túldimenzionálja, férfialakjait hatalmas vágyak hevítik, az asszonyok szinte szétroppannak karjaik között. Férfi és nő küzdelmét démonikus szenvedélynek mutatja, a kielégítlenség hőseinek egyik visszatérő fájdalma. Kortársai körében meglehetősen felháborodást keltett e probléma kendőzetlen megjelenítésével. Móriczra azonban épp e miatt mondták, hogy naturalista, holott a szenvedélyességet végzetesnek láttatta, mert abban is benne rejtett az előre elrendelés, a fátumszerűség.

A háború után egyik legfontosabb célkitűzése lett az önértelmezés, illetve olyan modell kimunkálása, amelyben az érzések, a szenvedélyek és a bölcs megfontolások egyensúlyba kerülnének. Néhány író társával együtt józanul ismerte föl, hogy a megváltozott történelmi adottságok között, azzal, hogy a magyarság kis és kiszolgáltatott népe lett Európának, védekező, az erőket egyesítő és okosan kihasználó magatartásra és szemléletre volna szükség. Ezért ábrázolta leleplező erővel a kor kisebb és nagyobb erkölcstelenségeit. Egy-egy története voltaképp korrajz, ennek keretében akarta megjeleníteni azokat a romboló erőket, melyek gátolják az erők koncentrációját, a paraszti rétegek felemelkedését.

Móricz esetében a nép meghatározó fogalom, és teljesen újat jelent. Ő fedezte fel a paraszti életet és gondolkodásmódot mint irodalmiasítható anyagot, amely ugyanakkor erkölcsi következményeket is magában rejt író és olvasó számára egyaránt. Előtte is voltak írók, akik a paraszti életet, szokásokat ábrázolták. Gárdonyi Géza, Tömörkény István és Móra Ferenc prózaírói művészetének azonban elidegeníthetetlen eleme az idealizálás. Még legtragikusabb történeteik felszínén is ott fénylik a halovány reménysugár, megbocsájto mosoly. Móricz regényeiben és elbeszéléseiben hiába keresnénk ilyesmit. A paraszti gondolkodásmódot, észjárást, a paraszti lét kiszolgáltatottságának tragikumát, a természeti ember szoros szövetségét környezetével és idegenkedését mindenfajta hatalomtól bámulatos megjelenítő erővel ábrázolta, ez a világ döbbenetes újdonságot jelentett kortársai számára. Senki sem vette addig magának a fáradságot, hogy ilyen mélyre szálljon, s ilyen sűrű életanyagot hozzon a felszínre. Nem volt szüksége arra, hogy társadalombírálatát esszéikben vagy tanulmányokban fejtsse ki, hiszen amit megmutatott a társadalom mélyrétegeiből, az magában hordta az egész keserű ellehetetlenülésének, végre szántságának bizonyosságát. Elsősorban a magyar Alföld írója volt. A lefojtott, romboló erővel felszínre törő, pusztító energiák megjelenítője. Ezek a fékezhetetlenül tomboló indulatok ott éltek ennek az alföldi mikrotársadalomnak minden rétegében. Ennek szinte minden jellegzetességét megmutatta egymást követő regényeiben és elbeszéléseiben. Még amikor idilli fénybe vonná is a fiatalok egymás iránt fellobbanó szerelmét és tiszta érzéseit, mint a *Pillangóban* (1924) tette, akkor is keserves a végső tanulság: az érzelmeket elsekélyesíti a szegénység. A *Kivilágos kivilradtig*-

ban a dzsentri romantikát temeti el, a haláltáncot mutatja be. Ennek tragikus végkifejlete az *Úri muri*, amely azt a tanulságot fogalmazza meg, hogy a legjobbak is „kihullanak a rostán”, ha nem fékezik indulataikat. Még kétségbeesőbb leleplezése a társadalmi viszonyoknak, a *Rokonok*, amelyet 1930-ban írt. Ennek is az a tanulsága, hogy ki kell alakítani önmagunkban egy alkotó magatartást, szembe kell szállnunk a bűnnel, a kisszerűséggel, máskülönben úgy nyel el, mint a rokonok pártfogást követelő karja Kopjásst, a regény főhősét.

E végzetesnek mutató társadalmi romlással szemben ki akarta küzdeni a megmaradást, az eszmények megtartásának hiteles magatartását. Az eszmélés és elhivatottság regénye a *Légy jó mindhalálig* (1920), amelynek gyermekhőse végül meglátja a kitörés esélyét: tanítania kell az egyszerűeket, a szegényeket. De igazán jelentőset e vonatkozásban az *Erdély* alkotott. A háromkötetes mű 1935-ben jelent meg, de legjobb részét, a *Tündérkert*-et 1921-ben kezdte írni és 1922-ben adta ki. A regény történelmi keretben játszódik: Báthory Gábor erdélyi fejedelemiségének idején. Báthory jellegzetes Móricz-hős, féktelen és fékezhetetlen indulatokkal, amelyek sosem engedik felszínre jutni jellemének értékes vonásait. Turi Dani párja, csak épp a 17. század elején: „... hiányzott benne a nyugalom s a higgadtság: azt hitte, valamit elképzelni, az már végre is van hajtva.” Hatalmas terveket sző, egyiket a másik után, anélkül, hogy végrehajtaná őket. A magyar szalmaláng-természet kel életre benne. Maga alá akarja gyúrni egész környezetét, a katonákat, az udvaroncokat, az asszonyokat és az ellenségeit. Csak hideg, szinte érzéketlen feleségével nem bír, és a józan történelmi alternatívát képviselő Bethlen Gáborral. „A kettejük vitáiban — olvassuk a regény egyik elemzésében — a magyarság két arca vitázik: a fantasztá, lángtermészetű, hódító szomjú, erején felül vállalkozó Attila-álmú, meg a józan, számító, valósággal leszámoló, szerényen építő s keményen megtartó.” S hogy Móricz igazságát végül Bethlen fogalmazza meg — bár Báthoryt teremtette szíve indulatai szerint —, az egyben azt is mutatja, milyen magatartásban látta s mutatta a továbblépés és megmaradás esélyét Trianon tragédiája után. Már ekkor készülődött benne az a jelszó, amelyet később a Kelet Népe címlapjára írt: „Hagyd a politikát, építkezz!” S bár átértette s a félelmetes erejű *Barbárok*ban meg is mutatta, hogy a keleti indulatok mennyire rombolók s milyen mélyen ivódtak az emberi viselkedésbe, *A boldog emberben* viszont már rátalált a lehetséges alternatívára: nem lázadni kell, hanem nyugodtan, csendesen számot vetni a sorssal és az apró élettényekben keresni és megvalósítani a személyiség boldogságát. Ábrázolásmódja a krónikásé, de megszépíti lírai együttérzése és alakja iránt érzett szeretete. A szegénységből kitörni vágyó paraszti alak megformálására egész írósága alatt óriási igénnyel készülődött. A *Rózsa Sándor a lovát ugratja* (1941) kétségtelenül egyik legtökéletesebb alkotása lett. Talán nem is annyira a benne megmutatókozó szándék kifejeződése miatt, hanem előadásmódja teszi varázslatossá. Az író is belefeledkezik a mesébe, boldog azonosulással kelti életre azt a tájat, amelyet a legjobban ismert, s olyan figurákkal népesíti be, akiket annak idején ő hozott az irodalomba, s ahol azok azóta — részben a népi irodalom jóvoltából — teljes jogú tagok lettek. A *Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét* című művében nem ilyen egységes a mese, s a kor nemzeti tudatát is izgatta, hogy erősen bírálta benne Kossuth elképzeléseit. Ki merte mondani, hogy a 48-as törekvések semmit sem jelentettek a szegényparasztság számára. Az a középneemesek ügye volt, nem véletlen, hogy a regényben a történelmi eseményeknek legfeljebb a híre jut el a szegényemberekhez.

Az öregedő Móríczt kicsit megfáradva, kicsit keserűen nyugtázhatta, hogy szép és nemes nemzetépítő törekvéseiből semmi sem vált valóra, hiszen a magyarság egy új háborúba sodródott, s e tette mögött hiába keresnék a józan történeti számvetés gesztusait, melyek az ő számára annyira fontosak voltak.

Krúdy Gyula

Első korszakára kétségtelenül hatott Mikszáth Kálmán kicsit megbocsájító, kicsit ironikus szemlélete. Novelláiból a lassan elszegényedő, bezárkózó, de nagyokat mulatozó, vadászgató nemesurak világa bontakozik ki. Nem leleplező erővel ábrázolta őket, hanem a lehulló életforma mítoszát teremtette meg. Hiányzik elbeszéléseiből a tanulság levonása, csendesen, álmodozva, nosztalgikus fájdalommal tekint e halálra szánt életformára.

A 10-es évek elején fordulat következett be prózájában. Novelláiban feltűnik a világirodalom egyik jellegzetes alakja, az utazó. Szindbádnak nevezi. Ez a csodálatos, önmaga kalandjait is a legendák fénytörésében elmondó, mindig udvarias, csendes szemlélődő férfi női karok kikötőjében érzi igazán otthonosan magát, legszívesebben békebeli ízeket élvez, s egy már eltűnt világ díszletei között sétál sűrűn változtatott kedveseivel, vagy szomorúan mereng egy sír felett az elmúlásról. Utazik, türelmesen keresi vagy visszaidézi a boldogságot, közben meghal, de a sírkamra hidege fölébreszti, s mesél-mesél megállíthatatlanul, miközben asszonyok és lányok ellágyulva hanyatlanak karjaiba, hiszen békebeli lovag ő, szíve telve nemes érzésekkel, s létével bizonyítja, hogy a mesék világa valóra válhatik.

A Szindbád-történetekben Krúdy alighanem szándéka ellenére megteremtette azt a prózai nyelvet, kialakította azt a látásmódot, mely a magyar elbeszélést a legfontosabb európai törekvésekhez kapcsolta. A próza lirizálása, a cselekmény asszociációk révén megvalósuló dimenzióváltása, múlt és jelen egybejátszatása nála szinte ösztönös gyökerekből táplálkozik. De tudatos, ahogy asszociációinak adekvát nyelvet teremt: nincs még egy magyar prózaíró, akinek stílusa ennyire zenei, ilyen megejtően dallamos volna. 1913-ban érkezett a csúcsra *A vörös postakocsi* című regénnyel, amelyben álombeli tájakra röpíti ugyan a kocsi utasait, Alvinczi Eduárdot, a Szindbád-variáns Rezeda Kázmért és a Pattantyús utcai dámákat, de ez az álomvilág minden érző és vágyakozó ember szívében ott él, ez az az „ismeretlen birtok”, amelyet majd Alain Fournier hősei keresnek olthatatlan szenvedéllyel, ez az a világ, amely egy valahol felépített szanatórium vagy kert képében jelenik meg ezer és ezer változatban. A béke és az idill menedéke, ahol életre kelthető a tiszta szerelem éppúgy, mint a bordélyok csömörbe fúló egymásba kapaszkodása. A háború felé rohanó világban a nyugalmas békeség utolsó híradása volt e regény, amely azt sugallta példátlanul sok olvasójának, hogy a szemlélődés az egyetlen olyan állapot, amely megteremtheti a lélek egyensúlyát.

Aztán 1917-ben ismét útnak indult a „vörös postakocsi”, ez utolsó előtti útja (az utolsóra egy évtized múlva indul a *Valakit elvisz az ördögben*): két emlék között olyan országban, ahol „az árnyékok tovább élnek”, mert ez a birodalom a lelkekben létezik. Pesten csatlakozik a társasághoz Rezeda Kázmér, akinek szerelmi kalandja a valóság ízeit lopja az álomregénybe. De az álom, a merengés jó érzése azért nem múlik el, hiszen a páratlan érzékkel adagolt, mindig várat-

lanságukkal ható jelzők, az egyre nagyobb távlatokba nyíló képek, a mondatok megejtő zenéje azt sugallja, hogy varázslat tanúi vagyunk, egyszerre valóságos és képzelt események részesei, miközben hiteles díszletekkel benépesített, de csak a lélek mezőin élő tájban utaznak a postakocsi kíváncsi vándorai. Passzívok ezek az utazók, átadják magukat révületeiknek, ernyedten dőlnek hátra a kocsi párnáin, s érezni, hogy ez halálos út, hiszen egy életformát, léletszemléletet temetnek, amely azonban telve van szépséggel, elgondolkodtató jelképekkel. Álomszínpadon játszódik *Az útitárs* (1919) is. Eszténa szomorú históriája mögött egy felvidéki város 200 éves története sejlik föl, mint egy jelenés. A hasonlatfűzerekből feltáruló múltat mindig ellentéppontozza a halvány önrónia, amely azt sejteti, hogy bármily gyönyörű is a „volt”, a jelentől nem szabadulhatunk. Az idő nemcsak a változások óra, hanem hangulatunk tükörképe is. Krúdy idejének atmoszférája van, s hovatovább regényeinek meghatározó tényezője lesz. Búcsúztatásra készül, s benne az utazók is folyvást búcsúznak, temetnek, elválnak álmaiktól és attól az álombeli érzésvilágtól, amelyet végleg elveszejtett a kíméletlen valóság.

1919 után sem gazdagodott túl sok új színnel, árnyalattal ez a sejtelmes világ. A közeg azonban módosul: a városi kocsmák, borozók, csarnokok népe kél életre az író pesti regényeiben. Érzésviláguk azonban olyan nemes, mintha csak vendégségbe érkeztek volna ők is a nyomorúságos földre, mint Kosztolányi *Hajnali részegségének* az emberi élet lényegére ébredő költője.

A *Boldogult úrfikoromban* (1930) ennek az új közegnek talán legteljesebb ábrázolata. Természetesen nem típusokat, nem történelmi eseményeket mutat benne, hanem egy kocsmá belsejét, ahol megtelepszik Kacs Kovács, a háztulajdonos, Podolini Lajos, a magasra nőtt ifjú és Vilmosi Vilma, aki valaha a Felvidéken tanított. Miközben megrendelik reggelijüket, lassan benépesül a kocsmá. Egy társaság az átmulatott éjszaka macskáját igyekszik sörökkel enyhíteni, de van itt báró, rejtélyes olasz, természetesen szerkesztő, s folyvást nő a társaság, míg végül táncrea perdülnek, s elbúcsúztatják a béke e furcsa, de teljesen valóságos szigetét, amelyet másnap elad tulajdonosa Vilma kisasszonynak, s vele Podolini Lajosnak, aki bőséges tapasztalatokkal rendelkezik, hogy egy effajta intézményt üzemeltetni tudjon. A köznapok boldogsága ez. Ezek a szertartásos borivások, nekikészülések, kézcsókok Krúdy regényvilágának fontos kellékei. Gavallérok emelik meg kalapjukat utolérhetetlen grandezzaival, pincérek várnak türelmesen a rendelésre, mert tudják, hogy a rendelő ismeri még a békebeli szokásokat, s közben megáll az idő, átváltozik hangulattá, melynek éppoly fontos eleme a temetési menet, mint a párolgó húsleves illata.

Szecesszió és szimbolista próza

Krúdy tulajdonképpen az átmenet írója. A századvégi törekvéseket teljesítette be, de ugyanakkor átmenetet jelentett a magyar prózai törekvések és az európaiak között is. Néhány vele egykorú prózaíró is az újabb európai irányzatok jegyében alkotott. A képzelet megszállottja volt *Cholnoky Viktor* (1868–1912), aki távol-keleti tájak díszleteivel népesítette be titokzatos légkört árasztó elbeszéléseit, melyeknek misztikus, sejtelmes, borzongató hangulata a tapasztalás lehetetlenségét bizonyítja. Döbbenetesen túldimenzionált öntudat és szinte kórosra növesztett személyiség jelenik meg *Szomory Dezső* (1869–1944) művészetében,

amely szemképráztató stílusbravúrraival és sajátos zenéjével nagyszabású, de csak a kiválasztottakat megragadó torzó. Az élettől, a nyers valóságtól elfordulva feledkezett bele a szimbolizmus feloldást adó világába *Színi Gyula* (1876—1932), aki elsőnek rezonált kora gyermekkultuszára. Szorongásos, gátlásos, boldogtalan hősök népesítik be *Cholnoky László* (1879—1929) világát is. *Tamás* (1929) című regényében éppúgy a személyiség széthullását ábrázolta, mint *Babits A gölyakalifában*.

Nosztalgikus objektivitás

Ennek a korszaknak egyik legérdekesebb alakja a kicsit titokzatos *Török Gyula* (1888—1918) két regényében is megrendítően hiteles képét adta a dzsentrivilág széthullásának. *A porban* (1917) főhőse, Kender Pál mintha Goncsarov Oblovjának volna egyenesági leszármazottja, akaratbeteg, cselekvésre képtelen, soha meg nem valósuló terveinek élő, hasadt lelkű személyiség. *A zöldkőves gyűrű* (1918) főalakja már megpróbál beilleszkedni polgári környezete életvitelébe, de nyilvánvaló, hogy lelke jóvátehetetlen sérülést szenvedett, úgy jár-kel a kisvárosban, mint egy nemes de kipusztulásra ítélt vad utolsó példánya.

Különcök

Ilyenek minden irodalomban vannak. Gőgösen vagy sértődötten panaszozzák magányukat, de képtelenek elviselni, ha valaki meg akarja osztani velük árvaságukat, vagy enyhíteni kínjaikat s letörölni sokszor festett, sokszor valóságos könnyeiket. Nem ebbe az életbe valók, szűk vagy elviselhetetlen számukra hétköznapiaságával.

Tragikus különce a magyar prózairodalomnak *Csáth Géza* (1887—1919). Rendkívüli sokoldalúsága, műveltsége révén lehetett volna rajzművész, zeneszerző, író, de ő az orvosi hivatást választotta, s lehet, hogy ez okozta végzetét, hiszen elmeorvosi szakmája gyakorlása során akadálytalanul juthatott hozzá azokhoz a kábítószerekhez, amelyek tönkre tették életét és szétrombolták személyiségét. Kiváló zenekritikus volt, remek novellistának indult. *A varázsló kertjében* (1908) van néhány olyan elbeszélése, amely díszre bármelyik antológiának (*A vörös Eszti*). Lélekrajzait és az eseményeket néha a kegyetlenségig fokozta, az *Anyagyilkosság* félelmetes naturalista hűsége borzongató előjátéka sorsának.

Fantasztikus figura volt *Harsányi Kálmán* (1876—1929). *Kristálynézők* című regényének (1914-ben jelent meg első kiadása) „feljajdulásával” Szabó Dezső magatartását előlegezte. Költészetében azt a hangot folytatta, amelyet az öreg Arany János szólatlatott meg, de fellépte idején már túllépett rajta a korízlés. Hatalmas műveltségénél csak szándékai és törekvései voltak a nagyobbak, de mert nem talált állandó fórumra, hiszen sem a konzervatívok, sem a modern irodalom képviselői nem fogadták be, a megfelelő kritikai visszhang híján légüres térben játszódnak regényei és drámái. *A Kristálynézők* főhőse, Balogh Fábián is e visszhangtalanságba örül bele. Be akarja bizonyítani, hogy a múlt visszavárázsolható. Voltaképp Cholnoky Viktor is hasonlóra vállalkozott a *Tammuzban*, Ambrus Zoltán is a *Ninive pusztulásában*, Krúdy is a felvidéki városok félmúlt-

jának visszaélésével. A törekvés közös: a kietlen jelennel szemben eltalálni egy boldogabb, védettebb, emberibb létformába.

A sok különc között Füst Milán (1888—1969) alkotta a legkülönösebb világot, amely egyáltalán nem enged a valóság törvényeinek, mint ahogy e furcsa író sem volt hajlandó a valóságban élni. Életrajza sincs. Hiszen nem egyszer nyomtatókészen hangsúlyozta, hogy életrajza munkarajzával, a műveivel azonos. Költészetében, megírt és újraírt verseiben az *Ezeregyéjszaka* álomvilágát vegyítette egy modern próféta jajgató látomásaival. Hatalmas legendagyártó volt, életét is, művészetét is „ködösítette”, s még esztétikájában is folyvást a tettetésnek egy különös válfajával találkozunk: a nagyszerű megfigyelésnek hatását ő maga csökkenti szándékoltan naiv megjegyzésekkel. Látomás és indulat vezérelte a művészetben, de az volt a meggyőződése, hogy a dolgokon és az életen nem lehet változtatni (*Változtatnod nem lehet*), ezért e két érzelmi elem csak szemléletét hatja át, a világhoz való viszonya szinte változatlan. Ő is a nagy elvágókl közül való: Arméniába, Perzsiába menekülne legszívesebben, s versvilága leginkább a halállal eljegyzett középkort idézi lángoló távlataival, folytonos zsoldáros könyörgéseivel. Az örök emberi tragikumot és elvágódást foglalta versbe, s nagy elvágódó. A *feleségem története* című regényének Störr kapitánya is, aki ráébred, hogy a boldogság és a bánat egymástól elválaszthatatlanok. Prózája is a fantasztikumban játszódik, képzeletbeli színtereken, az *Advent* például a puritánok Angliájában, a 17. században. A regény fiatal főhőse üldözött katolikus, kíváncsiságával szinte kihívja maga ellen a végzetét. Füst Milán azonban azt bizonyítja, hogy a gyöngeség is hatalom; a szeretet olykor erősebb, mint a mindent lebíró akarat: a rettegett, kemény bíró ennek jegyében menti föl a londoni katolikusok között elfogott és bíróság elé állított ír lázítót.

Füst Milán öntörvényű művészete voltaképp a mallarméi—wagneri Gesamtkunsttal rokon, túlcsigázott, de objektivált szenvedése és időtlen világa a boldogtalanság jajszázában ért a végpontra:

*Uram, az én életem hiábavaló! Egy görcsös keserűség,
Egy fuldoklás az egész!... Ó, nagy szabadító! Kiáltok!
Ó, nagy szabadító! Szabadíts meg engem!
Lásd, vakultan a porba hullanék nagyságod előtt,
Lásd, hinném, hogy az égi fénynek én is részese vagyok,
Tréfás is volnék talán — s fogya, telve
Kis dolgomon kontárkodva — élnék, mint a hold!
Fuldoklás az egész: — Én csak egyet kértem,
S meg nem adtad!*

(Egy hegedűművészhez)

Hatása rendkívüli: ő teremttette meg a magyar szabadversnek azt az eredeti változatát, mely szabálytalanságában is megőrzött valamit a hagyományokból: a szabadversbe belejátszatja az időmértékes lüktetést, s így munkált ki egészen sajátos vershangulatot és — zenét. Aki a harmincas években költő lett, az ő iskoláját is kijárta, s alighanem felszabadultan lélegzett fel, amikor elhagyta a zordon félelmetes mestert.

A maga nemében különc volt Karinthy Frigyes (1887—1938), e korszak legzseniálisabb tehetsége is, aki mint a legtöbb zseni, kifogyhatatlan volt ötletekből, de nem mindig jutott el megvalósításukig. Igaz, ezek között találmányok, rejtelmes használati eszközök is voltak, melyek sikerében eleve nem bízott. Meg volt győződve arról, hogy a tudományos haladás boldoggá teszi az emberiséget, s

arról is, hogy a lélektan új világot nyit meg, amelyet ugyanúgy lehet majd ábrázolni és szemléltetni, mint a valóságot. Az örület, az álom fontos eleme már korai írásainak is, de legalább ennyire fontos volt íróniája, amelynek zseniális megvillanása a folyvást bővített, az olvasók által szinte kikövetelt új és új változatokban napvilágot látott *Így írtok ti*, amely az újabb magyar irodalom görbe tükrének készült, ám az újabb és régebbi irodalom szatirikus rajza lett a modorosságok kigúnyolásával és Karinthy páratlannak mondható beleélő képessége révén. Kritika, szatíra, irodalomtörténeti igény keveredik e sorozat lapjain, s elmondhatjuk, ő is megírta a saját irodalomtörténetét, mely nevetségessé tett ugyan, mégis büszke lehetett, aki tagja lett ennek a furcsa, meghökkentő, ezzel együtt hiteles galériának.

Ugyancsak zseniális remekelése volt a *Tanár úr, kérem* (1916). A diákélet szorongó derűjének, a tanár—diák viszony paradox helyzeteinek nincs még egy ilyen megértő, mégis leleplező rajza a világirodalomban. Steinmann, a stréber „grófnő”, a „bezzeg”, a kiváló tanuló; a bukott diák; az iskolából elkésző nebuló ma is része életünknek, de azóta sem akadt ennek a mikrokozmosznak Karinthyéhoz hasonló találó ábrázolása. A paradoxon elidegeníthetetlen része művészetének, ezzel bizonyítja, hogy az értékek relatívak, a világ szétesőben van, s gondolkodás útján lehet visszaálmódni és visszaállítani egységét.

Ennek a képtelen világnak kifordított rajzát adta fantasztikus, utópikus regényeiben, az *Utazás Faremidóba* (1916) és a *Capillária* (1922) lapjain. A két egybe tartozó mű Gulliver újabb utazásait meséli el a zenélő gépemberek és a nők tengeralatti országába. Hősének mindkét útja során arra a felismerésre kell jutnia, hogy az értelem — értelmetlen, a kultúra pedig saját végzetét rejtí magában. A *Capillária* német kiadása elé H.G. Wellshez írt ajánlásában elmondja, hogy a zavar egyetlen megoldása az analízis lehet, a higgadt elemzés, hiszen a rémülettől felzaklatott idegek nyomán a világban is elszabadult az örület, „s nem akadt, aki így tette volna föl a kérdést: micsoda gyalázatos, pokoli század lehetett az, amelynek lángelméi megőrültek”.

Nem véletlen, hogy egy nagy enciklopédia megírására törekedett, tudása meg is volt hozzá, de hiányzott belőle az enciklopédisták kitartó szorgalma, egyetlen célra koncentráló szenvedélye és építő ereje. Élete végén mégis eljutott egy zseniális összegzésig *Utazás a koponyám körül* című regényében, melyet a mítoszokat és legendákat meghaladó tudománynak ajánlott.

Minden műfajban maradandót alkotott, megrendítően hiteles költeményeket, emlékezetes elbeszéléseket is írt. Talán azért nem ismerték fel igazi nagyságát, mert ő maga is elbagatellizálta művészetét, többre értékelte a tettnél és a szorgalomnál a makacs, szevedélyes kíváncsiságot.

Különös, magában álló írója volt korának Tersánszky Józsi Jenő (1888—1968) is. Naturalista szemléletét gyermeki naivság, szeretetre és megértésre szomjas hősök galériája ellenpontosította. Az élet számkivetettjeiről írta legtöbb, egészen sajátos stílusú művét, de nem a szegényparasztokról, mint Móricz, nem is a proletárokról, mint Kassák Lajos, a magyar avantgárd nagy alakja, hanem a társadalom peremére szorult szélhámosokról, kisstílu ügyeskedőkről, utcalánnyá zuhlott vagy zuhllesztett hajadonokról, akik mégis tisztaszívűek és boldogok, abban az értelemben, ahogy Jézus beszélt róluk. Mélyen evangéliumi szellemű író volt, jóllehet hősei folyvást kisebb-nagyobb vétkekbe esnek. De sosem a saját hibájukból, hanem a tiszta érzéseket nem ismerő társadalmi rend vagy történelmi helyzet taszítja őket.

Magában állt kortársai között is, akik becsülték ugyan egyéni írásművészete miatt, de kicsit lenézték, mert nem vette olyan komolyan az irodalmat, mint ők, s hiányzott belőle a bölcseleti érdeklődésnek az árnyéka is. Ehelyett szinte minden művében megcsillan a részvét, amely az európai prózának is fontos eleme volt az expresszionizmus révén, amely Tersánszkyt aligha érdekelt. Sokkal intenzívebben foglalkoztatta képzeletét, hogyan tökéletesítse magát a furulyajátékban, amelynek tényleg mestere volt, miképp szervezzon és menedzseljen egy regös-együtttest, hogyan kápráztassa el kortársait csodálatos találmányaival.

Voltak azonban irodalmi „találmányai” is. Az egyik: miként lehet ábrázolni a háború szörnyűségeit anélkül, hogy egyetlen szót szólna magukról az eseményekről. A *Viszontlátásra, drága* (1917), majd ennek kései variációja, *A margarétás dal* (1929) a sorsábrázolás remekművei. Kiszolgáltatott lányok, asszonyok életútját nyomon követve mutatja meg, hogyan zülleszt el az emberi érzéseket a félelem, a kiszolgáltatottság, a rettegés. Hősei folytonos szeretethiányban szenvednek, s ezt az érzést azért tudta oly hitelesen átélni, mert maga is átélte a frontokon, majd a hadifogságból hazatérve „békében” is. Nem véletlen, hogy öngyilkossági kísérletet követett el a húszas évek elején, életösztöne azonban sokkal erősebb volt, így gyorsan ki is úszott a Dunából. A szeretetvágy tündéri színekben pompázó „meséjét” írta meg *Legenda a nyúlparikásról* (1936) című kisregényében, azt bizonyítva, ha az emberek nem képesek is egymást szeretni, ember és állat között — ha mindketten kivetettek és tisztaszívűek — létrejöhet boldogsággal végződő kapcsolat. Jobban bízott a tárgyakban és az állatokban, ezekben a „lelkes” lényekben, mint az emberekben, ezért is választotta regényei és elbeszélései tárgyául a ceruzát, a kézikocsit, a madarat, a kanárit. Elbeszélőmódját az teszi varázslatosan egyénivé, hogy ezek a tárgyak mind emberi mértékkel gondolkodnak, elmélkednek. Azt bizonyítják, hogy cselekvésünk szükségszerűen a rosszra irányul, de gondolataink révén ellensúlyozhatjuk ezt.

Legjelentősebb figurája Kakuk Marci, a széltoló zsvány, a társadalom pere-mén vegetáló, de a legnehezebb helyzetekben is a lélekbe írt tiszta erkölcs érvényét bizonyító, létezésében reménykedő figura. 1923-ban jelent meg először Tersánszky prózájában, akkor ifjúságát írta meg. Több mint tíz évig gyártotta a róla szóló történeteket, részben az olvasók kívánságának engedve, akikben azt a tudatot erősítették ezek a mesékbe hajló történetek, hogy az életben mindig lehetséges kiutat találni, s hogy nem szükségszerűen győzedelmeskedik a rossz.

Még inkább különce volt a kor irodalmi életének Nagy Lajos (1887—1953), aki a naturalizmustól tanulta a legtöbbet, de prózájában eredeti úton járt. Nem a cselekmény bonyolításában látta az élet ábrázolásának legjobb lehetőségét, hanem abban, hogy rezzenéstelen pontossággal mutassa meg az erkölcsi zül-löttséget, amely a társadalom minden rétegét áthatotta már, de ő a polgárt mutatta, mint a romlottság hordozóját. Történetei kérlelhetetlenül kemények és pontosak, látszólagos szenvtelensége mögött óriási indulatok feszülnek. Soha nem volt és nem is lesz népszerű író, már kortársai szemében is amolyan csudabogárnak számított, mosolytalan arca, kemény tekintete tiszteletet keltett ugyan, de tehetsége szerint csak akkor értékelték, amikor *Kiskunhalom* (1934) című írásával a szociográfia egyik kezdeményezője lett, s a *Budapest Nagykávéházban* megalkotta a nagyváros első magyar szociográfiáját.

CZESLAW MILOSZ

Sok vallás lármájáról

Isten meghalt — Nietzsche

Nietzsche meghalt — Isten

(felirat egy plakáton a Berkeley egyetem közelében)

Csak az Isten válthat meg engem, mert feléje törekedvén felülemelkedem önmagamon, és igazi lényegem nem bennem van, hanem fölöttem. Akár egy pókocska, kapaszkodom fölfelé a fonálon, és ez a fonál onnan indul ki, ahonnan jöttem, és ahol a hozzám második személyben szóló Te van. Amit Amerikában vallási megújulásnak neveznek, az független a mezőgazdasági, preindusztriális közösségek által elfogadott alapelvektől. Nem sokat értenének meg belőle azok a zord ateisták sem, a fordított módon vallási fanatikuskok, akik annyi országban sanyargatják az egyszerű embereket azért, amiért azok szeretnék megtanítani a gyerekeiknek, hogyan kell keresztet vetni. A használatos fogalmak többértelműsége azonban oly nagy, hogy pusztán ezek zűrzavara is elemzésre kellene, hogy készítsen. Ez mégis ritkán fordul elő, bizonyos akadályai vannak. Elhatározásomhoz híven alámerülök a homályos közegbe, ahol csak vakon tapogatózva lehet mozogni.

Isten mindenütt megtalálható, akárcsak a mindennapi higiénia kellékei és az orvosságok, a dollárérméken is ott az Isten, *In God we trust*, a nemzeti Isten, a megállapodott rend biztosítója, aki segíti azokat, akik hisznek benne, sokasítja juhaikat és tevéiket vagy gépeiket, megbünteti a hitetleneket és azt parancsolja, válasszunk: vele vagy ellene; pártolja a felosztást: mi a tisztességesek — ők, az istentelenek. A nemzetek és egyének gazdagsága az Istenhez való viszonyuknak, az engedelmességüknek és az erényességüknek külsődleges bizonyítéka, a nyomor belső fogyatékoságról árulkodik, a vétkek súlyosságát tanúsítja. A templomba járással azt bizonyítjuk szomszédainknak, hogy olyanok vagyunk, akikben meg lehet bízni, mert vagy okkal vagyunk hálásak Istennek, vagy a szertartáson való részvételünkkel tanúsítjuk, hogy az isteni Gondviselés megóv a bukástól. Sajnos, ennek az Istennek tartalma egyre levegősebb, és a szószerkekről, nyilvános tribünökről elhangzó neve olyan üres, mint a római császárság isteneinek neve, egyedül a hagyományos értékek iránti tisztelet kifejezésére alkalmas. Sőt: ezt az Istent egyre több ember gyűlöli, ez az Isten nevetségessé teszi önmagát, nyugalmazott Jupiter, régimódi szokásokkal, akinek a létezését senki sem veszi szó szerint.

A vallások sajátos felépítésű egységek, és ellenállnak a körülöttük végbemenő változásoknak, mint ahogyan a templomtorony áll egymagában a gépkocsiktól rázkódó téren. Csakhogy a környékbeli nyüzsgő forgalom kikezdi a tornyot,

fokozatosan mállani kezd, s ahogyan a templom nem a település központja többé, úgy a vallás is, amely valaha egészet alkotva magába foglalta a filozófiát, a tudományt és a művészeteket is, elkülönült ezektől, és az új egységek már nem kedvezőek számára. A civilizáció, amelyben élek, ellentétes a vallással, és a látszatok megóvása, a nagyszerűen szervezett egyházak sokasága, gazdasági hatalma bántón fokozza az általános áttekinthetetlenséget. Minden egyes napom töméntelen észrevétele gyakoroltatja velem az ellen-vallást, és ezt nem tulajdoníthatom a hatalmas neonfeliratok számomra érthető szándékának, amellyel betonspirálok, az autótemetők összepréselt ócskavasa, a gyárak, a hám-ló vakolatú bérházak baljós tájképében hirdetik: Jézus megment a bűntől. Ha ezt nem emberek állították fel, akkor kicsoda? Ők — meg nem is ők — ők, az önmaguktól megfosztottak, akiket foglyul ejtett egy egymásból kölcsönösen merített beteljesülések megkövült váladéka. Bekapcsolom a rádiót az autóban, és a dzsesszel és konkrét zenével együtt áradó prédikációk, átkozódások és felhívások érthetetlen lármáját megint csak nem tudom az emberhez, mint értelmes lényhez kapcsolni. Elsöprik a bizalmamat, odavész a másokkal közös nyelv, a többiek, az egyéni magatartásukat, egy bizonyos állatfajként kell kezelni, egyszerűen vannak és kész, és ez a tolerancia az emberi világot a tehetetlenség, az akaratnélküliség, a természet világává változtatja. Az ókori Rómára gondolok tehát, és úgy érzem, bezárult a kör: néző vagyok akkor, amikor ott már elkészült a talaj a kereszténység számára, holott az mostanra már csak a halódó kultuszok egyike. Így tombolhatott Rómában is az egymással versengő istenek lármája, akikről mindenki tudta, hogy belül üregek, hogy csak retorikai szólamok, és minél jobban terjedt ez a tudás, annál mohóbban kapaszkodtak a formába, a tisztán nyelvi formába, amelyet azért használtak, hogy kölcsönösen megerősítsék egymást a szertartást illetően.

Ez azonban csak felszínes értelmezés, ezek a kategóriák túl általánosak, elsikad belőlük valami lényeges. Nem formálhatok jogot a kibic biztonságos helyére, ha minden konformista alkalmazkodáson túl ott van az egyedi ember, férfiak, nők, akik részt vesznek az istenimádásban, és mivel egészen mások, mint én, nem tudhatom, mit éreznek és gondolnak ilyenkor. Mindenki nyitott, befogadásra kész, ki van téve a tudományban és technikában fogant képek öntudatlan befogadásának, a legkisebb gép is, amelyet használunk, világnézetet tartalmaz, így tehát mindenki, emberi mivoltából eredően, alapvető szükségletből, hódolni vágyó lény, és az ebből adódó ellentmondás az én ellentmondásom is. Nem találok semmi szégyellnivalót abban, ha bevalljuk, hogy készségünk az istenítésre önnön személyünkkel való törődéssel párosul. Csak akkor volna ez szégyellnivaló, ha az emberi lét nem az volna, ami, azaz eleve megfosztottság, lemondás, tehetetlenség, elviselhetetlen teher, amelyet vaksággal elegy heroizmussal mégiscsak cipelünk. Olyan Istenre vágyom, aki rám tekint, aki juhaimat és tevéimet sokasítja, aki szeretni fog engem és megsegít balsorsomban, megment a haláltól, a megsemmisüléstől, akinek nap mint nap kifejezhetném hódolatomat és hálámat.

Az Istennek szakállasnak kell lennie, az égi mezőkön sétálnia. Swedenborg nem hiába bizonygatja, hogy a mennyekben különösképp sok afrikaival találkozott, ugyanis ők naivul jóságos aggastyánnak képzeltek el az Istent. Csak az emberszerű Teremtő emel ki bennünket a kövek és a vizek közül, valamint minden egyéb élőlény közül, egyedül az Ő szája adhat ki jelentéssel bíró hangot, csak az ő füle hallhatja a beszédünket. Ha voltak is törekvések, amelyek tiltották, hogy őt megjelenítsük — hiszen Aquinói Szent Tamás, akit kínzott nyelvünk elégtelensége, azt ajánlotta, hogy csak azon gondolkozzunk el, mi nem lehet az Isten —, az emberek úgy csinálták, hogy Isten elérhetetlenségét ne veszítsék el,

konokul vissza-visszatértek a faragott és festett képeikhez, különleges tisztelettel övezve a férfi ruhát vagy női ruhát viselő Istenséget, Krisztust, az Istenanyát. Még az Ószövetség Jehovája is, nagyon jelenvaló volt dühkitöréseivel és szeszélyeivel, láthatatlanul, az égő csipkebokor lángjától takartan is, mint hang, mint kinyilatkoztatás. A világmindenségről alkotott fogalmakban beállt változás — amely Kopernikusszal kezdődött — idézte elő, hogy egyre nehezebb volt fenntartani az istenség érzékelhetőségét, bár a tetejét és alját vesztett világűr nem azonnal gyökerezett meg a népi képzeletben. Ma ez a tér (késéssel newtoni) mindenkre kényszerítően hat, és megnehezíti az egy Istenre, mint az egyetemes viszonyítási pontra való hivatkozást, mintha ez az egy Isten egyetlen gyújtópontba sűrűsödne. Egyébként bármilyen Ő soha nem elégítette ki a Gondviselés utáni vágyamat. Állok az úszómedence szélén és látom, a szél belesodor a vízbe egy kis ganajturó bogarat. Ügyetlen evickelésétől felborzolódik a napfényben csillogó vízfelület, alatta az áttetsző kék mélység, egészen a medence alján lévő csempékig. Odadobok neki egy falevelet, de ő ahelyett, hogy belekapaszkodna, vakon kapálódzik a lábaival, és a falevél a keletkező áramlattól tovasodródik. Ez elkedvetlenít, már felöltözök, nem fogom kimenteni, és ha egy negyedóra múlva visszatérek ide, a bogár már halott lesz. Talán a végzetem előképe ez. Hallatlanul sok lényt irányít a véletlen, és ha feltételezzük is, hogy ott vannak mellettem a számomra ismeretlen felsőbb lények, mint ahogyan én is ismeretlen vagyok a ganajturó bogár számára, és hogy vannak irgalmas gesztusaik, a találkozás akkor is a véletlenen múlik, mint ahogyan a véletlenen múlik, hogy a bogár nem él az általam felkínált lehetőséggel. Mivel a Föld elveszítette a menny és a pokol közötti térség privilégiumát, az ember pedig elveszítette a kiválasztottság privilégiumát, mivel mindent a hűvös okság törvénye ural, amely az egyéni sors viszonylatában a véletlenszerűség jegyeit mutatja, nem sok remény marad, hogy én másként végzem, mint a ganajturó bogár. Amennyiben a ganajturó bogár nem halhatatlan, engem bánt — mert úgy érzem, jogtalanul bitorlom — a lelke halhatatlansága.

A vallásnak van egy külön birodalma a megnevezhetetlen számára. A jelképeinek mégis folyvást újjá kell születniük a képzeletben, új nedvekre és vérre van szükségük. Az elerőtlenedett képzelet körülöttük kering, de nem tudja életre kelteni őket úgy, hogy egyéni elhivatottságomhoz kapcsolódjanak, holott egyedül ez hatékony. Ez szüli a megalapozottság érzésének hiányát — sehonnan se jövök, és sehová se tartok — és ezt nem könnyű elviselni. A „visszatérést a valláshoz” ma már valószínűleg kevésbé a társadalmi konformizmussal, mint inkább a félelemmel magyarázzuk; a hagyományos formák felbomlásával szemben viselkedünk úgy, *mintha* valóságos volna mindaz, amit a vallás, a titok őrzője, tanít. Felfüggesztjük ítéletünket, és a többiekkel együtt énekeljük a templomban a zsoltárokat, miközben a fő hajtóerőnk a kétség, hogy ilyen bonyolult dolgokat képesek vagyunk-e egymagunk megoldani. Csak *nekem* vannak nehézségeim, csak az *én* agyam üres, ahányszor megpróbálok kihámozni valamit mindebből. A többieknek itt körülöttem bizonyára nincsenek ilyen nehézségeik. Eközben valamennyien, bár nem hiszem, ugyanezt gondolják rólam. Ily módon mindannyiunk hitetlenségéből halmozódik föl a kollektív hit.

Csakhogy én, a bőröm határai közé zárt, elpusztítható és elpusztíthatósága tudatában lévő lény, beszélő lény vagyok, tehát szükségem van egy Te-re, akihez fordulhatnék, nem tudok a fellegekhez és a kövekhez beszélni. A létező vallások csak részben csillapítják ezt a vágyat, amely annyira emberi, mint a beszéd, vagy egyáltalán nem csillapítják. És akkor az egész civilizációt átjárja a vallásos várakozás és keresés aurája.

Bojtár Endre fordítása

„Akik az üldözésből jöttek...”

Timár Ágnes

Az elmúlt negyven esztendő történeti-tudományos feldolgozása még nem kezdődhetett el, hiszen nem biztosítottak az alap kutatás feltételei. Megjelent ugyan számos visszaemlékezés, önéletrajzi írás, börtönnapló, ám mindezen dokumentumok értéke és hitelessége rendkívül eltérő. Alig akad közte olyan, amelyiknek a szerzője nő.

Valamiképp az események tanúja vagyok, mert azok közé tartozom, akiket 1961 és 1966 között két ízben tartóztattak le, ítéltek el és így összesen öt és fél évet voltam börtönben. Ebből az ÁVH vizsgálati osztályán a Gyorskocsi utcában először hét, másodszor három hónapot töltöttem. Végigéltem két koncepció per bírósági színjátékát; voltam a Markó utcában, a Gyűjtőben, Kalocsán és néhány-szor láttam a tököli rabkórházat is.

A letartóztatás, a vizsgálati fogság, a börtön mindenképpen határhelyzete az emberi életnek, ahol a lélek döntően önmagáról tesz tanúságot.

* * *

Amikor a Boldogasszony Háza Népe közös szerzeteséletét 1955-ben elkezdte, az ismert és szokott szerzetesi élet kereteitől teljesen eltérő körülmények között, eligazítást, tanítást keresve az Evangélium és Szent Benedek *Regulája* mellett a kezdetek irodalmához nyúltam. Az első századok írásaiból számos tárgyalja az Istennek szenteltség témáját. Rátaláltam a kezdeti regulákra, a *De Virginitate* című traktátusokra és ámulva imádkoztam végig az üldözöttek vértanúaktáit. Elállt a lélegzetem, amikor felfogtam annak a súlyát, hogy a bölcsöm mellett négy ókeresztény vértanú állt és dajkált hitével, meg nem ingatható bizalmával: Fábian pápa, Sebestyén, az ifjú katona, Ágnes, az öntudatos tizenhárom éves római kislány és a nagyon tiszta, bár nagyobbacska Ágota.

Nem mondhatom, hogy "váratlanul ért" a letartóztatásunk 1961. február 6-a éjjelén. Valahol a lelkem mélyén tudtam, hogy egy napon ez be fog következni, mint ahogy azt is tudom, hogy meg fogok egyszer halni.

Készültem rá? Igen. Megsemmisítettem leveleket, amelyeket kaptam, más írásokat, amelyekre szükség lehetett később is, elrejtettem; „okos és még okosabb” rendszabályokat hoztam be az életünkbe, a magunk és a velünk kapcsolatban állók érdekében, és tudtam, hogy mindez ugyan "köteles óvatosság", de nem fogja megakadályozni azt, ami készül ellenem, vagy inkább: amit készít nekem Krisztusom, aki maga is engedelmes lett értünk mindhalálig, egészen a kereszthalálig.

Vágyódtam rá? Igazán nem.

Féltem tőle? Nem tudom. Valószínűleg igen, de nem annyira, vagy nem abban az értelemben, hogy ez megváltoztatta volna a napjaimat. Inkább az volt, hogy „nem értem rá a kérdéssel foglalkozni”, mert a mindig „igen sürgető” élni-imádkozni-valóim nem hagytak időt terméketlen dolgokra. Eltem és tettem, amit a fogadalmaim megkívántak, így lett este és reggel nap mint nap. És ez is egyik formája a készülletnek.

Azon az éjjelen, valamikor éjfél körül hosszú és erős csöngetésre ébredtem és pizsamában ajtót nyitottam; nem csodálkoztam. Benyomult az előszobába tizenkét férfi, kezükben házkutatási és letartóztatási paranccsal, és engem kerestek. A még álomból bódult agyamban csak az volt élesen, hogy jobb, ha én ébresztem a többieket, mint ezek az emberek, s hogy az Oltáriszentséget minden módon védenem kell... A civilruhás férfiak betöltötték a keskeny előszobát, egymást is akadályozták, így tudtam szólni a többieknek: keljetek fel, az ÁVO-sok vannak itt, házkutatást fognak tartani... A földre letett matracokon sorban emelkedtek fel a barna, szőke, fekete leányfejek... Zavarban voltunk és nem tudtunk „viselkedni” ebben a helyzetben. Eltelt egy idő, mire öltözködni kezdtünk, mert a férfiak persze nem mentek ki.

Érdekeselek az emlékképek. Vannak elmoshatatlan jelenetek, ahol egy-egy arc ráncai, szemvillanások és ruhagyűrődések évtizedek múltán is elevenek, és más, talán a történetiség oldaláról lényegesebb részletek teljesen kiesnek az emlékezetből, mintha meg sem történt volna.

Nem tudom, mennyi idő telt el beözönlésüktől letartóztatásomig, csak annak a feszültsége merevíti meg ma is az izmaimat, hogy őrséget álltam a Tabernákulum előtt — valószínűleg pizsamában. Valami végső elszánás testesült meg bennem: nem engedem, hogy bántsák Krisztust...

Egyszer odajött valami vezető-féle, aki talán felfogta, hogy mozdulni onnan nem fogok. Azt mondtam: „Kérem, ez itt Tabernákulum, Oltáriszentség van benne. Ne nyúljanak hozzá.” Térdet hajtottam, kinyitottam az ajtaját. Az ember benézett, talán többen is, de nem érintette meg senki sem a ciboriumot, sem a monstranciát. Akkor újra becsuktam a Tabernákulum ajtaját, térdet hajtottam és letartóztattak úgy, ahogy ott álltam, pizsamában.

Egy pillanat alatt felgyorsultak az események. Sürgettek: öltözzem fel, ki kell mennem velük Pestújhelyre, ahol az állandó lakásbejelentésem van. Azt még felfogtam, hogy rajtam kívül másik két társamat is letartóztatták, de szólni nem engedtek. Valaki rám adta egyikünk irhakabátját. Hideg február volt. Semmit sem vihettek magammal, elkészönni is csak a tekintetemmel tudtam.

Az éjszaka előrehaladt, mire az autó Pestújhelyre ért. A férfiak megmarkoltak, az oldalamhoz nyomtak egy revolvercsövet, így mentünk a kerten végig a házba. Mindezek ellenére nem éreztem drámainak az eseményeket, valahogy inkább a szemlélője, mint tárgya voltam annak, ami lejátszódott.

Egyetlen szoba állt rendelkezésemre a régi családi házunkban, ahol gyerek voltam. Ezt a raktárnak használt lakatlan szobát dúlták fel. Válogatás nélkül tömtek bele egy zsákba minden papírdarabkát, csomagolópapírnak használt fénymásolatokat, gépelt és kézírásos feljegyzéseket, leveleket, könyveket... Képtelen voltam megjegyezni, hogy mi az, amit elvisznek. Aztán újra begyűrték az autóba és talán hajnali három óra körül beértünk a Gyorskocsi utcába. A megérkezés olyan volt, mint a Gestapo akcióiról készült film, vagy regény. Nagy zajjal kitaruló zsilipelt acélkapuk, jelszavak, rendőrök sokasága, amely ismeretlen koreográfia alapján tárgyként továbbírt. Rácsok, folyosók, lift... folyosók,

rácsok, újabb motozások... Elvették az órát, a tollamat, a cipőfűzőmet... Végül belöktek egy zárkába és ráncsapták az ajtót. A börtönregények ezt a becsapódó „drámai hangot” egzisztenciális gyötremnek szokták festeni. Erre nem emlékszem, csak fáradt voltam és tanácstalan, hogy most mit is tegyek. Volt benne két betonba erősített vasszerkezetű ágy fadeszkázzal, szalmazsákkal és pokrócokkal, meg egy vízőblítéses vécé. Később visszajött az ór és azt mondta, feküdjek le, elvehetem akár az összes pokrócot takarónak, ha fázom... Emlékszem az ember furcsa arcára, mikor megköszöntem, s kértem, a villanyt még hagyja kicsit égve, mert nem találok a kapcsolót. Nem oltotta el akkor éjjel a villanyt, de a Gyorskocsi utcában egyetlen éjjel sem oltották el a villanyt — csak ezt nem tudtam még akkor.

Lefeküdtem ruhástól, mert semmi sem volt velem, s belealudtam az imádságba. Arra riadtam fel, hogy berugják az ajtót: ébresztődődő!!! Ezzel kezdődött el a hét hónapig tartó vizsgálati fogság, majd évek Kalocsán.

Sokan és sokszor kérdezgettek börtönméleimről. Meséltem is, abból kiindulva, hogy a kérdezőt mi segíti tovább, mi az, ami közelebb viszi őt az Úristenhez az élményanyag és az emlékek tengeréből. Sok szempontból lehet közelíteni a történelemhez, de valójában nem szívesen mesélek róla. Ami „izgalmas, vagy hősies, vagy rendkívüli, vagy néha elborzasztó”, az tulajdonképpen nem is érdekes, és nem bír fontossággal. Ami igazán lényeges, az a Kegyelem története, de ez nagyon keveseket érdekel, és még kevesebb az, akinek szívesen el is mondaná az ember. A kettő között van az a magatartási forma, ami csak lépésről-lépésre kristályosodhat ki, és ez a Kegyelem és az emberi húség ötvözete. Talán ezt érdemes egyszer elmondani.

Amikor a Gyorskocsi utcába vittek bennünket, a vizsgálati osztályon rutinosan alkalmazták az SS és a GPU nyomozási és vizsgálati módszereit. S ha kifejezetten fizikai erőszakot nem is alkalmaztak velünk szemben, azért hét hónap alatt sok minden megtörtént — és bármi megtörténhetett, a fenyegetések realitása nem hagyott kétséget efelől. Hogy kivel szemben meddig mentek el és milyen stílust alkalmaztak, az ugyan sok mindentől függött, legkevésbé az „örizetéstől”. A letartóztatott egy ilyen zárt rendszerben, emberi síkon végtelenül kiszolgáltatott. Túl a teljes emberi kiszolgáltatottságon, sajátos veszélyhelyzetet jelentett az, hogy nők, sőt, szerzetesnők vagyunk. Az egyik leggonoszabb fenyegetés így hangzott: „Majd belökünk a zárkába néhány napra két, nőre már évek óta kiéhezett elítéltet, és aztán megnézheti, mi lesz a szüzességével!” Ez, és ennek számtalan változata ismerős az első századok vértanúaktáiból. Ágnes, Ágota, Lucia, Perpetua, Felicitas, Blandina... és annyian mások: lányok, asszonyok, római úrnők és rabszolgánők, az üldöztetés alatt végigjárták előttünk a börtönöket. Ami a lényeg: kétezer év nem sokat változtatott a nyelvezeten és a módszereken. Tudtam, nem tőlem függ és nem is tőlük, hogy mi történik itt majd velem, hanem egyedül a könyörülő Istenen, akinek irgalma és ereje megóvhat engem, és Aki nem tesz rám soha nagyobb terhet, mint amennyit gyöngeségem elviselni képes.

1961-ben harminchárom éves voltam, a többiek pedig még fiatalabbak. Így nagyjából abban az életkorban voltunk, mint azok, akikről az aktákat feljegyezték. Antióchiai Ignác, Szmírnai Polikárp börtönében nem volt vízöblítéses véce. Az Olajfák hegyéről nem Volga típusú személygépkocsival hurcolták magukkal a letartóztatottat a katonák. A börtönözü hidegebbek és sötétebbek voltak, viszont az események viszonylag gyorsan lezajlottak. Hosszú börtön évekről nem szólnak a feljegyzések. A különbségek felsorolhatók, de a lényeg sokkal kevésbé érintik, mint az ember első pillanatban gondolná. A szenvedés, a hűség és nagyjából még az eljárási módszer is eléggé fedi egymást.

Az ellenünk felsorakoztatott erőszak-parádé éppen túlméretezettségében volt elhibázott a hatalom oldaláról nézve, mert viszonylag hamar világossá tette, hogy mindez nem szólhat nekünk, mert több, mint amennyit a személyünk megérdemel. A tomboló erőszak és gyűlölet teljesen értelmetlen és indokolatlan rohamai közben ismételt elhangzottak az Evangélium szenvedéstörténetének szavai, és a vértanú-akták kérdés-feleletei. A parttalan szenvedély és áradó gyűlölet tette egyértelművé, hogy felesleges is, esztelen is minden emberi védekezés. Ebben a történetben a küzdelem az Isten világa és a Gonosz világa között zajlott, nem volt más szerepünk és nem is várt mást tőlünk az Isten, mint töretlen hűséggel maradni ott, ahova állított.

Hamarosan kialakult és megfogalmazódott bennem néhány egyszerű elszánás, aminek megéléséhez adott is Kegyelmet az Úristen.

Az, amihez ragaszkodtam és ami erőt és békét adott mindvégig, tulajdonképpen három dologra vonatkozott és minden belső állásfoglalásom ezekre vezethető vissza:

Az életem lényegét: hitemet, szerzetesi elkötelezettségemet nem tagadom meg sem szóval, sem cselekedettel, sem mulasztással. Ez így viszonylag egyszerűnek látszik, a gyakorlatban azonban azt jelentette, hogy az „életet”, a természetfölötti életet választottam és nem a „túlélést”, az „átmentést”, vagy a „megmentést”... Megélni az Evangéliumot minden körülmények között lehet, börtönben is, ha azzal számol az ember, hogy legfeljebb belehal. Ebben az értelemben a börtön sem jelent nagyobb veszélyfaktort, mint az élet. Az életnek ebben a határhelyzetében, még fokozottabban mint más esetben, csak az örökkévalóság színe előtt érdemes élni.

Nem akartam szem elől téveszteni egy pillanatra sem azt a tényt, hogy az üldözést nem mi okoztuk, hanem mindnyájan üldözöttek vagyunk, bennünket, keresztényeket üldöznek, minden lehető és lehetetlen eszközzel. Ez a tény is banálisnak tűnik, pedig nagyon is gyakorlati következményei vannak. Azt jelentette: nem engedhetjük meg, hogy bizalmatlanná, gyanakvóvá tegyenek bennünket egymással szemben, hogy valaha is szembefordíthassanak azokkal, akikkel alapvetően egyek vagyunk, összetartozunk. A szentek egyessége volt nagyon valóságosan megtapasztalható; és ebből akartak kibillenteni bennünket minden ravaszsággal és gonosz manipulációval. Erőnk és békességünk maradt ez az alapvető egység.

Misszióink az, ahova az Úristen állított, és ez erősebb küldetés minden önként vállalt missziónál. Igent akartam mondani egész lényemmel erre a küldetésre. A korábbi feladatok egy pillanat alatt megszakadtak. Az ismeretlen jövő tervez-

hetetlenné vált, de jelentkezett az aznap hűség-igénye egyértelmű és elháríthatatlan feladatokkal.

Ennek értelmében tehát kialakítottam egy kemény és szoros napirendet, amit csak a kihallgatások zavartak meg, vagy a ritkás „séták”, nyolcszor tizenkét méter alapterületű, betonozott és négy méter magas betonfallal körülvett udvaron. Ebben a beton ketrecben járt körbe hátratett kézzel az őrizetes, vagy hűsz percen keresztül, a falak mentén, hogy az egészségügyi előírásoknak is eleget tegyen a vizsgálati fogság rendszere. Márciusban még borzongató volt az elnyűtt ruha, amiben letartóztattak és fojtogatott a központi kazánok beszorult füstje. Júliusban, amikor három-négyhetenként egy-egy alkalommal levittek erre a „sétára”, amikor kiléptem az ajtón, már végigvágott rajtam a betonból kiáradó hőség és az erős nap vakítóan hasított a félhomályhoz szokott recehártyára — mozogni azonban mégis jól esett.

A zárkában, ahol nagy szerencsémre egyedül voltam, szigorú következetességgel éltem meg „szerzetesi napirendemet”: váltogattam az imádságot munkával, tornával, szellemi erőfeszítéssel a megnyúló árnyak órabeosztása szerint. Emlékezetem nehezen rögzít szöveget szó szerinti hűséggel, ezért tartós munkával tudtam csak összehozni a zsolnárokat és töredéksorokból állt össze, néha keverten, néha újrafogalmazva a zsolozsma és a szentmise. Az élelmezés nagyon gyöngye volt, és hogy elejét vegyem az éhség kísértésének, önként megvontam magamtól minden étkezéskor valamit; így éltem meg belső szabadságom tiszta, szép örömét. A barna rozsos, vagy árpás kenyér nagyon alkalmasnak bizonyult gyurmázásra. Kezdetől fogva készítettem naptárt és vezettem feljegyzést napról-napra, hogy ki ne essem az időből. Később két-három centiméter nagyságú figurák formázása sok örömmel és szinte élő személyes jelenléttel töltötte be magányos cellámat. A vizsgálati idő alatt nem engedélyeztek számomra könyvet, papirost vagy írószert, viszont a háború utáni számos börtönnapló ötletei segítettek kialakítani az eszközöket. A kenyérből formált és megszártított hegyes szerszám, ami a rómaiak „stílus”-ához lehetett hasonló, alkalmas volt arra, hogy vécepapíron kiszurkáljam a betűk alakját. Így készítettem feljegyzéseket. Nem volt hova rejtenem, ezért naponta megsemmisítettem őket, mégis segített, mert „munkát és örömet” adott minden napra a szavak csiszolása, a fogalmazás.

A vizsgálati időt a tárgyalás közvetlen előkészítése követte, ami a perrendtartás szerint szembesítő kihallgatásokat is jelentett. Fogalmunk sem volt arról, hogy ez létezik és hogy mit jelent, mégis óriási jelentősége volt számunkra. Nem azon a jogi síkon, ahol lejátszották ezt a cirkuszt, hanem természetfölötti és érzelmi síkon, mert hosszú hónapok múltán végre láthattuk egymást, és létrejött közöttünk egyfajta metakommunikáció, ahol a kölcsönös szeretet hallatlan erőt és biztatást jelentett.

A tárgyalás színjátéka után elszállítottak bennünket az úgynevezett letöltő-börtönbe. Ez a női elítéltek esetében a kalocsait jelentette. Fantasztikusan szép és az őskeresztény börtönök lelkét idéző volt az első találkozás azokkal, akiket

ezekben az egyházi ügyekben egyidejűleg ítélték el. Tizennégyen voltunk, huszonöt és hetvenöt év közötti életkorban és 1961 októberétől 1963 márciusáig éltünk Kalocsán a politikai elítéltek között. Ebben az időben ezek a nők leginkább hosszú időre elítéltek voltak, 1956-ból, többségében fiatal nők, akik az utcai harcokban vettek részt, és néhány idősebb asszony, „kis időre”, két-három évre elítélt „izgatás” vagy disszidálás miatt. Ez a közel két esztendő Kalocsán nem volt „nehéz”, mert együtt voltunk, egymást segítettük és ha ritkábban is, de rendszeresen kaptunk híreket otthonról. Persze, nagyon relatív a „könnyű”, vagy a „nehéz”. A kéthavonta lehetséges „látogató” sajátos valami volt. Egy erős, sodronyszerű rácsozat két oldalán két-két fegyőr között állva húsz percen keresztül lehetett családi témakörben üvöltözni, vagy a nagyon magas zajsztint alatt egészen halkán beszélni, ha a fegyőr nem kötözködött... Ezeknek az éveknek a külső-belső történetei ismertek a kortárs börtönirodalomból.

1963 márciusában általános közkegyelemmel szabadultunk. Ekkor kezdődött el az életünkben az intenzív, három évig tartó időszak, amikor tudtuk, hogy menthetetlenül újra le fognak bennünket tartóztatni, de legalább addig a percig meg akartunk adni mindent: tanításban, a lélek formálásában, mélyítésében. Amennyit csak tudtunk, és amennyit képesek voltak befogadni a fiatalok. A külső, ismétlődő fenyegető jelzések egyértelművé tették számunkra, hogy be fog következni újabb letartóztatásunk, és ha nem is tudtuk sem a napot, sem az órát, éppen az Úristen előtti felelősségünk tudatában készültünk a következő börtönre. Ez elsősorban lelki, szellemi, erkölcsi jellegű felkészülés volt, mert az első tapasztalatok nyilvánvalóvá tették előttünk, hogy az emberi „okosság” teljesen értelmetlen.

Másodszor 1966. április 19-én tartóztattak le. Ezúttal egyedül voltam nő a vizsgálati osztályon. Később Kalocsán az elítéltek között sem volt más szerzetesnő, vagy olyan elkötelezett világi, aki vallása, vagy meggyőződése miatt került volna börtönbe. Egy második letartóztatás és börtönidő bizonyos értelemben könnyebb, másrészt pedig nagyságrendekkel nehezebb feladat, mint az első. A letartóztatás és vizsgálati eljárás koreográfiája már lényegében ismert, ezért nem annyira sokkoló. Kevesebb drámai kellékkel, de csupaszságában is súlyosabb következményekkel zajlott le a vizsgálat. A „nyomozati munka” tulajdonképpen egyetlen jegyzőkönyv megfogalmazásából állt, csak a színpadi kellékek felépítése tartott három hónapig. A kérdés, amire a peranyagot felépítették, így hangzott: „Mi a különbség a maga jelenlegi és az 1961 előtti élete között?” Gyanútlan válaszmom ez volt: „Semmi.” „Jó; akkor azt az összeesküvést folytatta, amiért 1961-ben elítélték.” Erre a mondatra építették a peranyagot, ezen az alapon ítélték el, és az ítélethez hozzáadták az 1963-ban közkegyelemmel elengedett két évet. Így azután 1966 áprilisától további három évet töltöttem börtönben. Tényleges oka kizárólag közösen megélt szerzeteséletünk volt. Az ítéletet az „államrend megdöntésére irányuló összeesküvés” címen és jogi paragrafusainak keretében mondták ki és hajtották végre, szigorított börtönben. Meg kell mondanom, hogy ha elvonatkoztattam attól, hogy a gyakorlati következményeket én viselem, döbbenet álltam a tény előtt, mert ez

az ítélet valójában egy ateista államhatalom hitvallása. Ha nem indirekt hitvallás, akkor nevetséges és esztelen gonoszság, hogy tizenkét fiatal nő közös szerzeteséletét, imádságát ilyen módon „értékeljük”.

Második szabadulásom után a hetvenes években már repedezni kezdett a jég, és ezért ott tágtottuk lehetőségeinket, ahol tudtuk. Vásároltunk Kismaroson két egymással szomszédos, hosszú, keskeny lucernást a Börzsönyi erdők szélén, és felállítottunk rá egy harminckét négyzetméteres alapterületű faházat „szerszámkamra” címszó alatt. Ez lett az „ősmonostor” — és hallatlan lehetősége a közösség monasztikus életének. A villany és víz nélküli fűtetlen „komfort”-ban több boldog karácsonyi liturgiát énekeltünk, és nem egyszer lobogott fel a húsvéti láng és ujjongott az „Exultet” a domboldal magányos éjszakájában. Két évtized alatt egymás után vásároltuk meg a szomszédos parlagföldeket. A nyolcvanas évek további lassú enyhülést hoztak. Két év alatt megépítettük emberfeletti erőfeszítéssel az „új monostort”, amely száznegyvennégy négyzetméteres alapterületével ma is élettere a szerzeteseknek.

Az üldözöttség harminc esztendeje alatt nem volt bennünk az a remény, hogy valaha is szabadon fogjuk élni monasztikus életünket. A mindennapos hűségben mindig elmentünk a lehetőségek legvégső határáig, és a reményünk a zsoltáros szavaira szorítkozott:

*Uram, be sokan szorongatnak engem,
sokan fölkelnek ellenem,
Sokan mondják felőlem:
"Nincs menedéke az Istenben!
De te Uram, pajzsom vagy nékem...*

(Zsolt 3,2-4)

Ma, a szabad lehetőségek között éppen az elérhető élet feladatai borítanak el bennünket. Ez egészséges és szép feladat, akkor is, ha néha meghaladni látszik erőnket. Békességet ad a múlt tapasztalata, hogy biztos nem hagy bennünket magunkra Az, Aki száraz lábbal vezetett át a Vörös tengenen. A zsoltáros ma is erősít, biztat:

*"Bízzál az Úrban,
s őrizd meg útját;
S Ő felmagasztal, és a föld lesz örökséged,
...
Láttam a gonoszt, amint kevélykedett,
s mint lombos cédrus, szétterpeszkedett.
És arra mentem, és már íme, nem volt,
keresem őt, és ehelye sem volt.
...
Az igazaknak az Úrtól jön segítség,
erősség Ő a szükség idején."*

(Zsolt 37,34-39)

„Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között”

**Válogatott dokumentumok
a római katolikusok és reformátusok
párbeszéde történetéből
Magyarországon 1898–1943.**

Az elmúlt év gazdag könyvterméséből kiemelkedik ez a tanulmány- s egyben dokumentumkötet, mely az ökumenizmus szivárványát idézi a magyar műveltség két fellegvára, a bencés főapátság és a református főiskola között. A pápa debreceni látogatása az európai ökumenikus törekvések történetében jelentős mérföldkő, és e könyv ennek előkészítését hatékonyan szolgálta azoknál, akik az esemény előtt vehették kezükbe a kötetet; horderejét segít felmérni, utólagos feldolgozását teszi lehetővé azoknál, akikhez mostanság jut el a kötet. A szivárvány kívánását — „Szeretném, ha Pannonhalma és Debrecen között a szeretet szivárványhídja húzódna, amelyen a megértés angyalai járnának, s ez a híd egy új délkör lenne, egy új magyar meridián” — joggal tulajdonítja az olvasó Prohászka Ottokárnak, ám a szivárvány meglétét, vgy annak lehetőségét protestáns részről hamarabb észlelték, 1898-ban, amikor Balogh Ferenc debreceni professzor először szólt a szivárványról.

A műves nyomdai kiállítású kötetben Kocsis Elemér, Barcza József, Bódis Jusztin, Balogh Ferenc, Révész Imre, Bangha Béla, Victor János, Ravasz László, Vasady Béla, König (Király) Kelemen, Lakos Endre, Kelemen Krizosztom írásai olvashatók. (1991)

Török József

Juhász Gyula: A tápai Krisztus

Ebben a kötetben Vidor Miklós a költő istenes verseit gyűjtötte össze. A gyűjtemény több szempontból is érdemes a figyelemre. Mindenekelőtt azért, mert Juhász Gyuláról méltánytalanul elfeledkezett az olvasóközönség az elmúlt évtizedekben. Igaz, az ötvenes években igye-

keztek őt szembeállítani Babits és Kosztolányi költői irányával és a Nyugat szellemiségével, de azóta az irodalomtörténet, elsősorban Péter László, már igazságot szolgáltatott emlékének. Juhász Gyula valahogy mégis kikopott az olvasók tudatából.

Ez a szép válogatás és Vidor Miklós kísérelő tanulmánya most újra lehetővé teszi, hogy mindenki meggyőződjék arról, milyen jelentős, nagy költő is volt a szerencsétlen sorsú szegedi poéta. De alkalmat ad arra is, hogy mindnyájan elgondolkozzunk a vallásos ihlet szerepéről a modern líra fejlődésében: s ismerjük be, erről sem sok szó esett, nem is eshetett az elmúlt évtizedekben. Pedig azt lehet mondani, hogy a Nyugat első nagy nemzedéke valahogy a nietzschei istenhány és egy új, modern hitkeresés között feszítette ki költészetének egyik fontos ívét: s e nélkül az ív nélkül nem érthetjük meg gondolati, filozófiai kísérletezésük megannyi kalandját sem.

Juhász Gyula pedig különleges szerepet töltött be ebben a mélyen megélt hitkereső áhítatban. A vallásos ihlet nála működött legközvetlenebb és legnaivabb, leggyermekibb módon. Nemcsak akkor járta át verseit, amikor tematikusan, természetesen bibliai jeleneteket vagy hitbeli kérdéseket vett versebe, hanem minduntalan felsejlett tűnődő, csendes tájképeiben, s feltűnt még szerelmes verseiben is a hangulatok és érzelmek mélyebb képalakító munkáját irányítva.

Kenyeres Zoltán

Kétség és kettősség

Néhány friss, izmos előadással kezdődött a 92/93-as évad az Operaházban. Ezek közé tartozott a szeptember 16-i *A láng* is. Respighi szenvedélyes zenéjét átéléssel vezényelte Medveczky Ádám, a kórus, ha nem is kimondottan szépen, de erővel, s ha kellett, harsányan szólt. Kitűnően alakította a kőkemény Eudossziát az éles arcú, fémes hangú Kasza Katalin, míg az ifjú, szőke Donello szerepében Molnár

szívbeteg ravennai exarcha lelki erejét talán hatásosabban adta vissza, mint korát, esendő voltát — a jó formában föllépő bariton mintha túlságosan is férfias lett volna szerepéhez. A legkülönösebb élmény azonban a női főszereplő, Sudlik Mária volt. Voltaképpen rosszul énekelt, tisztátalanul, bizonytalanul, pianók nélkül. Alkatta sem illik Silvanához, hatalmas termete, asszonyos formája már nem a hervadó ifjúságé. Mégis, ahogy hosszú percekén át állt a színpadon zavart arccal, könnyben úszó szemekkel, látható volt, hogyan óvja Sudlik a darab leglényegesebb elemét — az eldöntetlenséget. Ahogy Respighi nem határozott, nem mondta ki, hogy a nő Donello fölötti hatalmának oka szerelme vagy boszorkánysága, ugyanúgy a Sudlik alakította Silvana sem tudja, bűnös-e vagy sem. Nem ismerem még egy énekesnőt, aki ilyen pontosan tudná egyensúlyban tartani a szerepet.

Fáy Miklós

fekélyek,/ ifjúság híjával elélek. (Pessoa), vagy közelebbi korok stílusában: eddig fémes savak ízét szgaoltam/terek sűnytak elem dimenziótlan (Bach), de többnyire tompán kezd és még szokatlanabb zenei (vagy modulálatlan) lecsapással végez. Mindez a dodekafon sokszólamúság, bármily kevészer vegyül klasszikus hangzattal, tökéletesen illik testre szabott, össze- téveszthetetlenül egyéni előadásmódjához.

Bármilyen fenntartással élünk is a posztmodern szó használatával szemben, Petz György poézisének jellemzésére némi megszorításokkal mégis igénybe vehető. A "stílusutániláság szabadsága" jegyében homályosítja ő maga is a többrendbéli köztes határvonalakat. A jézusi tanítással bensőséges kapcsolatú alkotó költészetében szabad az átjárás a kicsiny és a nagy, az igenleges és a nemleges közt. Hisz a látszólagos semmiségeknek van igazán súlyuk, révükön révülhetünk át a földöntúliba.

Majtényi Zoltán

Petz György: Te is Az vagy

Oly jó a mai világban fiatal alkotó szép új verseskönyvét köszönteni, akinek megadtott az a kegyelem, hogy egyszerre több nemzedékhez is szólhat. Petz olyan feladatok megoldására vállalkozott, amelyeknek nincs közvetlen közük a nemzetsors kérdéseikhez, és mégis valamennyiünk lelki hűrjain visszhangzanak. Élveboncolásának tárgya tulajdon emberléte, vagyis tulajdon emberlétünk. Elhárítja a hiteltelenné koptatott nagy szavakat, még indulata és érzelmessége is pátosztalan szikársággal nyilatkozik meg, némelykor prózaisággal, majdhogy nem darabosan — de azért egész költői valója nemes hőt sugároz, megszenvedett értékek melegét árasztja, sokszor szívbemarkoló tűzzel. A másoktól való különbözést magától értetődő odaadással szenvedti meg, az önmagunktól való eltávolodást úgy hajtja végre, hogy önmaga fölé kerekedik, és úgy azonosul a magasabb fokon kiküzdött énnel. Nem híve hangzatosan vállalt véleményeknek, annál sikeresebb önémesztő, aki szemlátomást nem csiszolja a verseket mives gondoddal tetszetős művi formákká. Indít verset olyan poétás felütéssel, akár Ady: /Engem már kínoznak

Goethe: Clavigo

Az erkölcsi széthullás óráiban sokasodnak az erkölcsanak, fokozódik a vágy a világ kérdéseinek megértésére. Keressük a rendszert, hisz anélkül semmi nincsen, s ha rátalálunk is, az sem garancia az egyre kényesebbé váló napi választásaink helyességére.

A történet valós. Egy spanyol írónak — Clavigo — és egy francia írónak — Beaumarchais — becsületbeli ügye támad. Előbbi házasságot ígért utóbbi húgának, majd ígétét megszegte. A valóságot egy harmadik író, Johann Wolfgang Goethe fordítja le a színpad nyelvére, azaz *Clavigo* címmel szomorújátékot ír belőle. A történet ettől valamivel romantikusabb lesz, de erkölcsantító jellege nem változik. Clavigónak, a spanyolnak döntenie kell a fényes udvari karrier és az adott szó becsülete között. Clavigo dönt. Ide. Aztán megint dönt — oda —, hogy aztán újra dönthessen. Egyszóval Clavigo nem tud döntenie. Az a problémám vele, hogy meglehetősen gyenge jellem. Nem gonosz, egyáltalán nem. Csak éppen megvan benne a hajlékonyságnak az a kifinomult önámítása, amellyel spon-tán érzelmeit is jól átgondolt érdekei szolgálatába állítja. El kell hát buknia, mondja

Goethe, és agyonkínzott kedvese koporsójánál őt is "meghalasztja".

Semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy tisztos polgári színházunk, a Radnóti, műsorára tűzte a *Clavigót*. Amolyan alapvetés ez az erkölcsstan iránt érdeklődőknek, azaz mindenkinek, aki erkölcsi ügyekben ad valamit magára. A kérdés már csak az, hogy eljut-e a színpadról a több mint kétszáz éves dráma, Petra-Szabó Gizella modernül archaikus fordításában a modern — azaz mai — szívekhez. Valló Péter tapintatosan, tisztelettel nyúlt Goethehez — és sikerült közel hoznia. Van valami meggyőző abban, hogy Nagy Kálózy Eszter Marie Beaumarchais-jának valódi karikák vannak a szeme alatt, és hektikás szépsége tökéletesen azonosul azaz, ahogyan a korhoz idomult Carlos (Kulka János) a tényekhez ragaszkodó rosszululattal leírja őt. László Zsolt Clavigó-ja is valahol belül hordozza önmagát — egy-egy külvilág elől titkolt, alázatos pillantás, rémült tekintet árulkodik róla. Clavigo gyöngésségében túl sok az erő, Marie erejében túl sok a gyöngésség ahhoz, hogy ketten találkozásából ne legyen halálos kaland.

A valóságban Clavigo, erkölcsileg megroppanva ugyan, de túlélte a Beaumarchais-val történt becsületepárbajt. Évekkel később a madridi Királyi Színház igazgatójával nevezték ki, ahol sok egyéb mellett *A sevillai borbély* is bemutatva.

Kállai Katalin

Claudio Magris: Duna

A trieszti egyetem germanista professzorának könyve nem tudományos monográfia, hanem hosszú esszé, roppant tárgyismeretről tanúskodó, ihletett tanúságtétel egy mélyen átélt történelmi eszméről. Szubjektív vallomás, Sterne vagy Fejtő Ferenc "érzelmes utazásainak" egyik mai folytatása. Művelődéstörténeti útleírás a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig: várak, templomok, városok, tájak, híres emberek és híres események finom rajza és elemzése tölti meg lapjait. Gondolatsora a Duna folyását követi forrásvidékétől tengeri deltidéig. Ulm, Bécs, Pozsony, Budapest, Belgrád, Rusze utcái, terei tűnnek fel egy történeti utazás keretében, ám néha messzebb is elkalandozik az eszméket kereső kedv, és a Duna-mellékeinek éppen

nem nevezhető Tátra és Temesvár is helyet kap a fejezetek között.

Mert lényegét tekintve nem dunatáji bedekker ez a könyv, írója nem a Duna nyomában jár, hanem egy ezen a tájon megvalósuló, vagy legalább is néha megvalósulni látszó európai gondolat eredetét és útját követi. Ezért is hiányzik a névelő a folyó neve elől a címdalon: nem az a címe, hogy „A Duna”, ami a tárgyszerű útikönyvé lenne, hanem az, hogy „Duna”, s ez a nevet metaforává változtatja, elvonatkoztatássá, eszmévé és eszménnyé emeli. Ha a Rajna nem egyszer a „tisztá” germánosság szimbóluma lehetett a német ideológiában, akkor a Duna a népek és kultúrák sokféleségének egybekapcsolódását jelentheti és jelenti is ebben a könyvben. Cladio Magris a sokféleségnek és a sokféleség egybekapcsolódásának történeti dokumentumait keresi minduntalan, hogy Európa számára felmutasson valami példaértékűt és maradandót.

Idealizálja dunai tájunkt? Némi képp talán igen, bár tud eszméjének kudarcairól és vereségeiről is, az acsarkodásokról és háborúkról. (Leírja a németek igazságtalan kitelepítését Csehszlovákiából a második világháború után, a magyarok nem kevésbé igazságtalan kitelepítéséről nem szól.) Elsősorban az eszmei idealitás vezet. Bizony fájó szívvel olvassuk munkáját, amikor alig néhány esztendővel elkészülte után ismét annyi helyen felhőzik gondok, bajok a Duna kékjét s fegyverek is dörögnek partjain. (Európa 1992)

Kenyeres Zoltán

Piarista kiállítás a Budavárban

Augusztus végén nyílt meg a Budapesti Történeti Múzeum Metszettárában az emlékkiállítás, amely a 350 éve hazánkban munkálkodó piaristák életét, munkásságát idézi fel. Az első iskola Podolinban nyílt meg 1642-ben, s ezt sorra követték az újabb intézetek a Szepességben és a Felvidéken. Amikor pedig az ország felszabadult a török uralom alól, az 1700-as évek elején a mai Magyarország területén is egymás után alapították a piarista iskolákat.

Ez a gazdag múlt elevenedik meg előttünk Vigh Annamária és Mészáros Gábor igényes rendezésében: tárgyakban, festményekben,

metszetekben, fényképeken, hiteles dokumentumok formájában. A művészettörténeti szempontból értékes tárgyi emlék viszonylag kevés: a terem közepén az Oltári-szentség őrzésére szolgáló kegytárgyak: két barokk-kori kehely és egy szentségtartó. Aztán két barokk festmény: a Piarista Iskolák Királynőjének és Kalazanci Szent Józsefnek a képe.

A tárlók fölött a piarista rendházak képei láthatók. A történelmi Magyarországnak alig volt olyan tájegysége, amelyen hosszabb-rövidebb ideig ne működött volna piarista kollégium. A Trianon után önálló román és szlovák rendtartomány alakult, de az akkori Magyarországon is tíz iskola folytatta működését.

A kiállítás őrzi a múlt leghíresebb piarista tanárainak és tanítványainak emlékét. Itt láthatjuk az író és matematikus piaristának, Dugonics Andrásnak márványszobrát, Sík Sándor versesköteteit és az általa naggyá fejlesztett magyar cserkészlet néhány emlékét. Megakad a szemünk Kodály Zoltán egyik kórusművének kéziratosa kottáján is, a szerző ajánlásával: „Vörösmarty Mihály egykori iskolájának, a pesti piarista gimnáziumnak”.

A rend két iskolát tarthatott fenn az elmúlt évtizedekben is, az elmúlt három évben azonban négy új intézetet nyithatott. Néhány fénykép az új kezdekről ad hírt, üzenve: a rendnek nemcsak múltja van, hanem reméljük, jövője is.

Lukács László

József Attila válogatott versei

Jelentős költőink verseiből időről időre új válogatások jelennek meg, könnyen kezelhető, tenyérbe illő kötetek, melyek leginkább az iskolás generációk tájékozódását, olvasási kedvét szolgálják. Szükség van ilyen könyvekre, tapasztalatból tudom: tán bele is betegednék, ha elveszteném azt az 1975-ben megjelent József Attila válogatást, melyet nem is olyan régen még minden utamra magammal vittem.

Am e könyvek azért mégis bizonyos mérlegelés eredményei. A szerkesztőnek jó néhány szöveget ki kell hagynia a tartalomjegyzékből, s még üdvös, ha ezt kizárólag irodalmi szempontok alapján teszi, akkor legalább jóhiszeműen torzít egy-egy életművön. Persze a különböző esztétikai ízlések még így is némileg eltérő címjegyzéket állíthatnak össze, de ez a do-

log természetéhez tartozik. Az irodalmi elmélet és gyakorlat azonban a mi körünkön sosem volt mentes a politikai megítélésektől, bár az sem vitatható, hogy az ízlés — igaz, nem olyan gyorsan — ezektől függetlenül vagy éppen ellenükre is változhat. Különösen érvényes ez olyan szerzők esetében, akiket egy-egy hatalmi rendszer megkísérelt a maga hasonlóságára csupaszítani, hogy azután baj nélkül hivatkozhatson rájuk. Kevésbé jelentős költők emlékét ez a hirtelen jött „elismerés” rendszerint tönkre is teszi, a nagyoknak hosszú távon nem árthat.

Így József Attilának sem, akinek költeményeiből most új válogatás jelent meg, Ferencz Győző szerkesztésében. Kíváncsi voltam, milyen eltérést mutat ez a tartalomjegyzék az 1975-ös kötetéhez képest. Nos, elsősorban mennyiségit. A mostani válogatásba mintegy hetven verssel kevesebb fért be. S itt el kell oszlatnom egy esetleges félreértést. A korábbi, bővebb kiadásból sem maradtak már ki József Attila olyan versei, mint az *Istenem*, vagy a *Könnyű, fehér ruhában*, de hiánytalanul ott voltak mellettük — esztétikai tekintet nélkül — a társadalom ügyeihez kapcsolódó szövegek is, miközben egy-két más, bizonyos értékesebb költemény kihullott a rostán. A mostani válogatásban ilyen szempont láthatóan nem játszott szerepet, még ellenkezőjére fordulva sem, s ez mindennél fontosabb. Ugyanakkor érdekes — s ha már torzítni kell —, József Attila szellemének megfelelő arányeltolódás tapasztalható a szerkesztésben. A most megjelent kötet jóval több olyan verset közöl, melyek a költő életének utolsó esztendeiben keletkeztek, ám így kényszerűen a korábbi versekből maradt ki néhány, köztük sajnos egy-két jelentősebb is, mint például a *Tanulmányfej* vagy a *Gyöngy* című. Összességében mégis örülhetünk ennek a válogatásnak, és nem elsősorban önmagáért, hanem azért, amit jelöl: József Attilát visszakapta az irodalom. (Európa 1992)

Schein Gábor

Szöcs Géza: A vendégszerető, avagy Szindbád Marienbadban

„Sz.G. utolsó verseskötönyve” — hirdeti a szürrealis rajzolatú címlap többértelműen, hiszen arra is gondolhatunk, hogy a költő,

esetleg politikusi feladatai miatt, föl kíván hagyni a versírással. Aggódunk azonban remélhetően fölösleges, hiszen kiadói jegyzet tudósít arról, hogy egy szedés után érkezett poemát már nem tudtak ideilleszteni. A *Vendégszerető* abban az értelemben sem utolsó könyv, hogy most jelent meg, hiszen válogatás a korábbiakból, s csak az új versek ciklusa kapja a kötet címét. Első és utolsó, minden eddigi kötet képviselve van, keresztmetszetet adva a pályakezdés, 1976. óta folyamatosan figyelmet keltő költészetről.

Szöcs Géza a romániai magyar irodalomnak hamar vált egyik legismertebb képviselőjévé. E megfogalmazás néhány év alatt szűkítőnek s így igaztalannak bizonyult: a nemzetiségiből az egyetemes magyar irodalomba nőtt át a formálódó életmű. A kötetek anyagát erőteljesen megrostálja a mostani válogatás, s így sok szertelenséget is elhagy, megőrzi viszont azt a lendületességet, áradó líraiságot, amely a korai pályakezdés óta sajátja a költőnek. Ezért is nehéz elképzelni az utolsó verseskönyv komorabb jelentését.

Szöcs Géza szintetizáló jellegű költő: úgy teremti meg világát, hogy különmemű minőségeket épít együvé. Látomásai nagyerejűek, de szinte soha nem válnak valószínűtlenné: a realitás és a fantázia összebékül. Képteremtő leleménye is megkapó, de a képek sohasem szakadnak el az őket létrehívó vershelyzettől, nem válnak motorikussá. Fontos szerepe van nála a gondolati, képi és nyelvi ötletnek. Ötlet is indíthat látomást, látomás is visszatérhet a józan valóhoz. Nemcsak áradó, a formát széttördelve is daloló, hanem érzelmes költő is. Mindez az avantgardista hajlamokkal meglepően jól megfér, akárcsak az, hogy legfőbb témái a szerelem és a szabadság, illetve annak hiánya. Kimeríthetetlen s örök témák tehát.

Vasy Géza

Veszélyeztetett faj(?)

Talán így lehetne fordítani a londoni telephelyű KOSH színház előadásának címét, az *Endangered Species*-t. A KOSH-t pontosan tíz esztendeje alapították a szigetország fővárosában, ahol nem éppen

könnyű egy-egy új társulatnak kitűnni. A KOSH-nak sikerült. Mégpedig úgy, hogy fölkerekedtek és a világ legkülönfélébb nemzetközi színházi fesztiváljaira elvitték a produkcióikat. Így sikerült is néhány patinás díjat begyűjteniük, egyebek között Manchesterben, Kairóban, New Yorkban.

Könnyű nekik. A műfajuk ugyanis... Nos, igen. A műfaj. A KOSH-nak a próza és a dal, a zene és a tánc, az akrobatikus mozgás és a kabaré bizonyos stílusjegyei segítségével sikerült egy olyan sajátos műfajt létrehoznia, amely — amellet, hogy teljes mértékig nemzetközi, úgy, ahogy egy utazó társulathoz illik — a jól szétválasztható elemei ellenére egységes és önálló műfaj benyomását kelti. Imponáló az a szerénység is, amellyel a KOSH egyszerűen szórakoztató színháznak nevezi magát, jöllehet — mindamellett, hogy ennek a funkciónak is könnyedén eleget tesz — mélyen filozofikus.

Az *Endangered Species*-t egyetlen nő és egyetlen férfi játssza. Több férfit és több nőt alakítanak — az emberiség örök emberpárjait. Parkett-táncost és parkett-táncosnőt, operaénekest és zongorakísérőt, utcalányt és dzsigolót, kedvesnővért és hadirokkant férfit. Úgy is mondhatnánk, hogy a színháztörténet jellegzetes figuráit jelenítik meg, humorral, karcos iróniával és — talán nem meglepő — szuggesztív táncstudással és énekhanggal, magabiztos akrobatikus mozgással. De talán még fontosabb az, ami az egyes jelenetek között történik. Mert akkor, az elmázolódott festék, a sietve átcserélt kosztümök mögött, a mindenkori színház mindenkori színészeinek sebezhetőségében szálnalmas, érzékenységekben esendő alakját látjuk. Két színész. Egy férfi és egy nő. Veszélyeztetett faj.

(A KOSH a budapesti Merlin Színház vendége volt.)

Kállai Katalin

Mészöly Miklós: Bolond utazás

„Csak cinizmussal állíthatjuk, hogy a kép, ami ilyen apró darabokra tudott szétesni, abszolút értelemben is megszűnt létezni.” — olvassuk Mészöly Miklós a *Nyomozás* című elbeszélésében, Pompejiből ajándékba küldött mozaikkövekre vonatkoztatva egy jezsuita páter üzenetében. De jobb mottót nem találhatnák a Domonkos Má-

tyás válogatásában *Bolond utazás* címmel megjelent, az író legfontosabb elbeszéléseit és kisregényeit tartalmazó gyűjtemény jellemzésére sem. A kötet számomra ugyanis azt emeli ki, hogy Mészöly próza-szövege pontos leírásokat ad, tény- és tárgyszerű, ugyanakkor tárgyai és tényei olyan nemzeti és történelmi utalásrendszer széthulló darabjai, amelyeket ma már sem lineáris történet, de még racionális logika sem köt össze. Legfeljebb az időket átélte egyes emberek emlékező tudatában áll össze esetleg mindez, persze mindenkinél különböző meghatározottsággal. Mészöly leírása éppen ezt a különbözőséget veszi alapul. A hagyományos heroikus történet és a hozzá kötődő hangneme az elbeszélésekben a szemünk láttára foszlik szét; nincs hős, nincs óda és már történet sem marad. De akkor mit tehet az író, aki nek jelenlétét a legtárgyszerűbben leírt, formálisan csak tényeket közlő szövegekben is *hangsúlyosan* megérezem.

Hogy a „cinizmust” kivédje: egyfajta „képről” mégis csak tudósítania kellene. Mert a tudatokban csak él valamilyen nemzet, és a felcillanó tárgyak és tények látható létezésükön túli metafizikai összefüggést is sejtetnek. A szöveg mindennek a keresését rögzíti. A kompozíció: a személyes ráhallás pillanata, sőt példázata. Írásainak meghatározó hangneme az elégiai: a szöveg és a kompozíció horizontjainak metszéspontja. Mészöly az elfojtott kollektív tudatalattiban boldogan találja meg egy nemzet és a hit világának a széthullást ellenpontozó képét. Minden írás egyszerre újabb keresés és felfénylő találkozás a „képpel”. Idézzem a bevezetőül választott elbeszélés egy másik, jellemzésre kínálkozó szövegét? „Emil atya megkér, hogy ezt, meg ami még hozzátartozik, írjam le többször egymás után, ahányszor csak tudom, de lehetőleg mindig részletesebben. Azt hiszem, azóta kezdődik minden változat ugyanúgy más-képp.” (Századvég 1992)

Kabdebó Lóránt

Óriás a Kamarában

Egészen halvány egyenlőtlenség volt az operajátszás színpadi és zenei része között a Budapesti Kamaraopera szeptemberi bemutatóján. Magyar színpadokon szokatlan módon, ezúttal a zene tolmácsolása volt vi-

tathatatlanabb, teljesebb értékű Poulenc *Az emberi hang* című egyszemélyes operájában. Figyelmes, igyekvő zenekart vezényelt a Amerikából érkezett Törzs Iván — aki egyébként Törzs Jenő unokája —, s fölötté pontosan, árnyaltan, szépen énekelt Gail Gilmore. Gilmore nemcsak különleges zengésű, biztos és csöppet sem éles magasságokkal bíró hang, hanem kitűnő színész is. Alkatától, ezer foggal mosolygó szájától, hatalmas, izmos sportolótermetétől, színpadi oldottságától azonban idegen a szerep, az öregedő, tehetetlen, magánytól szorongó, öngyilkosságra készülő asszony. Ennek ellenére hiteles mozdulatokat láttunk, nehezen feledhető jeleneteket: a tükörre rúzzsal rajzolt, majd áthúzott — nem nyállal átlótt — szívet, aztán az ugyanebbe a tükörbe hajított whiskysüveget, végül pedig az öngyilkosságot, a nyakra tekert, és kegyetlenül meghúzott, megszorított telefonzsinórt.

Világgraszoló tehetség énekelt Budapesten.

Fáy Miklós

Tandori Dezső: Műholdas rózsakert

Sancho Panza harmadik (végső?)

kollapszusa

Tandori nem hagyja kétségek között vergődni az olvasót, mindjárt az alcímben megadja a kötet műfaji meghatározását: *versfordításregény-töredék*. Hát igen, bologatunk zavartan. Az meg mi? Erre is választ kapunk, ha elolvassuk az *előhangot*, majd az *előhang utóhangját*. Itt a *versfordításregény-töredék-író/költő/fordító*, használati utasítással is ellát bennünket. Tekinthejük a kötetet egyszerűen egy *antológiának*, kikereshetjük kedves szerzőinket, bírálhatjuk a fordítást, lapozgathatjuk találmra. De (!) fölhívja arra is a figyelmet, hogy ezt a könyvet „egyvégtében” is el lehet olvasni egyszer, mert egy szokatlan regény. És hol a történet? Hol vannak a szereplők? — kérdezzük. Erre is kapunk, ha választ nem is, eligazítást. A történet, még ha logikai képletbe nem foglalható is a végén, végighúzódik, mozog ebben a könyvben az egymás mellé rakott versfordítások kölcsönössége, ide-oda villódzása, talán elég sok utalása, áthatása, „belső világuk” jóvoltából. A szereplők pedig pontosan 210-en (vigyázat visszaszámolás! — 2-1-0)

vannak. Hogy kik? Sok az ismeretlen. Egyiküknek sem kellett meggyőznie egy *elragadóan bájos* („Nem vagyok elragadóan bájos — vágott szavába a nő.”), írószövet-ségi igazolványokat követelő *sápadt és unatkozó ábrázatú nőszemélyt* a bebocsátáshoz. Akiket Tandori így *összehozott*, azok között ugyanúgy ott lehet Angelus Silesius, Paul Klee, Keith Jarrett, Georg Trakl, Gottfried Benn, mint Henri Michaux vagy Mozart. Nem a név a fontos, hanem a *beszélgetés*. Mert ugye beszélgetnek. És pontosan az által, hogy mindez a költészet nyelvén történik, az olvasó *még annyira sem vonhatja ki magát*, hiszen — Tandorival szólva — *tulajdonképpen a magunk megérthetatlanságára történik mindig utalás az „idegen” művek által*. A legfontosabb tehát éppen az — fogalmazza meg az előhang —, *hogy az olvasó regényét előhívni segítsük...*

Rózsatövekként kapjuk az egyes megszólalásokat, költeményeket. Rózsakerti műholdas adásként. Hogy hol ez a titkos rózsakert, a beszélgetés színhelye, ahol egyszerre vagyunk résztvevők és távoli nézők? És mikor történt/történik mindez — a regény? Egy bizonyos: más helyen és más időben, mint *eddig*. Tandori a bécsi Traber Zeitung híradását idézi: „alig, hogy Poroto szomorú hírét megemésztettük valahogy, értesülhettünk róla, hogy az utolsó, még esélyes ellenfél, az újabban kitűnő formába lendült Sancho Panza — kiemelem, a ford., *Sancho Panza!* — összeomlott. Harmadszor omlott össze életében eddig, s a dolog alighanem pályafutásának végét jelenti...” Hát igen, a jó öreg Sancho Panza, vagyis a jó öreg Cervantes, azaz a Cervantes teremtette jó öreg regény — összeomlott. És ez már a harmadik kollapszusa. Gondoljuk meg: Vajon túléli-e? De ne kérdezzünk többet. A kérdések ideje lejárt, most az *odafigyelés ideje* érkezett el. Ahogy a mottóul választott Angelus Silesius idézet mondja: „*A rózsza nincs miért, virul csak, mert virág./ Nem kérdez, látod-e, nem kérdi önmagát.*”

A második kollapszus utáni regényekben egy ponton egyszer csak megszólal a *zene*. Ami itt szól, az talán végig közelebb áll a zenéhez, mint a prózához. Amire pedig meghívást kaptunk, az nem más, mint egy (nagy vagy kicsi — ki-ki döntse el) együttműködés. (*Orpheusz Könyvek* 1991)

Varga Mátyás

Jáki Szaniszló: Isten és a kozmológusok

„A tudománynak semmi köze Krisztushoz” — írja az öreg Darwin a 17 éves diák, Mengden levelére, amelyben azt kérdezte: összeegyeztethető-e az evolúció elmélete az istenhittel. Ezt a példát említi Jáki a modern tudomány, a kozmológia és Krisztus kapcsolatának jellemzésére. Jáki azonban, olyan jelentős tudománytörténeti tényeket keres kutatásai során, amelyek igazolják az ortodox történeti krisztológiát. Ez a könyv szerves folytatása a közelmúltban szintén az Ecclesiánál megjelent *Tudomány megváltója* című könyvének. A kozmológiai istenértvet a 20. századi modern tudományos kozmológiából vezeti le, hangsúlyozva, hogy ez nem azon a ponton kezdődik, ahol az emberi gondolkodás letapogatja az univerzumot tudomány-technikai segítséggel vagy anélkül. A közvetlen kozmikus környezetben kezdődik, úgy, ahogy azt Pál apostol a rómaiakhoz írott levelében mondja: „Ami ugyanis Istenről megismerhető, az világos előttünk, mert Isten nyilvánvalóvá tette számunkra. Hiszen ami benne láthatatlan: örök ereje és Isteni mivolta, a világ teremtése óta művei alapján értelemmel fölismerhető” (Róm 1,19—20). Jáki érteni véli e szavakat, ez kiderül abból a kommentárjából, amikor a fizikus-kozmológusok filozófiai univerzum-elméletét bírálja: „Az ember csak akkor fog minden egyes cselekedetében és gondolatában szilárd, és nem közömbös alapot találni, ha az értelmet az egésznek, vagyis az univerzumnak a kontextusában keresi.” Mert a tudományos kutatók — újra meg újra — filozófus-álarcot öltenek abban a pillanatban, amikor megérzik, hogy valami univerzálisra bukkantak rá. Csodálkozásuk addig a pontig tart, ahol a filozófia elkezdődik.

A Templeton-díjas Jáki a században élő tudósokkal ellentétben nem a tudományos kétségbeesésből vagy kiábrándultságból (materializmusból?) kivezető útként kereste a vallásban a megoldást, hanem éppen ellenkezőleg. Teológiai ismérvek alapján kutatta az Isten-kozmológiai bizonyítékokat. Könyve a bizonyíték, hogy nem fáradozott hiába. Nyelvezete — témájához képest — egyszerű és érthető. Akinek füle van hozzá — az hallja... (*Ecclesia*, 1992)

Jász Attila

SOMMAIRE

Edith Stein: Orientation de vie dans l'esprit de Ste Élisabeth
Yves Congar: L'Esprit-Saint, principe de la catholicité
Eva Petrik: Les relations de l'Église et de l'État en Autriche
Ferenc Szabó: Souvenir de l'„Ostpolitik“
Entretien avec le Cardinal Franz König
Czesław Miłosz: Le grand Bruit des religions
Poèmes de Jenő Dsida, György Czigány et Joan Maragall
Une nouvelle de Zoltán Rónai

INHALT

Edith Stein: Lebensgestaltung im Geiste der hl. Elisabeth
Yves Congar: Der Heilige Geist, Prinzip der Katholizität
Eva Petrik: Die Beziehung zwischen der Kirche und dem Staat in Österreich
Ferenc Szabó: Erinnerung an die „Ostpolitik“
Gespräch mit Kardinal Franz König
Czesław Miłosz: Über den Lärm der vielen Religionen
Gedichte von Jenő Dsida, György Czigány und Joan Maragall
Eine Erzählung von Zoltán Rónai

CONTENTS

Edith Stein: Life style in St. Elisabeth's spirit
Yves Congar: The holy Spirit is the principle of catholicity
Eva Petrik: The relationship of the Church and the State in Austria
Ferenc Szabó: The memory of „Ostpolitik“
Interview with cardinal Franz König
Czesław Miłosz: On the clamour of many religions
Poems by Jenő Dsida, György Czigány and Joan Maragall
A short story by Zoltán Rónai

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS,
POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Veszprémi Nyomda Rt., felelős vezető: FEKETE ISTVÁN igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Uticán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számlaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA..

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

„Szivárványhíd Pannonhalma és Debreden között”

Juhász Gyula: A tápai Krisztus

Respighi: A láng (az Operaházban)

Petz György: Te is Az vagy

Goethe: Clavigo (a Radnóti Színházban)

Claudio Magris: Duna

Piarista kiállítás a Budavárban

József Attila válogatott versei

Szőcs Géza: A vendégszerető, avagy Szindbád Marienbadban

Veszélyeztetett faj (?) (a KOSH színház előadása Budapesten)

Mészöly Miklós: Bolond utazás

Gail Gilmore a Budapesti Kamaraoperában

Tandori Dezső: Műholdas rózsakert

Jáki Szaniszló: Isten és a kozmológusok

A szemléket írták: Fáy Miklós, Jász Attila, Kabdebó Lóránt,
Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán, Majtényi Zoltán, Schein Gábor,
Török József, Varga Mátyás és Vasy Géza

Következő számainkból:

A karácsonyról és az ünnepről

Beney Zsuzsa, Csányi László, Endreffy Zoltán,

Erdei János, Ferencz Győző, Jász Attila, Jókai Anna,

Kelényi Béla, Márton László, Mohás Livia,

Nemeskürty István, Poszler György, Ritoók Zsigmond,

Sumonyi Zoltán, Szabó Ferenc, Takács Zsuzsa,

Tringer László és Varga Mátyás meditációja

Balassa Péter és Esterházy Péter írása

Beszélgetés Bálint Lajos érsekkel